

TARİH KRİTİK

History Critique

3 Aylık Hakemli **Kitap** Tanıtımı ve İncelemeleri Dergisi
Quarterly Peer Reviewed Journal for Book Review and Review
Essays

Erişime açık yayın- Open access

Cilt/Vol. 4

Sayı/Issue

4

Ekim/October 2018

dergipark.gov.tr/tarihkritik

e - ISSN 2149-8733

TARİH KRİTİK DERGİSİ

Journal of History Critique

Hakemli Kitap Tanıtımı ve İncelemeleri Dergisi /Peer Reviewed Journal for Book Review and Review

Essays

Cilt/Vol. 4 • Sayı/Issue 4 • Ekim/October 2018 • e-ISSN 2149-8733

SAHİBİ/Owner
Oğuzhan SAYGILI

EDİTÖR/Editor
Doç. Dr. Hasip SAYGILI

EDİTÖR YARDIMCISI/Vice Editor
Eyüp BULUT

YAYIN KURULU/Editorial Board
Prof.Dr. İskender ÖKSÜZ
Büyükelçi (E)/Ambassador (R) H. Kemal GÜR
Prof.Dr. Mahir AYDIN
Prof.Dr. Alfina SIBGATULLINA
Prof.Dr. Fatma ÜREKLİ
Dr. Abdrasul İSAKOV

MUSAHHİH/Proofread
Yunus ALICI, Serhat DEMİR, Mustafa Hakan YILDIRIM,

2

tarihkritik@gmail.com <http://dergipark.gov.tr/tarihkritik>

23 Nisan Mah. 11 No.lı Sok. 3/2 Turkuaz Apt. B Blok No 2 Şahinbey 27070 Gaziantep

Tarih Kritik Dergisi, tarih sahasında yılda dört kez Ocak, Nisan, Temmuz ve Ekim aylarında yayımlanan kitap tanıtımı ve incelemeleri dergisidir. Yazılar, derginin değil yazı sahiplerinin görüşünü yansıtır. Yazı sahipleri akademik ve hukuki olarak yazılarından sorumludur.

Journal of History Critique is quarterly published in January, April, July and October for book review and review essays on history. The writings reflect opinions of the authors, not that of the journal.

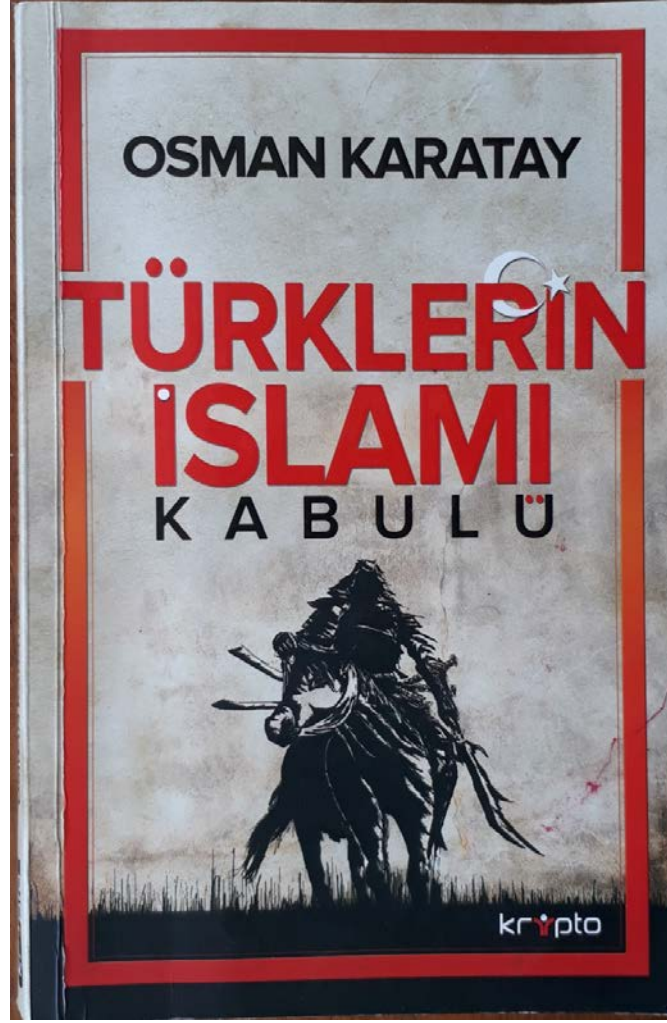
Reviewers are responsible for their reviews in regard of academic and legal matters.

İÇİNDEKİLER/Contents

KİTAP TANITIMLARI/BOOK REVIEWS	5
Türklerin İslamı Kabulü, Osman Karatay Ahmet Cengiz KARAGÖZ	6
Kendine Ait Bir Roma, Cemal Kafadar Mehmet Çağlar ÖZTÜRK	9
Türklerin Tarihi, İlber Ortaylı Yunus Emre ÖZ	12
Türklerin Altın Çağı, İlber Ortaylı Fatih BEKDEMİR	15
Kızıl Elma, Orhan Şaik Gökyay Salih AKIN	21
Trajik Zafer, Fatih Yeşil Mehmet Şerif MAHMUTOĞLU	24
Düzenin Şeyleri, Tanzimat'ın Kelimeleri, Maurus Reinkowski Gülsün KIZILAGİL	28
Osmanlı Devleti'nin Dağılma Devri, Yusuf Akçura Ümit ÇALIŞKAN	31
Başımıza Gelenler, Mehmed Arif Bey Ömer KARABAYIR	35
Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu, İlber Ortaylı Esra TEKMEN	39
Sürgün, Turan Akıncı Zehra CÜCE	42
Süleyman Askeri Bey, Nurettin Şimşek Hanife ÖZBEK	45
Halil Kut Paşa, Mehmet Emin Dinç Özgür UYSAL	50
Kut'ül Amare, Nikolas Gardner Oğuzhan GÜRSOY	53
Kısa Birinci Dünya Savaşı Tarihi, İlkin Başar Özal Zafer TANSOY	57
Sevr ve Versay, Çağdaş Cansen Korkmazı Nilüfer ŞAHİN	62
Sakaraya'dan İzmir'i 1921-1923 Ahmet GENÇAL	67

İsyan Günlerinde Bolu, Hamdi Birgören Bünyamin AS	72
Gazi Mustafa Kemal Atatürk, İlber Ortaylı Umut ULUTAŞ	77
Atatürk'ün Terörle Mücadele Yöntemi, Ümit Doğan Zeynep Ece TARHANLI	80
KİTAP İNCELEME VE KİTAP TANITIM ESASLARI/ GUIDELINE FOR REVIEWS	83

KİTAP TANITIMLARI/BOOK REVIEWS

Türklerin İslami Kabulü,

Osman Karatay,

Kripto, Şubat 2018, 223 sayfa, ISBN:978-605-4991-77-8.

Ahmet Cengiz KARAGÖZ*

Kitap, Türklerin İslâmiyet’i kabulü sürecinin; “temas ve İslam’a kucak açma” veya ”“kılıç zoru” gibi iki sığ ve basit önermelerle açıklanamayacağı temel fikri üzerine şekillenmiş, toplum-din sosyolojisi, dinler tarihi, etnik kimlik tarihi ve kültür değişimleri konularında asgari bilgi alt yapısına ihtiyaç duyularak okunabilecek sadelikte kaleme alınmıştır. Yazar; Orta Asya ve Doğu Avrupa tarihi müktesebatından neşet eden *sağlam ilmi alt yapısı ve tarihi vakıalara istinat eden tahlilleri* ile aydınlattığı bu üç asırlık sürecin; her coğrafyada farklı tesir ve sebeplerle önceleri münferit, onuncu yüzyılda ise kitlesel olarak İslamiyet’e geçişle büyük ölçüde tamamlandığını savunmaktadır. Türk kamuoyunda ve akademi çevrelerinde tartışmalı olan konulardan birini farklı görüşteki emsali yayınlara atıflar da yaparak inceleyen bu eserin hiçbir bölümünün telif hakkı sahibinin yazılı izni

* Avukat, Em. Sb., acengizkaragoz@gmail.com

alınmadan aynen veya özetlenerek kullanılmasına izin verilmemesi; *özgünlüğüne bir işaret, intihale ve kişisel hakkın korunmasına matuf bir tedbir* olarak görülmelidir. Ancak ifade etmeliyim ki bu; eserin tanıtımını, değerlendirilmesini, akademik çalışmalara konu edilmesini önemli ölçüde sınırlayan bir kayıt olmuştur. Okuyucu konu hakkında berrak bir fikre ulaşmak amacıyla ise bu eseri *aksi görüşleri de savunan yayınlarla mukayeseli olarak okuma metodunu* tercih etmelidir.

Yazar; kısa bir biyografisini takiben önsöz mahiyetinde “Önce Söz Vardı” bölümünde kitabın ortaya çıkış sürecini anlatmakta, “Girişim” bölümünde ise küresel anlamda Hıristiyanlığı ve İslam’ı bugünkü sınırlarına ulaştıran fail ve saikleri, özelde Franklar ve Türklerin bu süreçteki rollerini ve Türklerin kitle halinde İslam’ı kabul etmesinin dünya tarihine etkilerini ele alarak **din değiştirme modelleri** özelinde genel bir bakış açısı sunmaktadır.

Kitabın 1-120. sayfalarında; Göktürk ve Bizans müşterek taarruzu sonucu zayıflayan ve Arap İslam İmparatorluğu ordularına ciddi bir direniş gösteremeyen devletini kaybetmiş, gelecekte ümitsiz ve çaresiz İranilerin kitleler halinde Müslüman olmaları, buna karşılık Arap kılıcının havada olduğu seksen yıllık bu dönemde fetret devrini yaşamalarına rağmen ana yurtları işgal edilemeyen Türklerin münferit vakalar hariç mevcut dinlerini muhafaza edişleri, İslamiyet’in; Türklerin güçlü döneminde, onuncu yüzyılda, Türkler arasında kitleler halinde kabul görmesi konuları işlenmektedir.

Sonraki bölümlerde ise cahiliye dönemi Araplarının hayatlarında esaslı sosyal değişiklikler yapan İslam dininin; sevgi ve iyiliğe dayanan tek tanrı-tevhit inancına ve yüksek bir ahlaka sahip, bireyselliğe ve akla önem veren Türkler açısından bir değişiklik teklif etmediği tespitini müteakip; Türklerde dine düşkünlüğün anlamı, din seçimlerinde saikler, din ve devlet işlerini ayıran töreleri, Türk’e mahsus laiklik, Türklerin kitle halinde İslamlaşmasına yol açan sebepler ve İslam’a girişlerinde safhalar, Türk Müslümanlığı ve sonuçları incelenmektedir.

Yazar; tarihi ve toplumsal değeri olan her bir din değiştirmenin nicelik, nitelik, saik ve süreçlerini; toptancı bir anlayışı reddederek, her bir önemli şahsiyet ve topluluk için ayrı ayrı incelemiş ve özellikle Türk Milleti’nin İslamiyet’i kabulünü Arap kılıcının icbarına bağlamanın tarihi gerçeklerle örtüşmediğini delilleri ile ortaya koymuştur. Aksini iddia edenlerin aynı kuvvette delillerle; yazarın bu tezini çürütmeleri, ilaveten aynı coğrafyadaki diğer ulusların, mesela Ermenilerin zora karşın dinlerinde sebat etmelerini, kılıç zoru ile din değiştirdiğini iddia ettikleri Türklerin; Arap hakimiyeti zayıfladıktan sonra eski dinlerine dönmeme sebeplerini de izah etmeleri de beklenir.

Günümüzde “Türkler Araplar tarafından ve zorla İslamlaştırıldı” ve “Türklerin Batı Medeniyeti karşısında geri kalmasının sebebi İslam’dır” söylemleri; Balkanlarda, örneğin Arnavutlar arasında, Araplara mümasil olarak Türkler için de ifade edilmektedir¹. Bu tarz gerçeklerle bağdaşmayan tezlerin İslam’dan soğutma, etnik düşmanlık yaratma amacını taşıdığını değerlendirebiliriz.

¹ Hasip Saygılı, 20.Yüzyılın Başlangıcından Günümüze Arnavutlarda Osmanlı ve Türkiye Algısı, Bilge Strateji, Cilt 6 Sayı 10, s. 35-62

Yine yazar; kendisine ait “Kuzey İslam’ı” ve “Arap İslamı” ayrımı ile aynı dinin kültüre göre farklılaşmış biçimlerine işaret etmiştir. Türklerin töresi ve devlet geleneği ile uyumlu olan Hanefi mezhebinin akli önceleyen Maturîdi yorumunu tercihlerine karşılık Emevi ve Abbasi iktidarlarınca; siyasi hakimiyet ve Araplaştırma amacıyla araçlaştırılan, istismar edilen İslam’a dikkati çeken yazar bu tespitleri ile günümüzün kabile asabiyetinin etkisindeki; Şii, Selefî-Vahhabi vs. Arap idarelerinin mevcut politikalarının tarihi temellerine de ışık tutmuştur.

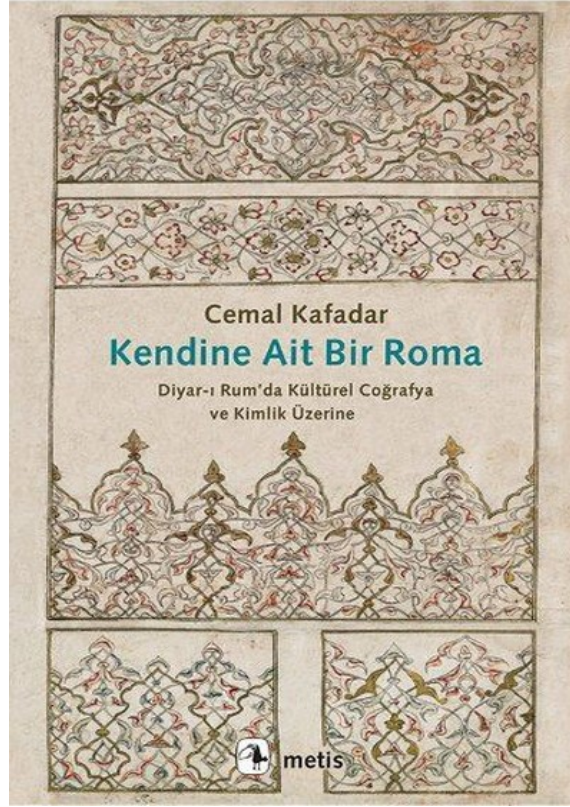
Yazarın; “Müslümanlar için sürdürülebilir bir siyasi düzen ve asayiş sağlayamayan Arap Emevi ve Abbasi iktidarları” ve bu boşluğa nüfuz edip düzen sağlayan “töre kaynaklı güçlü Türk devlet geleneği” tespitleri incelediği tarihi kesiti, XX-XXI. yüzyılların gerçekleri ile de tam olarak örtüşmektedir.

Kitapta çok kısa olarak temas edilen “Türklerde laik İslam” bölümü; muhtevası itibariyle Avrupa’daki Rönesans ve Reform hareketinden çok önce Türklerin dinin siyasi müdahale aracı olarak kullanılmasına karşı olduklarını ve zihinlerinde bu kurumun bireysel bir konu olduğu savunmaktadır. Bu tezin daha ayrıntılı olarak; tarih, hukuk ve İslami İlim uzmanlarınca çalışılması, içeriğinin milli vicdana göre tespiti ve laikliğin sadece Avrupa kaynaklı bir ilke olmadığına ortaya konulması, böylece Hıristiyan Avrupa örneğinin sebep olduğu yanlış algının düzeltilmesi faydalı mütalaa edilmektedir.

Kitap; İslam tarihinin efsaneleştirilen şahsiyetleri ve olaylarını tarafsız ve ilmi esaslar dahilinde gerçek durumları ile geniş kitlelere sunmakla aslında bir asırdır uzak kaldığımız Yakın Doğu ve Ortadoğu tarihine ilgisi artan halkımızın doğru bilgilendirilmesine yardımcı olacaktır. Bu tür gayretler; *Türkü zorla Müslüman eden, Birinci Dünya Harbinde arkadan vuran düşmanımız Araplar* ya da tam aksine *Müslüman kardeşlerimiz Araplar* gibi hissi kalıpların terk edilmesine, özellikle İslam’ın tetiklemeyle tarihte sadece V-XX yüzyıllar arasında varlık gösterebilmiş Arapların tarihi hakkında hakikatlere dayalı bir bilinçlendirmenin de kapısının aralanmasına, aynı zamanda İslam Dininin her türlü radikalizm üzerinden itibarsızlaştırılmasının önüne geçilmesine, iktidar ve menfaat mücadelelerine göre şekillendirilen İslam yerine bütün saflığı ile İslam dininin kavranmasına yardımcı olacaktır. İlâveten; “Türklerin İslam’ın yayılmasındaki rolü ve Osmanlı İmparatorluğu’ndaki halkların İslamiyet’i kabulü” konusunda Araplarınki ile mukayeseli benzer bir çalışmanın yapılmasının faydalı olacağı, yukarıda sözü edilen gayretlerin yokluğunda ise; günümüzde hız kazanan kimliksizleştirme, biati esas alan *Arap İslam’ı dayatmaları ve Araplaştırma politikaları sonucu* Prof. Dr. Halil İnalçık rahmetlisinin Osmanlı Tarihinde İslamiyet ve Devlet kitabının incelemesinde² dile getirdiğimiz *günümüz Türkiye’sindeki kimlik ve kültür bunalımının* derinleşeceği değerlendirilmektedir.

² Ahmet Cengiz Karagöz, Tarih Kritik Dergisi, Cilt 4, Sayı 3, s. 32-36

Kendine Ait Bir Roma Diyar-ı Rum'da Kültürel Coğrafya ve Kimlik Üzerine

Cemal Kafadar

İstanbul, Metis Yayınları, 2017, 139 sayfa, ISBN-13: 978-605-316-088-5

9

Mehmet Çağlar ÖZTÜRK*

Tarihçi Cemal Kafadar tarafından Rum ve Rumî kavramı üzerine yazılmış bu kitap alandaki önemli bir boşluğu doldurmaktadır. Anladığım kadarıyla çalışmanın temel amacı, Ortaçağ ve sonrasında Müslümanlar tarafından sıkça kullanılan Rum kavramı üzerinden Rum coğrafyasının nereleri kapsadığını, "Rumî" kimliğinin hangi topluluk için kullanıldığını ve bu kavramın tarihsel süreçteki değişimlerini incelemektir. Bunun yanı sıra Rum kavramının kullanıldığı edebiyat, tarih, coğrafya gibi disiplinlerin örneklerinden de yararlanılarak çalışmaya farklı perspektifler de kazandırılmış böylece araştırma sadece tarih açısından değil diğer disiplinler açısından da önemli bir değer kazanmıştır.

Kitap, Teşekkür, Giriş ve temel konu olan Kendine Ait Bir Roma kısımlarından meydana getirilmiş. Kitabın ilk bölümünü kapsayan Teşekkür kısmı (s. 9-13.) adından da anlaşılacağı üzere çalışmada emeği geçenlere ve katkıda bulunanlara teşekkürle başlamaktadır. Ardından gelen Giriş (s. 15-55) kısmından hemen önce kitapta bir artı değer olarak sıkça kullanılmış olan görsel örneklerinden biri bulunmaktadır. Bu görselde yansıtılan ailede baba ve asker olduğu anlaşılan bir adam elinde ok ve yay taşımakta diğer tarafta da kucağında bebeği olan bir Türk kadını son derece oryantalist bir fantezi anlayışıyla vücunun üst tarafı ve ayakları çıplak bir

*Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Tarih Bölümü, caglarozturk1453@gmail.com

biçimde Albrecht Dürer tarafından çizilmiş. On beşinci yüzyılda Türk ailesini tasvir ettiğini iddia eden bu gravürün kitabın bu bölümüne konulmasına bir anlam veremedim. Kitapta kullanılan diğer görsellerin bir çoğunu açıklayan ve konuyla bağdaştırıp daha iyi anlamamızı sağlayan yazarın burada herhangi bir açıklama da koymaması bu görselin gereksizliği ve anlamsızlığını daha da ön plana çıkarmaktadır.

Kitabın giriş kısmına gelirse bu kısım okuyucuyu ana konuya ısındırma amaçlı yazılmış. Bu bölümün ilk safhasında vatan, millet, ulus gibi daha çok modern dönemlerde karşımıza çıkan kavramlar üzerinden bir inceleme söz konusu. Yazar özellikle bu kısımda vatan kavramı üzerinde oldukça durmuş, bu konuda Ortaçağ'dan modern dönemlere kadar tarihin birçok safhasındaki çeşitli şairlerden, tarihçilerinden düşüncelerinden, yazılı ürünlerinden örnekler vererek vatan kavramının kökenlerine inmeyi amaçlamış böylece Rumî ve Rumî'lik kavramına geçiş yaparken okuyucuyu ana konuya ısındırmada kolaylık sağlamıştır. Bu konuyu incelerken Orta Zaman Türkleri'nde vatan kelimesinin ne anlama geldiğini tahkik etmiş psikolojik ve sosyal bağlamda insanlarda günümüzdeki gibi "sıla hasreti" duygularının olup olmadığını verdiği örneklerle iyi bir şekilde ortaya koymuştur. Ardından ulus ve kimlik kavramlarını da değinmiş burada verdiği yoğurt örneği üzerinden kimlik ve sınıf karşılaştırmalarını farklı bir bakış açısıyla ele almış verdiği örneklerle de yoğurtun dahi tarihte ulusal kimlik ve sınıfsal çatışmada nasıl etkili olduğunu gözler önüne sermiştir.

Daha sonra yazarımız diyar-ı Rum'un tarih boyunca hangi coğrafyayı temsil ettiğini farklı medeniyetlerin literatür ve haritalarından faydalanarak ortaya koymuştur. Bu konuya değinirken de "Anadolu" kelimesinin geçmişte kullanılıp kullanılmadığı ya da ne sıklıkta kullanıldığı üzerinde durmuş buradan da Asia Minor yani Küçük Asya kelimesinin günümüzde Anadolu olarak tanımladığımız coğrafya için daha yaygın olarak kullanıldığını tespit etmiştir. Bu hususta özellikle sayfa kırk sekizde kullanılan grafikte, son iki yüzyılda İngiliz literatüründe hangi kelimenin daha sık kullanıldığını ortaya koymuş bunun sonucunda da Anadolu kelimesinin kullanımının özellikle 1920'li yıllardan sonra yani Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasının ardından daha sık kullanılmaya başladığını tespit etmiştir. Bu grafikte dikkati çeken nokta 21. yüzyıla gelindiğinde dahi Anadolu kelimesinin kullanımının yaygınlaşmasına karşın, Küçük Asya kelimesini İngiliz literatüründe hala geçememiş olmasıdır. Mamafih 200 yıl öncesine nazaran neredeyse eşit kullanım söz konusudur. Hülasa, giriş kısmında konuyla alakalı çeşitli kavramların tarihsel süreçte ne ifade ettikleri incelenmiş bu kavramlar, çizimler, haritalar, grafikler gibi çeşitli görsel ve istatiki zenginliklerle daha da anlaşılır hale getirilmiştir.

Kitabın ana kısmı yani Kendine Ait Roma (s. 59-139) bölümüne gelirse bu bölümde de yazar giriş kısmına benzer nitelikte bir yol tercih etmiş ve Rum kelimesinin Ortaçağ'dan itibaren hangi milleti ya da hangi coğrafyayı kapsadığını çeşitli tarihi kaynaklardan örnekler vererek açıklamaya çalışmış ve sıkça kendi görüşlerini dile getirmiştir. Bunları anlatırken de Rum kelimesinin tarihsel bağlamda sürekli bir değişime uğradığını ortaya koymuştur. Bu görüşle hareket edersek aslında Rum kelimesi sabit bir şekilde tek bir coğrafyayı veya tek bir etnisiteyi karşılamamaktadır.

Kitabın yetmiş üçüncü sayfasına geldiğimizde ünlü seyyah İbn Battuta'nın Germiyanoğulları'na Ezidi kökenli demesini bir dipnotla kitaba taşıyıp -her ne kadar iddianın çürütüldüğünü dipnotta belirtmesine

rağmen- böyle bir iddianın olduğunu söylemesi bilimsel açıdan son derece hatalı bir yaklaşımdır. İbn Battuta, Anadolu'yu gezerken bir çok beyliğe uğramış ve buralardan aldığı bilgilerle Germiyanoğulları'na karşı negatif bir ön yargı beslemiş onların ne kadar kötü olduğunu tasnif etmek için de Yezid soyundan geldiklerini iddia etmiştir. Bu yaklaşım tamamen dönemin ruhu içinde sadece ön yargıyla bakılan ve bir beyliği kötüleme amaçlı kullanılmış bir tabirdir. Bunun Ezidilik veya Yezid soyu ile hiçbir alakası yoktur bana göre.

Ardından kitabın ileriki safhalarına gelirseki yazarımız kitabın seksen bir ve seksen sekizinci sayfalarına koyduğu görsellerle Rumî kavramının mimariden görsel sanatlara kadar geniş bir yelpazeyi etkileyip buralarda terim olarak kullanılmasını güzel bir biçimde yansıtmıştır.

Yazar daha sonraki konularda da yine kavramlar üzerinden gidip karşılaştırmalar yapmış özellikle bu konunun anlaşılmasında önemli rol oynayacak olan Rumî ve Türk'ün farkını ortaya koymuş buradan da Rumî'nin daha çok çeşitli kültürlerle harmanlanmış şehirli zümre için kullanıldığını Türk'ün ise daha çok göçebe olarak yaşayan ve örflerine daha bağlı olan aşiretler ya da yerel köylü halk için kullanıldığını öne sürmüştür. Fakat yine de bu iki kavram farkı belirtmek için kullanılsa da Rumî olanların yine de özünde Türk olan kimliklerini kaybetmediklerini bunun farkında olduklarını belirtmiştir. Kitabın sonuna kadar giden süreçte yazar yine birçok örnek vererek Rumî kavramının aslında ne kadar ihtilafli olduğunu ve sabit bir kavram olmadığını gözler önüne sermiştir.

Son olarak yazarın, kitabı yazarken kullandığı dil bazen okuyucuya karmaşık gelebilir. Yazar bazen her ne kadar samimi halktan örnekler verse de bazen yabancı kelimeleri fazla kullanarak bazı konuların anlaşılmasını zorlaştırmıştır. Bu açığını da tarihin birçok safhasından örnekler vererek bir nebze giderrmiştir. Özetle yazarın dili kitabın büyük bir bölümünde ne çok ağırdır fakat ne de çok açık bir şekilde anlaşılır olmamıştır. Tarihten birçok örnek vermesi, görsel kaynaklara sıkça başvurması kitap için önemli artılardan olmuştur. Bu özellikleri kullanması sayesinde diğer eksikliklerini kapatmıştır. Kitabın tamamında birçok dipnota yer vermiş bu dipnotlarda bazı konulara açıklık getirmeyi de amaçlamıştır. Fakat kitabın sonuna bir kaynakça konulmaması da bana göre bir eksiklik olmuştur. Ayrıca kitabın hacminin çok geniş olmaması Rum ve Rumî kavramlarının tarihsel sürecine ilgi duyup fikir edinmek isteyenler açısından kolaylık olmuştur.

Türklerin Tarihi- Orta Asya'nın Bozkırlarından Avrupa'nın Kapılarına

İlber Ortaylı

İstanbul. Timaş Yayınları, 2018, 316 sayfa, ISBN: 978-605-08-1926-7

12

Yunus Emre ÖZ*

Son dönemin önemli ve göz önünde yazarlarından İlber Ortaylı'nın bu eseri, mini bir seri olarak düşünülen iki kitaplık bir projedir. Elimizdeki ilk kitapta Türklerin Orta Asya'dan Ortadoğu'ya gelişine ve burada tarihi değiştirmesine tanıklık edilebilmektedir.

İlber Ortaylı'ya göre, dünya tarihinin hiçbir safhası, dünya coğrafyasının hiçbir önemli parçası yoktur ki orada Türkler olmasın. Türkler olmadan hiçbir önemli Avrupa devletinin milli tarihi incelenemez. Yine aynı şekilde hiçbir Ortadoğu ülkesinin, hiçbir Rus-Slav ülkesinin milli tarihi ve kimliği Türkler hesaba katılmadan anlaşılabilir. Hatta İlber Ortaylı o kadar iddialıdır ki, Türkler olmaksızın Ortaçağ ve Rönesans olamaz ve I. Cihan Harbi anlaşılabilir. Müellife göre demek ki objektif olarak, büyük bir mirasa, güçlü bir yapılanmaya, önemli bir potansiyele ve tarihi bir zenginliğe sahip bir millettendir bahsediyoruz.

Yazar kitabın ilk bölümünü "Türklerin Ortadoğu Sahnesine Çıkışı" olarak tayin etmiştir. İlk olarak Türklerin ilk dönem tarihinin incelenirken karşılaşılan güçlüklerden bahsedilmiştir. Şöyle ki "Türklerin tarih sahnesine çıkışı eski Mısırlı, İranlı, Helen ve İbranilerin çıkışı gibi değildir. Söz konusu uygarlıklar hakkında yazılı kaynaklar oldukça aydınlatıcı bilgiler verir, arkeolojya da bu

* Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Tarih Bölümü

varlığı parlak örneklerle destekler. Oysa çok eski zamanlarda ortaya çıkan Türk kavmi veya kavimler topluluğu üzerinde isim, menşe, hatta coğrafi mekânın tespiti konusunda büyük zorluklar yaşanır.” Tüm bunlara rağmen yazar Türkler olmadan bir dünya tarihi yazmanın da mümkün olmadığını dile getirir. Zira Çin, Hind ve İran gibi yerleşik, yazıya sahip eski halkların tarihini yazarken; Türklerin kökeni olan kavimler sık sık söz konusu uygarlıkların siyasi tarihine girmekte ve kendilerinden söz ettirmektedirler.

İlber Ortaylı'ya kanaatince, Türk tarihçiliğinin böyle bir ortamda mevcut kaynakları değerlendirmesi, bölgenin eski dillerini inceleyip mukayese yapması ve açık bir kuramı ortaya koyması gerekir. Şöyle der “Görüldüğü gibi Türk tarihi üniversal tarihin önemli ve dışlanamaz bir dalıdır. Ama aynı nedenle Türk tarihini incelemek için de üniversal tarihin bütün dallarında, bir dizi kavmin dili ve tarihi üzerine uzman yetiştirmek ve söz sahibi olmak gerekir.” Öyle ki müellif Türk tarihine ilişkin Gürcü, Ermeni, Bizans, İran ve o asırların İtalyan kaynaklarını, özellikle de Papalık arşivini bilmediğimizi belirtir.

Ardından kitapta Türklerin bu coğrafyaya gelişinden, bu coğrafyaya ne zamandan itibaren Türkiye denişinden, Anadolu isminin nereden geldiğinden bahsedilir. Yazar burada ayrıca son dönem tartışmalarından olan “Türk mü Türkiyeli mi?” meselesi üzerine mütalaalarda bulunur.

İlber Ortaylı, 1800'lü yıllardan bu yana Avrupa'daki milliyetçilik tartışmalarını da göz önüne alarak Türklük şuurundan bahseder. Ona göre Türklük bir şuur olarak ortaya çıkmıştır. Yani Osmanlılık ve İslamlık değil, ön planda Türklük vardır. 1800'lü yıllar bir milletin kimliğinin önemli bir kısmının tespit edildiği bir devirdir. Fakat Türk kimlik ve şuurunu yerleştiren olaylar, şüphesiz ki böyle münevverlerin faaliyetleri, tarih ve dil kitapları değil sadece. Herkesin bildiği gibi Balkan muharebeleridir, Çanakkale savaşlarıdır, Yemen'dir, Galiçya'dır, Kafkasya'dır. Yine şöyle der: “Türk kimliği ve şuru; tarih kitabı okutarak, tarihi piyes seyrederek, tarihi film çekerek veya şiirle, müzikle oluşmuş değildir. Doğrudan doğruya kan, ateş ve kavga ile oluşmuştur”.

Kitabın ikinci bölümü Türklerin devlet anlayışı ve İslam'la tanışmaları üzerinedir. İlber Ortaylı Türklerin fevkalade hareketli ve asker bir kavim olduğunu vurgular. Öyle ki askerlikle ilgili pek çok endüstrileri vardır. At yetiştirirler, silah üretirler, demiri iyi kullanırlar. “İslamiyet öncesi Türk tarihinin, özellikle Türkiye tarihinin idari yapısı açısından önem arz eden kısmı askeri tarihtir. Çünkü kesin olan bir konu gerek İran, gerekse Anadolu Selçukluları ve Osmanlı devlet yapısı içinde ordunun, -savaş teknikleri, örgüt ve terminoloji açısından- bu dönemin mirasını taşıdığıdır.” der Ortaylı.

Müellif, Oğuz boylarının 10. asırda İslamiyet'i seçtiğini, Ortadoğu ve İslam tarihinin seyrini değiştirdiğini belirtmiştir. Yalnız buna rağmen Türk kavimlerinin İslam camiasına giriş süreçlerinin bugün elan teferruatlı ve kesin olarak bilinmediğine dikkat çekmiştir.

Ardından gelen bölümde dünya tarihinde Türklerin yerinden bahsedilir. Türklerin tarih sahnesindeki konumu ve nereden gelip nereye yerleştiklerini anlamak için bazı önerilerde bulunulur.

Diğer bir bölüm ise Türk yazısı alfabesi ve Dili hakkındadır. Bu bölümde İlk Türk alfabesi ve anıtları, alfabe ve yazıyı Türklerin ilk ne zaman kullandığı, Türk toplumlarının semitik dillerle olan ilişkisi ve Türk dilinin etkilendiği diller gibi hususlar incelenir.

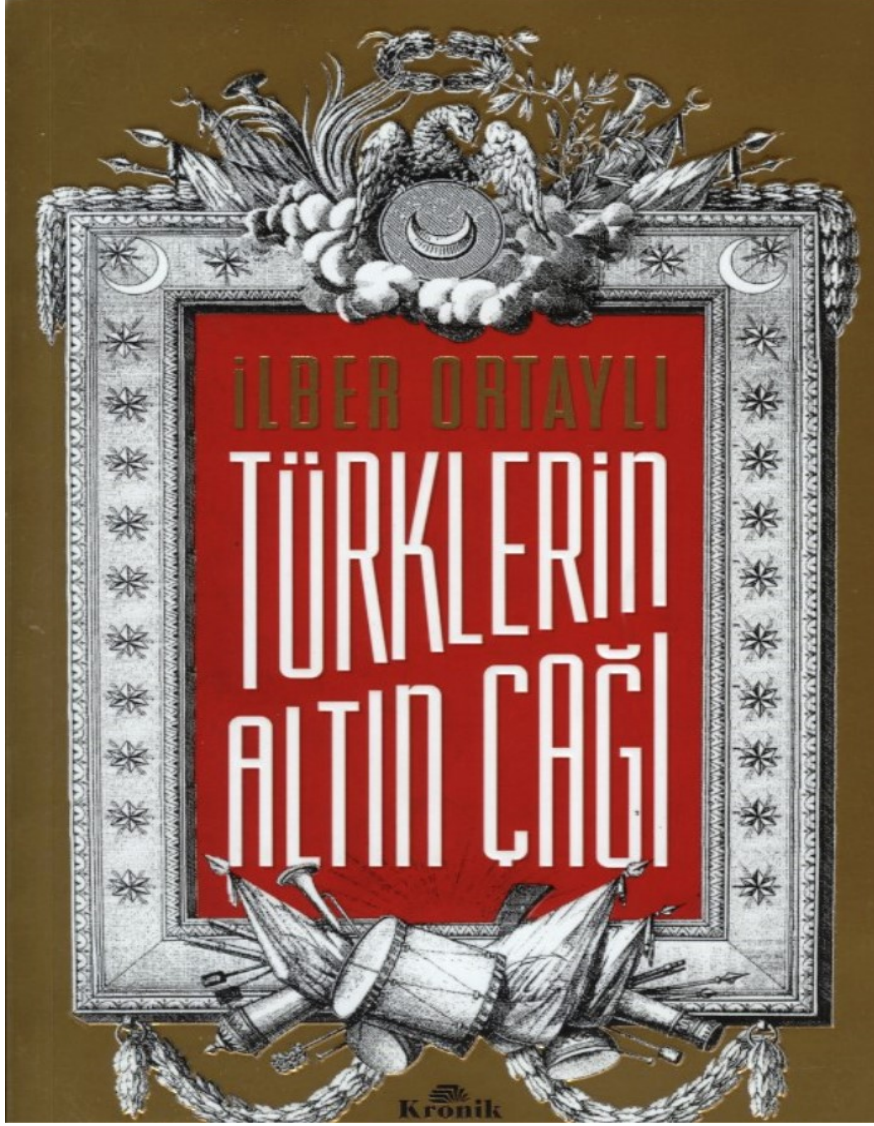
Kitabın devamında Türklerin Sasanilerle olan ilişkisi ve Sasanilerin Roma ile verdiği mücadelelerden bahsedilir. Devamında İlk Müslüman Türk devleti olan Karahanlılar incelenir. Karahanlılar üzerine yapılan akademik çalışmalar, Karahanlıların İslam ile olan ilişkileri, kullandıkları dil. Abbasilerle ve İslam dünyasıyla kurulan ilişkiler ve idari yönetimi hakkında bilgiler sunulmaktadır. Sonrasında Bahsedilen Gaznelilerin ardından ayrıntılı bir şekilde Selçuklular incelenir.

İlber Ortaylı'ya göre Selçuki hakimiyeti İran ve Türk medeniyetinin tam bir sentezidir. Devlet teşkilatından adliye işlerinin örgütlenmesine, askerliğe ve mimariye kadar bu ihtişam görülür. Ayrıca İran Selçukluların gerçekleştirdiği fetihten önce de Türkler için önemli bir ülkedir. İran Selçukluları hilafetin yanında önemli bir müessese ortaya koymuşlardır; Sultanlık... Böylelikle halife unvanını ve makamını almadan; hilafetin imamet görevini alma gibi, İslam tarihinin bütün zamanları için yorum problemi yaratan orijinal bir kurum ortaya çıkmıştır.

Daha sonra müellif, Selçukluların Anadolu'ya girişlerini inceler ve burayı yurt edinmeleri üzerinde durur. Selçukluların devlet yönetimi, toplumsal yaşam ve dil, kültür ve medeniyet alanında katkıları ve Anadolu Selçuklularının tarihteki rolü konu edinir. Selçukluların şehir hayatı, Bizans ile olan ilişkileri ve Haçlılara karşı verilen mücadeleler hakkında bilgi verilir. Son olarak ise Osmanlı'nın doğuşuna giden süreç anlatılır.

Esesin genel olarak bir değerlendirmesini yapacak olursak, bu metin gerek soru-cevap şeklinde olması sebebiyle gerekse kullanılan sade dil itibarıyla birçok kesimden okurun faydalanabileceği bir eser niteliğindedir. Türklerin özellikle Ortadoğu sahnesine çıkışı, İslam ile ilk münasebetleri ve bu hususta başarılarından geçen süreç eser sayesinde anlaşılabilir. Yalnız eser içerdiği konu başlıklarının fazlalığı sebebiyle, derinlemesine okuma yapmak için başvurulacak bir kitap olmaktan ziyade, başlangıç ve giriş için tercih edilebilecek bir yapıyı ihtiva etmektedir.

Türklerin Altın Çağı

İlber Ortaylı

Kronik Kitap, İstanbul, 2017, 296 Sayfa, ISBN: 9789752430037

Fatih BEKDEMİR³

Türk Tarihi, tarih biliminin en derin ve en politik tarihi olma özelliğini taşır. Türkler tarihin her döneminde görünen, tarih yazan, tarihe yön veren, “kıta ları atlastan bir kumaş gibi kesip biçen”, kurduğu devlet ve yönettiği topraklarla binlerce kilometre kareye hükmeden kavim medeniyetlerden biridir. Bugün yapılan araştırmalar göstermiştir ki hiçbir eski dünya kavmi Türkler olmadan tarihini yazamaz. Bu toprakları yurt bilen her Türk vatandaşı da bu serüven içerisinde az ya da çok kendisine bir yer bulmalıdır.

³ ATASAREN, Harp Tarihi Yüksek Lisans Öğrencisi, fatihbekdemir37@gmail.com

Türkiye'nin en önemli tarihçilerinden biri olan ve tarih denilince akla ilk gelen kişi olmayı başaran İlber Ortaylı, *Türklerin Altın Çağı* adlı eserinde Türklerin üç kıta yedi iklimde, hüküm sürdükleri parlak yıllarını anlatıyor. İncelemiş olduğumuz eserde de 35 yıllık hanlığı boyunca adım attığı her bölgede kendisinden söz ettiren Emir Timur, Karadeniz'in kuzeyine tıpkı bir mih gibi çakılmış olan Altın Orda Hanlığı, Sultan Fatih'in büyük fethi, Doğu'nun komutanı, sultanı Yavuz ve Avrupa'nın deyimiyle Muhteşem Süleyman olmak üzere bir çok hükümdar ve olay ele alınmaktadır. Kitap, Önsöz, 11 bölüm ve İndeks'ten oluşmaktadır.

İlk bölüm oluşturan “*Nasıl Bir Tarih*” adlı bölümde(s.13-41), iyi bir tarih yazmak için tarih bilincine sahip olmamız gerektiğini, bu bilincin oluşturulmasında gerekli olan şartlar ve tarihin kitlelere ulaşmasında biz tarihçilere düşen görevlere değinip, tarih öğrenme konusundaki en büyük eksikliklerimize ve tarihin resmi ve alternatif tarih şeklindeki anlayışından mümkün mertebe kaçınıp, daha sağlıklı bir tarih telakkisi ve bu telakki ile ele alınacak birikim içerisinde tarih yazmamız gerektiğine değinmiştir. Yazar, “*Tarihçi, tarih kitabı yazmadan evvel, lisedeki çocuklara dünya tarihi edebiyatının metinlerini, okutup açıklamalıdır. Ünlü tarih bilgisi, filolojik yaklaşım ve eğitimle, o eğitimin getirdiği hava ve heyecan içerisinde çocuklara ve mekteplere kitap yazılır. Tarih yazım geriliği var, bunu aşmak için, Türk tarihinin doğru bir biçimde araştırılması ve ünlü bir bilim kadrosu oluşturulmalıdır. Tarih yazmak için; kroniklere bakmak, vergi defterleri, toprak kayıtları, mahkeme kayıtlarına, mektuplara(?),dil bilinmesi gerektiğine değinmiştir*”. Tarihçimizin geleceğinden umutlu musunuz? Sorusuna Yazar, *Elbette, geleceğe umutla bakıyorum. Bundan 15-20 yıl sonra, inşallah o günleri görmeye ömrüm yeter, Türkiye’de tarihçilik çok büyük gelişmeler kaydetmiş olacak cevabını verir.*(s.37)

İkinci bölüm olan “*Türkler ve Tarih*” adlı bölümde(s.41-71) Türklük mefhumu ve bu mefhumun etnik bir kimlik olup olmadığına değinmiştir. Türklük mefhumunun etnik bir kimlik olarak oluşturulmasında, dil, tarih, coğrafyanın belirleyici etkisi olduğuna ve bir devletin kimliğinde önemli olan şeyin o toplumun kültür ve diline sahip olduğunu belirtir. Osmanlı'nın bir Türk kimliğine sahip olup, İngiltere ve Fransa gibi gittiği yerlerde devletleri sömürüp, kendi dilini dayatmak gibi bir amacı olmadığına, ancak Osmanlı'nın son dönemlerinde imparatorluk coğrafyasında dilin benimsetilmeye çalışılıp, bununla ilgili çalışmaların yapıldığını ve bu çalışmalara Osmanlı'nın mirasçısı olan Türkiye Cumhuriyeti döneminde de devam ettirildiğini ve keza İmparatorluğun hiçbir zaman çökmeyip, sadece rejim olarak kendini feshettiğini de belirtir. Gerileyen tek şeyin dilimiz olduğuna değinir. Hemen hemen Yazar, birçok eserinde “*filoloji*” sorunu ve Türklerin tarih yapımında müessir bir millet oldukları fakat Milletimizin yapmış olduğu tarihi aktaracak ana ve araçları olmadığına değinmiştir. Yeni bir iş birliğinden de söz eder: Türklerin Arap ve İranlılarla müşterek çalışma yapmaları ve bunun yanında Türk incelemeleri yapan kuruluşları ve Batıdaki tarihleri de incelemeleri gerektiğini belirtir.

Üçüncü bölüm olan “*Emir Timur ve Timurlular*” adlı bölüm (71-91), Timur ve onun kurduğu hanedan olan Timurlulara ayrılmıştır. Timur'un kim olduğu ve kendisini Cengiz Han soyuna dayandırmasının

nedenine, Timur'un ilk siyasi faaliyetleri hakkında kısa bir bilgiye 35 senelik hâkimiyeti boyunca Timur'un Batı ile sıcak ve dostane ilişkilerinin olmadığına ve Osmanlı'ya bakışına değinmiştir. Osmanlı'da görülen gaza-cihad anlayışıyla O'nun ve Cengiz Han'ın fetihlerinin uyuşmadığına değinir. Yazar, Timur'un Bayezid'i yenmesiyle 15.asır başlarında Fetret devrine giren Osmanlı için yıkıldı veya geriledi demenin yanlış olduğunu, aksine Osmanlı'nın yeniden ihya edildiğini, Osmanlı'nın bir Balkan İmparatorluğu olduğunu, hasebiyle de önce kendini toparlayıp sonra Anadolu'yu düzene koyduğunu belirtir. Timur ile Moğollar ya da kendini onların torunları olarak gören Özbekler arasında da bir garabet olmadığını ve Timur'un mensup olduğu ailenin Moğollarla sıhriyetinin tartışılması gereken bir konu olduğunu da belirtir. Timur ve mirasçılarının resmi din anlayışının Sünnilik olup, Timur devrinin, Türk asırları içerisinde hem askeri, idari örgütlenme ve istihbarat hizmetleri bakımından hem de ilmi kurumların ortaya çıkışı bakımından en parlak devir olduğunu, ancak onun ölümünden sonra sistematik ve uzun süreli bir Timur varlığından söz edilmediğini belirtir.

Dördüncü bölüm olan “*Altın Orda Devleti*” adlı bölüm (s.91-117) Altın Orda Hanlığına ayrılmıştır. Orda mefhumu kavramına, bu devletin Tatar ismini benimseyen Kıpçak Türklerinden olduğuna ve İslamlaşmalarında Memlüklerin İslami propaganda ve misyonerlik faaliyetlerinin etkili olup, Batu Han zamanında İslamlaşmış, Berke Han zamanında bir Türk İslam devleti haline geldiklerini değinmiştir. Altın Orda'nın ilk faaliyetleri ve tarih sahnesine çıkışları, hızlı yayılmasında belirleyici olan faktörlere, Memlük, ilhanlı devleti ile olan ilişkilerine ve Timur'un Toktamış'ı yenmesiyle ortaya çıkan hanedanlıklara ve bunlar içerisinde en uzun ömürlüsü Kırım Hanlığı olduğunu terennüm etmiştir. Altın Orda'nın, Rus devletinin yeniden kurulup güçlenmesine ve yeni Rusya'nın kültürüne önemli katkılarda katkıda bulunduğunu da belirtir. İlerleyen sayfalarda, Rus isminin nereden geldiği, isminin kökeni, Rusların anayurdu meselesi, Rusların dini ve Rus kimliğinin oluşmasında nasıl bir etkisi olduğuna değinilmiştir. Rusya'dan, Türkiye'nin,16 ve 17.asırda askeri, toplumsal, siyasi kurumları itibarıyla önde olduğu, fakat Batı'nın her zaman ve halen bu iki devlete yabancı bir güç olarak baktığını belirtir. Yazar, yine yeni iş birliği yapılmasından söz eder: tarihi açılardan birbirine benzeyen bu iki devletin, birbirini iyi tanınması ve müşterek bir çalışma yapmasını, mevcut dil bilenlerin bir araya getirileceği bir araştırma enstitüsü kurulmasını, üniversitedeki Rusça ve Rusya eğitiminin geliştirilmesi, bu alanda ilmi çalışmaların yapıp genç bilginlerin yetiştirilmesi için, gerekli örgütlenmenin sağlanması gerektiğini belirtir.

Beşinci bölüm olan “*Kırım Hanlığı*” adlı bölüm (s.117-135) Kırım Hanlığına ayrılmıştır. Cengiz'in büyük oğlu Cuci soyundan gelen bu hanlığın idari yapı bakımından Türk-İslam anlayışına dayandığına, Kırım'ın Osmanlı tabiliğine geçişi ve birbirleri için taşıdıkları önem ve ilişkiye değinip, Kırım Hanlığı'nın ekonomisine ve Hanlığı, kuruluşun günümüze kadar geçen sürede Rusların ele geçirmek için girişmiş oldukları politika ve planlara değinilmiştir.

Altıncı bölüm olan “*Türkler Roma Topraklarında*” adlı bölümde(s.135-147) Türklerin tarihinin çok eski devirlerden başlayıp, Anadolu’nun Türkleşmesi ve Müslümanlaşması olarak niteleyeceğimiz olay olan 1071 Malazgirt’den Bizans’ın Anadolu hâkimiyetinin sona erdiği bir süreç olarak adlandıracağımız 1176 Miryokefelon Savaşı’na kadar Haçlıların Osmanlı’ya karşı düzenlemiş oldukları seferlerine ve böyle bir sefer yapmaktaki amaçlarına, bu bölgede yaşayan devletlerin birbirine yaklaşımı ve Türklerle ilişkisine, bu coğrafyaya ne zamandan beri Türk adı verildiğine, o dönemlerde konuşulan dile, Haçlı seferleri ve Haçlılık kavramının insanlarda uyandırdığı algıya değinmiştir.

Yedinci bölüm olan “*Fetretten Fetihe: Türklerin Varlık Mücadelesi*” adlı bölümde(s.147-165) Osmanlının ortaya çıkması ve ne zaman kurulduğu meselesine, Osmanlı’nın ortaya çıkmasında Balkanlarda görülen iç karışıklıklara ve Osmanlının buna yönelik konjonktürüne değinip, Osmanlı’nın Rumeli’ye geçişi ve tarihine, Osmanlı’nın Rumeli’ye katkısına değinmiştir. Osmanlı’nın Balkanlardan Anadolu’ya kadar uzanan bir sistemin oluşturulması için nasıl bir strateji uygulayıp, Avrupa’yı durdurduğuna ve hanedanın Anadolu’da kurulmasına rağmen, Balkan imparatorluğu olduğunu, Fetret devriyle beraber devletin Rumeli’de dirilip, bu dirilişin II. Murat ve II. Mehmet dönemiyle beraber eski Roma Bizans İmparatorluğu’nun doğuşuna neden olduğu ve aynı zamanda bu padişahların büyük mareşal oldukları ancak; II. Selimle birlikte padişahların orduya katılmayıp, bu göreve vezirlerin verildiği, 15. Ve 16.asırda hükümdarların yanında ulu şehzade ve vezirler asker olarak işin içinde yer alıp, Fatih’de merkezîyetçi bir imparatorluk politikası oluşturabilmek için veliahtları sancaklara yollattığı, bu uygulamanın da, 17.asırda bittiğinden bahseder.

Fetihle beraber Osmanlı’nın üstün olmasını, ordudaki ateşli silahların kullanılmaya başlamış olmasına bağlayıp, fakat Osmanlı’nın Avrupa karşısındaki bu üstünlüğünü II. Viyana’dan sonra bozmaya başladığını belirtmektedir.

Sekizinci bölüm olan “*Üçüncü Roma: Müslüman Bir İmparatorluk*” adlı bölümde(s.165-207)II. Mehmet’in tahta çıkışından ölümüne kadar geçen süreç ele alınmıştır. İstanbul’un fethetmek için nasıl bir yol izlediği, fetih için yapılan hazırlıklar ve gemilerin daha önceden planlanıp karadan yürütüldüğünü, gemilerin karadan yürütülmediği iddialarının boş olduğunu, bu olayın Bizans ve Latin kaynaklarında da geçtiğine değinip, Fetih sırasında asker sayısının muğlâk olduğunu, Fetihten sonra neler yapıldığı ve Dünya’da ne olduğu, Avrupa’da Fethin nelere yol açtığını, Ayasofya’nın camiye çevrilmesi hadisesinin Atatürk’ün mukim bir karar olduğuna değinmiştir. Fetihten sonra, Fatih’in diğer fetihleri hakkında kısa bir bilgi verip, Fatih’in mezhepleri birbirine karşı kullanmadaki stratejisi, Fethin sadece batı değil doğuyu da etkilediğini belirtip, Papa II. Pius’un Fatih’e Hristiyan ol çağrısının Franz Babinger’in uydurduğu bir spekülasyon olduğunu, Rönesans’ın başlamasının Fetihten sonra İstanbul’dan giden alimler tarafından olmadığını alimlerin çok önceden gittiklerini belirtir. Yazar, Fetih Avrupa’nın bildiği bir tarih iken bizde bunu merak eden bir tarih merakının olmadığını, Arif Nihat Asya’nın şiiri olmasa çocuklarımızın bile Fatih’in İstanbul’u 21 yaşında feth ettiklerini

bilemeyeceklerini belirtir. Fetih ve Fatih için Avrupa’da İstanbul’u alan bir mareşal, kan ve ateşle aldı diyorlar. Fetihden önceki Latin işgali anlatılmaz. Yazar, Osmanlı’nın yeni Müslüman Roma olduğu görüşüne karşı gelenlere yönelik olarak, onlara Roma tarihi ve hukukunu bilmeyen insan imparatorluk algısını anlamayacaklarını, bu yüzden bu iddiaların beyhude olduğunu belirtir. Fatih’in bir Roma kayzeri olduğunu, Romalının kime dendiğini, Osmanlı Vatikan mücadeleleri, Vatikan hakkında bilgi verip, İmparatorlukta 16.yy’a kadar Gayri Müslimler yaşarken 18.yy’dan itibaren imparatorluk yöneticileri Türklerden seçilmeye başladığı halde ordunun dilinin Türkçe olduğunu ve Fetihden sonra gayri Müslimlere karşı izlenen siyasete de değinmiştir. Yazar, fetih şenliklerinin bir ara Demokrat Parti döneminde Yunanistan’la olan ilişkilerden dolayı bir ara kaldırılması olayına değinip, fetih şenliklerinin her yıl coşkuyla kutlanması ve İstanbul’un her türlü tehdit ve işgallere karşı korunması gerektiği belirtir. Fatih’in birçok dil bildiği gibi şair ve sanatkâr biri olduğu, her türlü yeniliğe açık olduğu, Fatih’in ölüm esrarı ve onun ölümü ile son seferin nereye olduğunun akim kılınması ve Otranto seferi ve Gedik Ahmet Paşa’nın rolüne değinilmiştir.

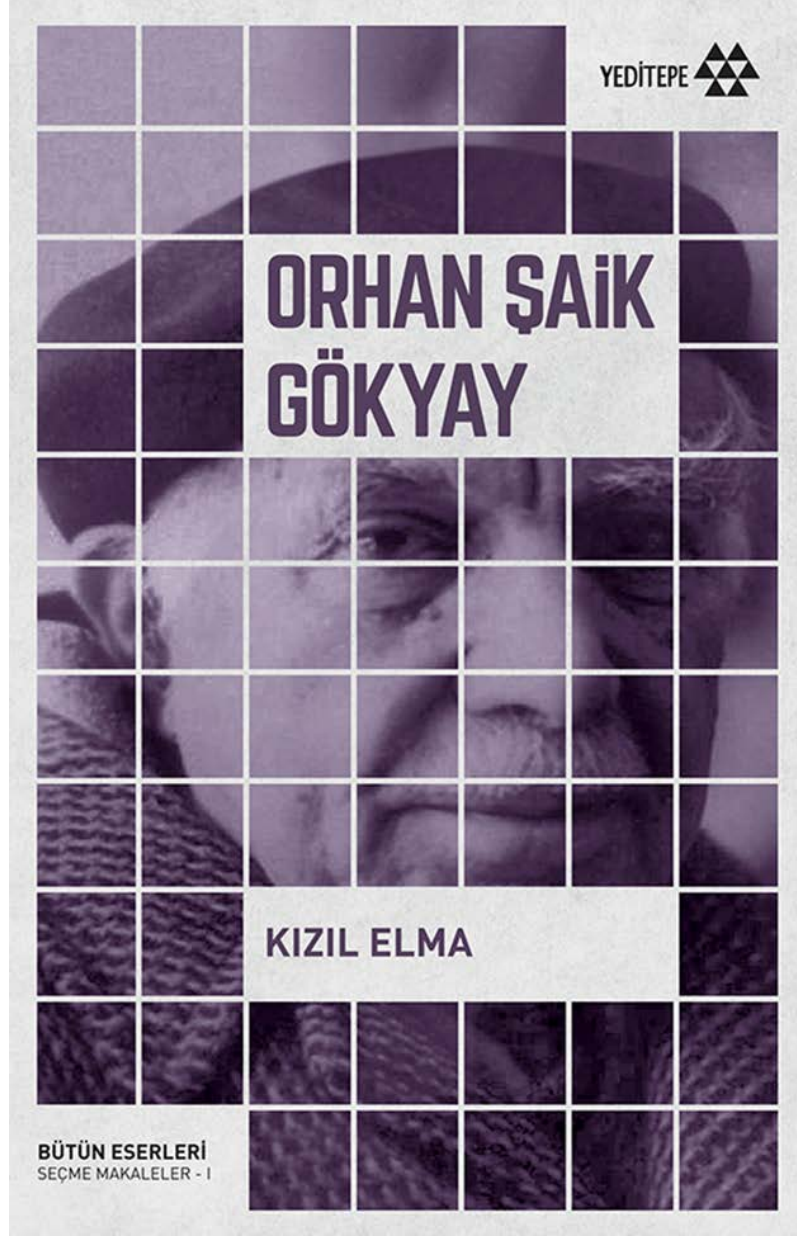
Dokuzuncu bölüm: “*Kardeşlerin Mücadelesi: Bayezid-Cem Kavgası*” adlı bölümde(s.207-229)Taht kavgası nedir? Sadece Türk hanedanlarında görülmediği, Fatih’in ölümü ile başlayan saltanat kavgasında Cem ve II. Bayezid’in biyografilerine, çekişmelerine, Cem’in esirlik yıllarına, Rodos ve Malta şövalyelerinin dini, ekonomik, siyasi faaliyetlerine, bu bölgelerin bizim tarihimizdeki önemine değinip, Osmanlı’da bir Cem vakası daha yaşatılmaya çalışıldıysa da bunda Avrupalı devletlerin başarılı olamadığına değinmiştir. Yazar, Osmanlı hanedan soyundan gelen Ertuğrul Efendi’nin kendisi ile Cem’in soyundan gelenler arasında aralarında bir yakınlık kurulamayacağını belirtmesi, Neslişah Sultan’ın da Hanedan bitti ama “*aile devam ediyor*” sözünün “*biz buradayız*” demek olduğunu belirtir. Hanedan ve aile arası farka değinip, hanedanın aile, sülale olup, bu ailenin fertleri ise hükümdarın soyundan gelenler demek olduğunu belirtir. Verasette muayyen bir sistem olmadığına, kadınların varis sultan oldukları için iffet hakkı olduklarına, veraset sahibi sultanın askerlikten başka bir şey yapmazdı, hanedanın yaşamına devam ettiğini o hanedanın sembollerinden anlayacağımızı belirtip, hanedan listesinin diğer ülkelerde nasıl genişlediği, veliaht şehzade arası farka, Osmanlı’da veraset sisteminde, bir sıralama olduğuna hükümdarın kadın olabileceği hanedanlar da olabileceğine değinmiştir.

Onuncu bölümde olan “*Yavuz Sultan Selim Çölde Bir Mareşal*” adlı bölümde,(229-265) Yavuz’un şehzadelikinden, kardeşleriyle arasında geçen saltanat mücadelesine, bu yüzyılda dünyada meydana gelen gelişmelere, Yavuz ve Şah mücadelesine ve Şah’ın Anadolu’da taraftar toplama misyonuna ve Türkmen Alevilerin Şah’ın yanında neden yer aldıklarına değinip, Yavuz ‘un Alevileri farklı bir mezhebin inananları olarak görmekten çok İran’ın işbirlikçileri olarak gördüğünü, Yavuz’un Safevi, Memluk, Mısır, gibi devletlere karşı ateşli silahları kullanmadaki üstün yeteneğine değinmiştir. Yavuz’un bu devletlere karşı savaşırken Avrupa’nın Osmanlı’ya sefer düzenleyememe nedenini; Avrupa’nın içinde bulunduğu iç karışıklıklara bağlayıp, bu dönemde Avrupa’yla bir ilişkimiz olmadığını belirtir. Onun seferlerinde Memlükleri oluşturan kölelerin Mısır’a savaş esiri ya da satın

alınarak getirildiği genelde bunların gönüllü kişiler olduğu bunlar arasında Kansu Gavri ve Kayıtbay'ın zikredilebileceğini Gavri'nin, Arap edebiyatı klasiklerini Türkçeye çeviren zeki bir düşünür, komutan olduğunu, Memlüklerin bizden metal ve cam işçiliğinde önde olup, mimaride önde olmadıklarını belirtip, Memlüklerin hem Türk hem Çerkez olduğunu, Memlük tarihi geçmişinden bahsetmiştir. Suriye'nin ve Halep'in geçmiş tarihi ve Osmanlı idaresine girişi sonucu gelişmelere ve bu bölgelerin Osmanlıdan kopuşuna değinip, Hilafetin Osmanlılara geçme meselesi, Mısır'ın Osmanlı için önemine, Mısır hidivi anlamına, sure alayı anlamına, Osmanlı'nın laik mi şer'i mi bir devlet olduğu ve Yavuz'un ölümü ve şair oluşuna değinmiştir.

On birinci Bölüm “*Muhteşem Süleyman Devrine Giriş*” adlı bölümde,(s.265-287)Kanuni devri İmparatorluğun en üst noktası olduğundan klasik çağ deyimiyle başlamıştır, Kanuni'nin biyografisi, tahta çıktığında Avrupa'nın içinde bulunduğu durum, Kanuni devri siyasi faaliyetlerine ve ele geçirmiş olduğu bölgelerin geçmiş tarihlerine Osmanlı için önemine, bu dönemdeki devletler hakkında bilgilere, Kanuni'nin doğu politikasına, ordunun iase ve menzil yardımını menzillerden sağladığına, Osmanlı'nın diğer devletlerle ittifakına, bilim ve sanat faaliyetlerine, Kanuni dönemi Avrupa da reform hareketlerinin şekillendiği dönem olduğuna değinip, Lutherci ve Protestanlığın teşviki Türk imparatorluğunun politikasının bir ürünü olduğunu belirtir. Yazar, Kanuni'nin de İtalya'ya ulaşmak için çok çaba sarf ettiği fakat neden Venedik 'e sefer düzenlemedi sorusuna, İtalya değil, Tuna olduğunu o,Venedik'e sefer yapmanın zor olduğu, onun için bütün İtalya'yı yutmak gerektiğini belirtir. Son kısımda başka devletler gittikleri yerlerde kendi dillerini dayatmışken Osmanlı'nın böyle bir telakkide olmama düşüncesini daha çok bizim imparatorluk olarak kendi dilimizi günlük kültüre ve yaşama dayatmadığımızdan kaynaklandığını belirtir. Onlar gittikleri yerlerde daha evvelden onların bürokrasileri, milletleri, kiliseleri vardı der. Türklerin ise bunları yıkmak gibi bir ideolojisi olmadığına değinmiştir.(s.284-285)

Genel bir değerlendirme yapmak gerekirse; yazar eserinde üç kıta yedi iklimde yer alan Türklerin hâkimiyeti altına almış olduğu bölgeleri sadece siyasi olarak anlatmakla yetinmeyip, aynı zamanda bu yerlerin geçmiş tarihlerinden de söz ederek, o coğrafyayı tanımamızı sağlamıştır. Yazar, bir yandan bizi çalışma yapmadığımız konulara teşvik ederken bir yandan da tarih yapan bir millet olduğumuz halde tarih yazacak bir birikime sahip olamadığımızı daha doğrusu malzemeleri nasıl kullanacağımızı hala idrak edemediğimizi, filoloji sorununu halledemediğimizi belirtip, bir sitemde de bulunur. Türklerin yabancı devletlerle de müşterek bir çalışma yapması gerektiğini, mevcut dil bilenlerin bir araya getirileceği bir araştırma enstitüsü kurulmasını, bu alanda ilmi çalışmaların yapılıp genç bilginlerin yetiştirilmesi için, gerekli örgütlenmenin sağlanması gerektiğini belirtir. Yazarın bölüm sonlarında bir Osmanlı tarihçisinin yararlanması gereken konuları dipnot olarak göstermesi ve bu kaynaklara tarihçilerin ulaşmasını sağlaması padişahların hayatlarını anlatırken onlar hakkında yeterince bir çalışma yapılmadığını bildirmesi ve bizi o konulara çalışmaya teşvik etmesi kitabın bizim için bir kat daha önemini artırmaktadır.

Kızıl Elma

Orhan Şaik Gökyay

İstanbul, Yeditepe Yayınevi, 2018, 100 sayfa, ISBN: 987-605-2070-64-2

Salih AKIN⁴

Orhan Şaik Gökyay'ın makalelerinden seçmeler şeklinde, Yeditepe Yayınevi tarafından yayımlanan "Kızıl Elma" kitabını incelemeyen önce Orhan Şaik Gökyay ve hayatına dair bazı önemli noktalara değinmekte fayda var. Bu önemli noktalar şüphesiz onun araştırmacı ve edebi yönüne yönelik

⁴ Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, slhkn60@gmail.com.

olacaktır. Türk edebiyatı, tarihi ve kültürüne önemli pek çok eseri kazandıran Gökyay, özellikle Türk dilinin en mühim eserlerinden olan *Dede Korkut Kitabı*'nı sadeleştirerek adından söz ettirmiş ve bu yayın nedeniyle de kendisine “Dede Korkut’un Torunu” unvanı verilmiştir.

2018 yılı Eylül ayında baskısı yapılan, incelemesini yapmış olduğum, “Kızıl Elma” ise Gökyay’ın 1986 yılında Tarih ve Toplum Dergisi’nde yer alan araştırmalarının bir araya getirilmesinden oluşmaktadır. Toplamda 4 makalenin bulunduğu kitabın ilk makalesinde Kızıl Elma’nın tarihsel derinliğine yönelik bilgilere ve tespitlere yer verilmiştir. Kızıl Elma’nın bir yeri adı olarak kullanımının yaygın olduğunu belirten Gökyay’a göre Kızıl Elma’nın nerede veya neresi olduğuna dair kesin bir bilgimiz yoktur. Kızıl Elma üzerine kaleme alınan şiir ve manzumelere örnekler verilen bu bölümde de ilgimi çeken ve hafızamda yer edinen kısımlar yok değil.

Türkçe sözlüklerde Kızıl Elma hakkında, kelimenin anlamına yönelik bir açıklamaya yer verilmediğini belirten Orhan Şaik Gökyay, yabancı sözlüklerde ise “The Golden Bolle”(altın top, kızıl elma) ve asânın hükümdarlık alameti olarak açıklandığını aktarmıştır. Ayrıca Karl Tepley, Yakut Hamevi, Lubenau, Karl Brockelmann, Martin Hartmann ve August Fischer gibi isimlerin Kızıl Elma üzerine düşüncelerine ve bazı rivayetlere de yer vermiştir. Bunlar arasında dikkatleri çeken ise Kastilyalı elçi Ruy Conzales de Clavijo’nun Cihangir Timur hakkında aktardığıdır. Clavijo, Timur’un baş çadırının dört duvarının sütun hali gibi alçak galeri ile çevrildiğini, bu galerilerin 24 küçük ahşap direkten oluştuğunu ve toplamda 36 kazık kullandığını belirtmiştir. Bir de ucunda tavlanmış bakırdan bir elma bulunan yüksek bir direk, onun da üzerine bir hilâl tutturulduğunu aktarmıştır.

Bunların Osmanlı sultanları için de hükümdarlık alametleri olarak görülebileceğini söyleyebiliriz. Zira Orhan Şaik Gökyay’ın aktardığı bilgilere göre Topkapı Sarayı Müzesi kütüphanesinde bulunan Farsça Selim Han Şeh-nâmesinde elmanın bir cihan hakimiyeti sembolü olduğu görülmektedir. Bir diğer örnek ise, yine Topkapı Sarayı Müzesi kütüphanesinde Bağdat kitapları arasında yer alan Osmanlı padişahları albümünde Çelebi Mehmed ile Sultan III. Murad’a kadar 8 padişahın resimleri olduğunu bilmekteyiz. Bu 8 padişahın yedisinin elinde elma vardır. Fatih Sultan Mehmed, II. Bayezid ve II. Selim bu elmaları sol ellerinde diğer dört padişah ise sağ ellerinde tutmaktadır. Yavuz Sultan Selim ise iki elinde de birer elma tutmaktadır. Yavuz Sultan Selim’in iki elma tutmasını ise “*Bu dünya bir padişaha yetecek kadar büyük değilmiş.*” sözüyle ilişkilendirmektedir. İşte Orhan Şaik’in bu tespitleri onun Osmanlı Türklerinde de Kızıl Elma’nın hakimiyet sembolü olarak kabul edilebileceği şeklinde yorumlamasına da neden olmuştur.

İlk bölümün ardından Osmanlı Devleti üzerine yoğunlaşıldığı anlaşılan ikinci bölümü inceliyoruz. Özellikle Fatih Sultan Mehmed döneminden Sultan III. Selim’e kadar olan süreçte Türk askerlerinin dilinden Kızıl Elma’yı düşürmediklerini söyleyen Orhan Şaik Gökyay, bunu askerlerin söylediği varsayılan şu sözlere bağlıyor;

“Padişahım, biz senin uğruna tâ Kaf Dağı'nın ötesine Kızıl Elma'ya dek varırız.”

Bazı manzume örneklerine de yer verilen bölümde özellikle Yahya Kemal'in şu satırlarına değinmekte fayda var;

“Çıktı pür-velvele Otranto'ya Ahmet Paşa, Tuğlar varsa gerektir Kızıl Elma'ya kadar.”

İncelememizin ilk safhasında her ne kadar Kızıl Elma'nın nerede veya neresi olduğunu bilmediğimizi belirtmiş olsak da bazı eserlerde Kızıl Elma olarak anılan şehirler de bulunmaktadır. Orhan Şaik Gökyay araştırmaları sonucu bu şehirleri İstanbul, Roma, Viyana, Budin, Köln, İstolni Belgrad ve Estergon Kalesi olarak belirlemiştir. Evliya Çelebi'nin Viyana üzerine kaleme aldığı şu satırlar oldukça dikkat çekicidir;

“Evsâf-ı paytaht-ı şehri-i Alaman-ı menhus darü'lmülk-i Çasar inbretor kral-ı üngürüs yani binâ-yı sür-ı üstüvar-ı Sec sedd-i Kızıl elma-yı Kal'a-i Bec.”

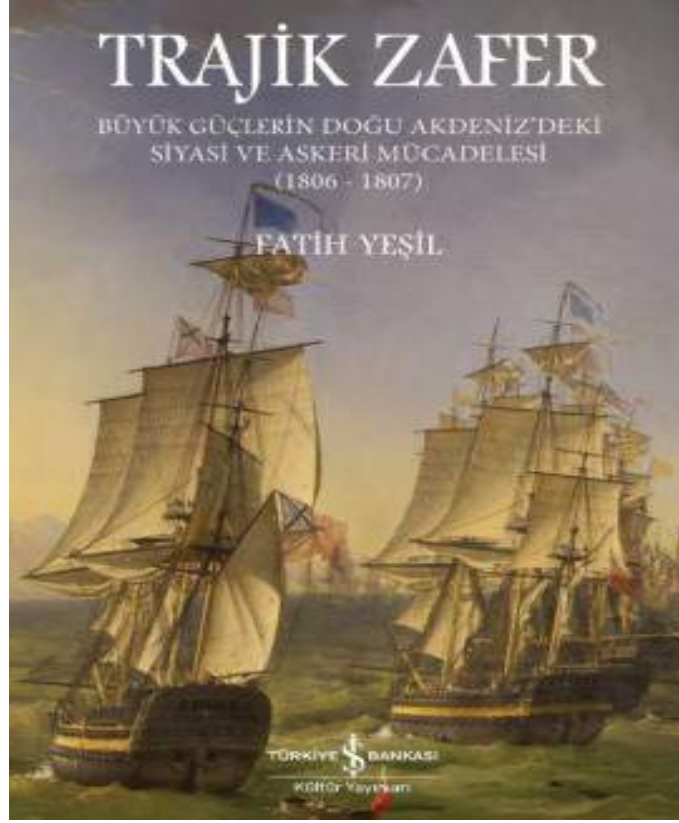
Üçüncü bölümde ise Osmanlı Devleti'nin Avrupa fetihlerine doğrudan katılan veya tutsak askerler tarafından yazılmış olan üç mektuba değinilmiştir. Bu mektupların üçüncüsünde Vasf-ı Kızıl Elma başlığı ile Kızıl Elma'nın anlatıldığına dikkat çekilmiştir. Ek olarak bahsedilen bölümde kısa ve öz şekilde masallarda Kızıl Elma figürü üzerinde de durulmuştur.

Son kısımda halk şairleri ve özellikle Macarlar üzerinde yapılan seferlere katılan askerler arasında Kızıl Elma üzerine destanlar, türküler yazmış olduğu belirtilmektedir. Dini inanışlara göre de konuyu ele alan Orhan Şaik Gökyay, özellikle Alevi-Bektaşî geleneğinde de Kızıl Elma'nın büyük bir yer tuttuğunu belirtiyor. Buna Pir Sultan Abdal'ın bir şiirinden de örnek vererek gösteriyor;

“Koca Şah Urum'a bir elma saldı, Dolandı Urum'u Banaz'a geldi

Pir Sultan elmaya bir tekbir kıldı, İnsan teaccübde kaldı orada”

Böylece Orhan Şaik Gökyay'ın makalelerinden oluşan, toplamda 100 sayfadan meydana gelen “Kızıl Elma” adlı eser, içeriğinde bulundurduğu hikayeler, rivayetler ve şiirler ile oldukça ilgi çeken bir kitap. Milli şuur açısından özellikle üzerinde durulabilecek Kızıl Elma hedefi hakkına kafanızda soru işareti bırakmayacak, üstelik zengin içeriği ile de tarihsel süreçte Kızıl Elma figürünü kavramış olacaksınız. “Kızıl Elma” oldukça anlaşılır ve yalın bir dille ele alınan, her yaşta meraklı okurların ilgisini büyük ölçüde çekecek ve Türk kültürünün önemli simgelerinden biri olan Kızıl Elma'ya dair detaylı bir birikim sunacak bir eser.

Trajik Zafer Büyük Güçlerin Doğu Akdeniz'deki Siyasi ve Askeri Mücadelesi (1806-1807)

Fatih Yeşil

İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür yayınları, 2017, 310 Sayfa, ISBN: 978-605-332-937-4

24

Mehmet Şerif MAHMUTOĞLU*

Diplomasi kulislerindeki topsuz, tüfeksiz savaşın ötesinde bu çalışma esasen muharebeleri merkezine almaktadır. Bunlardan ilki Nizâm-ı Cedîd devrinde yeniden yapılandırılmış Osmanlı donanmasının test edildiği Limni Deniz Muharebesi, aynı zamanda İstanbul'da yaşanan siyasi krizin cephedeki yansımalarını göstermesi açısından büyük bir öneme sahiptir. İngiltere'nin İskenderiye'yi işgali ve ardından yaşananlar da Osmanlı ordusunun yeniden yapılandırılması sürecinin bir kez daha düşünülmesini gerektirecek niteliktedir. İngiliz ordularının Reşid'e düzenlediği ve nizami orduların gayrinizamî harp tekniklerini maharetle uygulayan paralı asker karşısındaki durumunu ortaya koyan iki harekât, bu iki farklı "ideal asker" modelinin karşılaştırılmasına imkân sağlamaktadır. "ideal asker" modellerindeki derin ayrımları hem ordu teşkilatlarındaki hem de taktik seviyedeki farklılıkların temel sebebi olarak görmek mümkündür. Böylesi bir perspektifin benimsenmesi karşılaştırmalı bir analizi de zorunlu kılacaktır. Bu çalışma da Osmanlı İmparatorluğu bir taraftan içinde var olduğu

* Milli Savunma Üniversitesi, Atatürk Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, Harp Tarihi Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, msmahmutoglu0046@gmail.com

dünyanın bir parçası olarak incelenmeye çalışılırken diğer taraftan da bilinçli olarak muharebeler taktik seviyede tartışmaya açılmaktadır. Osmanlı dış ilişkilerinin çok boyutlu ve katmanlı yapısı bu şekilde ortaya konmaya çalışılırken ordular arasında ilk bakışta göze çarpan yapısal farklılıkların ötesine geçilerek muharebe etkinlikleri analiz edilmeye çalışılacaktır. Taktik/çatışma düzeyindeki anlatıların, genel olarak, üniversitelerin tarih bölümlerinden yetişen “askeri tarihçilerin” ilgi alanları dışında kaldığı gözlemlenmektedir. Savaşların stratejik ve taktik düzeyde incelenmesi Uluslar Arası İlişkiler uzmanları ile asker kökenli uzmanlara bırakılmaktadır. Osmanlı ordusunda görev yapan yabancı askeri uzmanların bağlı oldukları ülkelerin arşivlerinin, hatta İstanbul’a gelen yabancı askeri heyetlerdeki kişilerin anılarının Osmanlı harp tarihini taktik düzeyde incelemeye olanak veren belgelerle dolu olduğu bugün artık bilinmektedir. Dolayısıyla bu çalışmanın temel hedeflerinden birisi de Osmanlı askeri tarih yazımında genel olarak ihmal edilen bir alana dikkat çekmek olacaktır.

Yazar özetle kitapta anlatmak istediği konuyu ele alacak olursak, 1806’nın iyice keskinleşen Uluslararası İlişkiler ortamında Avrupa’daki gelişmelerin St. Petersburg ve Londra’yı zorunlu olarak aynı safa savurmuştu. İngiltere, Babıâli politikasını, Akdeniz hâkimiyeti ya da daha doğru bir ifadeyle sömürge İmparatorluğunun geleceği konusundaki kaygılarına kurban etti. Fransa İmparatoru Napoléon’un 1798’de olduğu gibi temel amacı, İngiltere’yi Akdeniz coğrafyasından söküp atmak olacaktı. Aslında 1806-1807 tarihler arasında bakıldığında İngiltere’nin de Fransa’nın da temel stratejileri bu amaç etrafında şekillenecekti. Tabii ki İngiltere uzun yıllardan beri Doğu Akdeniz ve Hint okyanusundaki haklarından mahrum kalmamak adına elinden geleni bu süreçte yapacaktı. Napoléon İngiltere’nin sınır uçlarını keşfetmişti: Mısır ve Hindistan. Ancak Mısırın Osmanlı Devletinin bir vilayeti olması, Osmanlıyı doğrudan bu iki güç arasında meydana gelecek savaşın, doğal bir unsuru haline getirecekti. Ancak Osmanlı devleti kendisinin tâbî bir sınır komşusu olan istemeyerekte olsa Fransa’nın yanında yer almak zorunda kalacaktı. Bu durum Rusya ile İngiltere’nin Osmanlıya savaş açması ile sonuçlanacaktı. Fransa, İngiltere’nin elinde bulunan ve adeta İngiltere’nin “can damarı” olan Hindistan’a gitmek için üç rota belirlemişti. Bunlar Kuzey ve Güney rotaları olarak ikiye ayrılmakta idi. Fransa kendisi için en güvenli rota olarak gördüğü Kuzey’e yönelerek, Dalmaçya kıyılarından Balkanlara, oradan İstanbul’a ulaşmak, İstanbul’dan Anadolu yahut Kuzeydeki Kırırma yönelip, Gürcistan üzerinden İran’a oradan da Afganistan’a geçip nihai hedefi olan Hindistan’a ulaşacaktı. Güney rotası ise Mısır üzerinden Suriye’ye geçip oradan Tikrit’e vararak yoluna devam etmek isteyecektir. Son rotası ise Mısır’a girdikten sonra Güney’e yönelerek Aden körfezine oradan da Babülmendep’i kullanarak Hindistan’a varmayı isteyecektir. Rusya ve İngiltere Fransa’nın amacına ulaşmasını önlemek için, Osmanlı devletine savaş açmış, bunun sonucunda İstanbul Rusya ve İngiltere tarafından kuşatılmış, Osmanlı devletinin donanması Limni adası civarında Rus donanmasına mağlup olmuştur. Mısır’daki İskenderiye şehri İngiltere tarafından işgal edilmiş ve gene Mısırın bir diğer vilayeti Reşid bu amaç doğrultusunda kuşatılmıştır. İngiltere ve Rusya İstanbul’da başarı sağlamış olsalar da, İngiltere Mısırda Osmanlı Devletinin Valisi konumunda olan Mehmet Ali Paşa kontrolündeki Arnavut başıbozuklar karşısında tüm dünyanın gözü önünde büyük bir hezimete uğramıştır. İstanbul kuşatması sonucunda taht değişikliği olmuş, Sultan III. Selim yerine tahta Sultan IV. Mustafa geçmiştir. Napoléon ise İstanbul’daki durumu tam olarak anlayamadan Rusya ile birlikte Tilsit antlaşmasını

imzalamış, Osmanlı devletini kendi aralarında paylaşma hesabına girişmişti. Bu durumu fark eden İngiltere, Osmanlı devletiyle tekrar bir araya gelerek, Rusya ile Fransa arasındaki bu ittifakı bozmak istemiştir. Fransa ve Rusya'yı oldukça zor bir duruma sokan Osmanlı-İngiliz barışı 1809 senesinin ilk günlerinde imzalanmış olsa da İstanbul bir süre daha Londra ve Paris arasındaki rekabetin en canlı sahnelerine şahit olmaya devam edecekti. Hem iç hem de dış meselelerde savrulmaya devam edecek olan Osmanlı Devleti için, trajedilerle geçecek en uzun yüzyıl henüz yeni başlıyordu...

Yazarın metnin tamamında savunmuş olduğu tezi, taktik ve stratejik anlamda destekleyen birçok örnekle açıklamaya çalışmıştır. Genel olarak siyasi tarihçilerin ve Uluslararası ilişkiler uzmanların değinmiş oldukları, savaşların taktik ve stratejik boyutlarını, bu eserin hemen tamamında büyük bir başarıyla işlenmiş olduğu görünmektedir. Bu konulara ilgi duyan ve muharebe tarihi çalışmak isteyen kişiler için hiç şüphesiz bu eser bir başvuru kaynağı niteliği taşımaktadır. Yazarın ortaya koymuş olduğu bu eser akademik anlamda da bir boşluğu dolduracağına şüphe yoktur. Yazar Avrupa'da devam eden Fransa ve İngiltere arasındaki Mücadeleyi, Mısırdaki Arnavut başıbozuklar ve Memluklar arasında "Vekâlet" savaşları diye bileceğimiz şekilde ele almıştır. Yazarın eserde değindiği bir başka önemli husus gerek Avrupa'daki savaşlar arasında ilk örneklerini taşıyan, gerekse de Mısır coğrafyasında yaşanmış ilk ciddi örnek diyebileceğimiz "Meskûn mahalde savaş" olgusunu iyi bir şekilde ele almıştır. Yazarın Mısır coğrafyasında yaşanan mücadeleyi Taktik ve Stratejik anlamda ele alırken Mısırdaki yaşanan hadisenin sadece bundan ibaret olmadığını, Sosyal/Psikolojik ve Kültürel boyutlardan bağımsız bir şekilde gerçekleşmediğini, örnekler ve kıyaslamalarla iyi bir şekilde bizlere sunmaktadır. Yazar eserde Mehmet Ali Paşanın kişiliğini iyi bir şekilde tahlil etmiş ve Mısırdaki vaklarda oynadığı rolün önemine değinmiştir. Özellikle Mehmet Ali Paşanın Siyasi ve Askeri kabiliyetlerinin Reşid zaferinin etkisine ve İngiltere'nin Mısırdan çekilmesi üzerindeki etkisini çok iyi bir şekilde açıklamıştır. Yazar aynı şekilde Mısırdaki Arnavut başıbozuklar ile Memlukları en az Mehmet Ali Paşa kadar iyi bir şekilde tahlil etmiştir. Bu grupların toplumsal hayattaki rollerini de ele alması eserin içeriğindeki bilgileri değerlendirirken bütüncül bir bakış açısıyla bakmamıza yardımcı olmuştur. Yazar eserin çeşitli bölümlerinde doğrudan olmasa da İstihbaratın önemine değinmiştir. Yazar Mısırdaki Mehmet Ali Paşa ve Memluklar arasında geçen Psikolojik harbin önemine de dikkat çekmiştir. Gerek Mısır coğrafyasında gerekse de İstanbul ve Limni'deki muharebeleri ele alırken ikmal ve lojistiğin önemini de görmek mümkündür. Yazar muharebe sahasındaki topografyanın önemine de örneklerle değinmiştir. Yazar gene muharebe sahasında cereyan eden çatışmalarda ikmal ve lojistiğin, zaman mefhumundan bağımsız olmadıklarını ve muharebe sahasında "zamanın" önemine de değinmektedir. Yazar eserde muallim askerin karşısındaki Arnavut başıbozukların kullanmış oldukları Gayri nizami harp doktrinin önemine, dönemin dünyasında ki yansımalarına, bu unsurların sergilediği mücadele ve elde ettikleri zafer sonucunda, gerek Osmanlıda gerek dünyanın muhtelif yerlerinde talimli asker paradigmasının sorgulanmasına, orduların yeni gelişen bu yeni harp doktrinin entegre sürecine iyi bir şekilde değinmiştir. Eserde Mısırdaki harplerde Osmanlı'nın kullanmış olduğu teknik teçhizatın, İngiltere'den hiç de geri kalır yanı olmadığı görülmektedir. Eserde Arnavut ve İngiliz askerlerin, harplerdeki motivasyon kaynaklarına iyi bir şekilde değinilmiştir. Eser muharebe sahasındaki Osmanlı ve İngiliz askerlerinin fizyolojik yapılarına ve bu fizyolojinin coğrafya ile olan ilişkileri ele alınmıştır. Eser Mısır ve bu bölgeye yakın muhtelif yerlerin

Jeopolitik önemlerine de değinmektedir. Son olarak ekleyeceğimiz birkaç eksikler şunlardır: Mısır'daki muharebeleri ele alırken, Mısırın muharebe sahasını ve ilgili rotaları sergilendiğı harita, kitabın Mısır ile ilgili bölümünü ele alırken değil de giriş bölümünde olması okuyucu yormakla birlikte, kabul edilir bir hata değildir. Dipnotların kitabın sonunda yer alması bana göre metodolojik bir hatadır. Çok iyi bir kıyaslama ile muharebe tarihini ele alması güzel lakin analiz kısmı eksiktir. Ayrıca eserde kullanmış olduğu muhtelif haritalar kitaba daha özenle yerleştirilebilir daha açıklayıcı olabilirdi.

Düzenin Şeyleri, Tanzimat'ın Kelimeleri 19. Yüzyıl Osmanlı Reform Politikasının Karşılaştırmalı Bir Araştırması

Maurus Reinkowski

İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2017, ISBN: 978-975-08-4060-9

28

Gülsün KIZILAĞIL*

Osmanlı devlet idaresi, Tanzimat çevresinde, imparatorluğun belli kısımlarının merkezle olan ve tarihin seyri içerisinde farklı suretle gelişmiş olan bağlarını bir örnek, bir idare, vergi, askere alma ve eğitim sistemiyle anlatmayı en acil vazifelerinden biri olarak görüyor. Bu araştırma burada devreye girmektedir. Yazar, Tanzimat Dönemi'nde iki iç çevrenin yazarın tabiri ile periferinin (Kuzey Arnavutluk ile birlikte İşkodra ve Cebel-i Lübnan) merkeze bağlanmasının hangi yollarla sağlandığını incelemektedir. Eserin temel hareket noktası ise Tanzimat Dönemi'nde ki siyasi terminolojinin periferi ülkelerinde ne kadar benimsenip uygulandığı olmuştur.

Yazar Maurus Reinkowski ağırlıklı olarak Ortadoğu ile Doğu Akdeniz sahasının yakın tarihi üzerinde çalışmıştır. Kaleme aldığı bu eserinde de Osmanlı Devleti'nin Tanzimat ile girdiği bir takım modernleşme çabalarının devletin siyasi organlarında nasıl kavramsallaşp/ kavramsallaşmadığıdır. Bu kavramların merkez-çevre ilişkisi açısından Lübnan ve Arnavutluk periferilerinde karşılaştırmalı olarak ne derece başarılı bir şekilde uygulandığı eserde ele almıştır. Elimizdeki kitap yazarın

* Milli Savunma Üniversitesi, Atatürk Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, Harp Tarihi Yüksek Lisans Öğrencisi, kizilagilgulsun@gmail.com

Güneydoğu Avrupa ve Arap dünyası olmak üzere Osmanlı bölgeleri hakkındaki karşılaştırmalı araştırmaların teşvikine katkıda bulunmak ve Tanzimat Dönemi'nin klasik anlatımının aksine kavramlar üzerinden, merkez yerine çevrelerdeki ülkelerle üzerindeki yansımalarına dikkat çekmek için kaleme alınmıştır.

Eser iki çevre ülkeyi karşılaştırmalı olarak ele aldığı için oldukça hacimli ve kaynak bakımından oldukça zengindir. Kitabın bence temel hareket noktası tanımdır. Bir devlet bir kavramın içini nasıl doldurur ve onu nasıl kullanırsa halk ile arasındaki ilişkinin tanımını yapmış olur. Bu konuyu kitabın “Düzen Kavramları” bölümü ile örneklendirecek olursak “Osmanlı makamlarının kullandığı merkezi terim devlet tarafından tebaasına bahşedilen, daha doğrusu devletin tebaasına sağladığı “huzur ve emniyet anlamına gelen asayiş tanımıdır. Bunun karşılığında devlet kayıtsız şartsız itaat bekleme hakkına sahiptir. Yani kullanılan asayiş kavramı hem devlet hem de tebaa için farklı anlamlarda tanımlanmış kabul görmüş bir uzlaşma terimidir. Eserin kavramlar üzerinde yoğunlaşması okuyucuyu da sürekli düşünmeye aksettirdiği için oldukça başarılıdır.

Eser başlangıç bölümünde temel motivasyonunu bugüne kadar kullanılmış olan milliyetçilik, millet, imparatorluk, devlet, merkez ve periferi gibi kült kavramların anlamlarının literatürde tatminkar cevaplarının olmayışından sağlamıştır. Bu kavramlar üzerinden amacını yeni ve özel yaklaşımlar sayesinde Osmanlı İmparatorluğu'nun Tanzimat Dönemi'nde ki hükümdarlık uygulamalarının daha kapsamlı bir tasvirini ortaya koymak olarak tanımlamıştır.

Bu amaca giderken yazar dört yaklaşım etrafında eserini oluşturmuştur. Eseri oluştururken; Osmanlı yönetiminin aynı anda hem merkez hem de periferiden görülmesini; Osmanlı İmparatorluğu'nun(araştırmacıların karşılaştırmalı analiz yapabilmek için birden fazla dil bilme zorunluluğundan kaçtığı ön görerek) bölgelerin farklı analiz biçimlerine ayırarak(bu eserde Cebel-i Lübnan ve Arnavutluk, İşkodra bölgeleri karşılaştırmalı ele alınmıştır) araştırılmaya tabii tutulmasına önem verilmiştir. Yazar aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğunun idari yazışmalarını Tanzimat Dönemi'nde ki siyasi terminoloji için bilgi kaynağı olarak kullanmış, Tanzimat'ın; İşkodra ve Cebel-i Lübnan idari birimlerinde nasıl hayata geçirildiği araştırmakla kalmayıp etnik ve mezhebi gruplarla ilişkilerinde Osmanlı idaresinin hangi kurum ve mekanizmalara başvurduğu sorusu üzerinden toplumsal ilişkilere de değinmiştir.

Eser konuyu genel bir bakış açısıyla ele aldığı ilk bölümünde okuyucuya 19.yy'ın ortasında ki tarihsel koşullar hakkında bilgi vermek ve ardından diğer bölümlerde etnografik bir giriş yaparak, Cebel-i Lübnan ve Kuzey Arnavutluk' ta Osmanlı politikasının sorun ve hedeflerini ele almaktadır. Bu bölümleri harita ve şemalarla desteklemiş oluşu, dipnotların sayfa sonuna verilmiş oluşu eserin okuma kalitesini arttırmıştır.

Yazarın eserinde Osmanlıyı Avrupa'nın “hasta adamından” ziyade “belirleyici düzenleyici faktörlerden biri” olarak tanımlaması okuyucuya farklı bir bakış açısı kazandırmıştır. Kitapta Osmanlıların hakim oldukları periferi bölgelerini çoğunlukla pek iyi bilmedikleri yönündeki görüşüne

kısmen katılmamakla birlikte, Tanzimat'a kadar kendi hallerine bırakılmış bölgelere Osmanlı'nın ilerleyişi, ilgi göstermesi ve bu durumun halk tarafından tehdit olarak algılanması ihtilaller çağı araştırmalarına katkı sağlayabilir. Çünkü Osmanlı hakimiyeti, vergilerin genişletilmesi, silah altına alma ve silahsızlandırma gibi durumlarda sonuçta halkın tepkisine sebep oluyor.

Sonuç olarak; tanıtımı yapılan eser 19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun, yeni oluşan milliyetçilik, çöken millet sistemi, başlayan modernleşme hareketleri, Tanzimat Fermanı gibi üzerinde oldukça çok çalışılmış ve bilindik kavramların daha derinlemesine araştırılması gerektiği düşüncesi ile oluşturulmuştur. Yazarın bu alana kattığı yenilik bu kavramları merkezi hükümetin kullandığı kavramlar yerine yerel kurumlarda kullanımını araştırıp bu araştırmalar sonucunda kavramlara yeni ve farklı anlamlar kazandırmıştır. Bu aşamada örnek olarak Cebel-i Lübnan ve İşkodra vilayetlerinin tarihine ilişkin bir girişin ardından gelişmelerinin ve Tanzimat sonrası yaşanan gelişmelerin birbirinden oldukça farklı seyretmesi yazarın bu iki vilayeti seçmesine sebebiyet vermiştir. Karşılaştırma yapılırken en etkin parametre bölgede ticaret hacmine bağlı olarak merkezi otoritenin ne derece etkin olduğudur. Aynı zamanda devlet iktidar biçimlerine yer verilerek hükümdarlık sisteminin farklı yansımaları da incelenmiştir. Eser kavramsal ve karşılaştırmalı olarak modernleşmeyi incelenmiş ve tarih literatürüne karşılaştırmalı çalışmaların sayısının artması için örnek teşkil eden bir kaynak olmuştur. Ayrıca arşiv kaynaklarını merkez odaklı değil taşra odaklı incelediği için siyasi terminolojiye yönelik araştırmalarda sultan ve devletten önce bu kavramların taşrada ne anlama geldiğine odaklanması açısından değerli bir eserdir. Sonuç itibari ile Osmanlı modernleşmesinin uygulanabilirlik açısından yetersiz olması ve hazırlanan yenilik projelerinin aydın kesim tarafından oluşturulması sebebiyetle halk ile karşılaştığında uygulanabilirliği ve gerçekliği zayıflamıştır. Aynı zamanda modern tartışmalarda yer alan "Tanzimat'ın demokratik kültürün habercisi olup olmadığı?" sorusuna da yanıtlar getirmiştir. Eser detaylı incelendiğinde daha birçok yeni bakış açısını ve yeni bilgiyi içinde bulundurması açısından oldukça ilgi çekicidir. Okuyucuya faydalı katkılar ve bakış açıları sağlayabilecek başarılı bir eserdir.

Osmanlı Devleti'nin Dağılma Devri

Yusuf Akçura

Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2016, 174 sayfa, ISBN: 978- 975- 16-22-754

Ümit ÇALIŞKAN*

31

Yusuf Akçura, Türk milliyetçiliği fikriyatında Ziya Gökalp ile birlikte temeli oluşturan iki isimden biridir. Akçura, Kazan'a göç eylemiş Kırım Türklerinden bir aileye mensuptur. Küçük yaşta babasını kaybettikten sonra annesi ile birlikte İstanbul'a gelirler. Harbiye'de eğitimi sırasında Türkcülük hareketlerine katılmaktan dolayı 45 gün ceza alır, zamanın kurmaylığı demek olan Erkan-ı Harbiye sınıfında ikin Fizan'a sürgün edilir ve askerlikten uzaklaştırılır. Paris'te 3 sene Siyasal bilgiler okulunda eğitimini tahsil etti ve okuldan üçüncülük ile mezun oldu. 1903 yılına gelindiğinde İstanbul'a dönmesi yasak olan Akçura, Kazan'a amcasının yanına gider, bu zaman zarfında Ahmet Rıza'nın Paris'te çıkarmış olduğu Şuray-ı Ümmet ve Meşveret imzasız yazıları neşredilir. Kuzey Türklüğü'nün fikri, siyasi, sosyal, ekonomik yönden doruk noktasını teşkil eden, özellikle Rusya Müslümanları arasında birlik fikrinin oluşmasında kıvılcım vazifesi gören Kazan şehrinde İsmail Gaspıralı ile birlikte çeşitli siyasi faaliyetlerde bulunur. İstanbul'a geldikten sonra ise Türk Yurdu Derneği'nin kurmaları ile derneğin yayın organını Türk Yurdu'nun müdürlüğünü uzun süre yapmıştır. Cumhuriyet'in kuruluşunda aktif olarak görev alan Akçura 1935'de geçirdiği kalp krizi neticesinde hayata veda etmiştir.

Eser, Osmanlı Devleti'nin zor zamanlar geçirdiği ve büyük güçler arasında sıkışık kaldığı bir dönem olan 18. ve 19. yüzyılı incelemektedir. 18. asır sonlarında devletin hududu: Küçük Kaynaca

*Kırıkkale Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Öğrencisi, umitcaliskan71@gmail.com

Muahedesi yapıldıktan sonra kuzeyde Kafkasya'nın tamamı, doğuda Basra körfezine kadar bütün Arap yarımadası, batıda Tuna'dan Mora'nın Matapan Burnuna kadar, güneyde Akdeniz'in güneyindeki sahillerin tamamı idi. Balkan nüfusu dönemin şartlarında kesin olmamakla birlikte 35 ila 50 milyon arasında olduğu tahmin edilmektedir. Aynı dönemde iktisadi vaziyet ise pek iç açıcı değildir, artık kendi kendine yetemeyen bir devlet vardır ve hatta askeri ihtiyaçlarında dahi dış alıma muhtaç hâle gelmiştir. İnsan sermayesinde ise liyakatsizlik, seciye ve ahlâkça düşkün davranış gösteren yöneticiler, itaatsiz ve düzensiz askeri kuvvet ve zâfa uğramış bir saltanat makamı vardır.

19. asırbaşında devletin çeşitli yerlerinde dinî ve millî isyanlar başlaya gelmiş, bunlar dönemin güçleri tarafından çeşitli şekillerde desteklenmiş daha sonra yapılan anlaşmalarda Hıristiyan halkın haklarının korunması gibi güya “masum” bir taleple özellikle balkanlarda özerk ve bağımsız oluşumlara yol açmıştır. Bu hareketler daha sonra Müslüman kavimlerine de sirayet etmiştir. Biraz önce de bahsettiğim üzere acz içinde olan insan sermayesinden dolayı gerekli ve yeterli adımlar atılamamış bunun neticesinde de devletin dağılmasına giden bir süreç hâsıl olmuştur.

Balkan kavimlerinde milliyetçilik duygusunun yerleşmesi ve isyan hareketlerinin başlamasının nasıl olduğu mevzusuna gelecek olursak şu şekilde izahı mümkündür. Ulahlar'da millî duygular Katolik olmaları ve Latinceyi de öğrenmeleri ile kendilerini Roma İmparatorluğu'nun varîsi addetmeleri ile gelişmiştir. Sırlarda ise Slav halkının bir mensubu olmalarından sebeple ileri gelen millî duygular, yol kesici ve köy basıcı haydutların (Haiduk) başı çekmesi ile olagelmıştır. Karadağlılar fiilen Osmanlı tebaası olmakla birlikte başlarındaki bey ve papazların idaresinde bulunan bir halk idi ancak Osmanlı idaresinin kuvvetini kaybetmesi, milliyetçilik hareketlerinin Balkanlarda yayılması ve mezhep yakınlığı bulunan Rusların teşviki ile isyana kalkışmışlardır. Yunan isyanı fiilen II. Mahmut zamanında başlasa da düşünsel alt yapısının temeli Korayisve Rigasgibi yazarlar tarafından Türk düşmanlığı ve Megalo İdea fikirleri çerçevesinde hayli önceden atılmıştır. Yunan isyanının diğerlerine oranla farklılığında ticaret ile uğraşan burjuva sınıfının etkisinin olduğunu da unutmamak gerekir.

Arap Yarımadasında ise iptidai noktada olan millî duygular daha çok dinî bir ayrılık gözükmele beraber arka planında kuvvetli Türk düşmanlığı barındırmaktadır. Abdülvehhab etrafında oluşan Vehhabilik, Necid bölgesinin nüfuzlu adamlarından Muhammed Bin Suud'un kendisine damat olup mezhebini kabulü ile Arap yarımadasında hızla yayılmaya başlamıştır. Muhammed'in oğlu Abdülaziz 20.000 adamı ile Mekke'ye gelip hac yaptı, daha sonra ahalinin kendisine itaati ile mezheplerince caiz olmayan türbe ve binaları yıktırdı. İslam peygamberinin ve halifelerinin evleri ve ulemanın kabirleri harap edildi. Bununla da kalmayıp Hacer-ülEsved'i yerinden kopartıp parçalattı.

Mısır ve Bağdat'ta idare tam olarak Osmanlı valileri tarafından sağlanamamakta idi çünkü bu bölgelerde zamanında Türk devleti kurup daha sonra bu güçlerini hâlen devam ettirmek niyetinde olan Kölemenler vardı. Nüfusları bölgeye oranla az olmayan Kölemenler fiilen Osmanlı valisine ortak olarak hareket etmekte idiler.

Bunca isyan ve kalkışma karşısında en büyük güç olarak kullanılacak askeri kuvvet Yeniçeriler acz içinde idi, disiplin ve itaatten uzak olan bu askerler aynı zamanda tâlim dahi etmemekte, işlerine gelmeyen bir durum hâsıl olduğu zaman kazan kaldırıp Et meydanına çıkmakta ve istediği “kelleleri” almadan dur durak bilmemekte idi. Bu ocak ile artık bir yere gelinemeyeceğinin anlayan III. Selim, ıslahat hareketine girişmek istemiştir ancak bunun karşısında Yeniçeriden evvel ulema, vezirler, diplomasi ve malî işleri yürüten Fenerli Rum beyleri dahi durmuştur.

III. Selim tahta çıktığı zaman hâl ve vaziyet bu minvalde olunca ordunun ıslahı meselesinin üzerinde durmuş ayrıca sorunların etraflıca anlaşılması için ulemadan değerlendirme istemiştir. Bunların içinde en geniş biçimde sorunları ele alan ve çözümünü izah eden Kazasker Tatarcık Abdullah Efendi tarafından yazılan layiha olmuştur. Layihaların hükümdara sunulmasından sonra “...meseleler üzerine müzakere olunmak için, meşveret meclisleri aktedildi.”(s. 44)

İktisadi problemlere karşı önlemlerin alınıp da uygulanamayışının nedeni ise: bu tedbirleri uygulayacak kimselerin olmayışı ya da birkaç kişi oluşu ve şahsi menfaatlerin milletin menfaatlerinin önüne geçmesi olmuştur.

Hayli ilginç bulduğum ve mutlaka üzerinde durulmasını düşündüğüm bir olay yaşanmıştır Osmanlı ülkesinde, Fransız devrimi Fransız vatandaşlarının yaptığı şenlikler ile sokaklarda ve elçilik binasında kutlanmıştır. Osmanlı devleti o zamanki takip ettiği siyaseti gereği buna müsamahakâr davranmış, bir müdahalede bulunmamıştır. Fransız Cumhuriyeti’nin, Osmanlı Devletine gönderdiği büyükelçiyi Osmanlı Devleti zamanın diğer devletleri kabul etmediği için kendisini resmi olarak kabul etmemiştir ta ki Prusya kabul edene kadar ancak o zaman büyükelçi Saint Maur kabul edilmiştir.

Fransa’da Cumhuriyet yönetimi de olsa Osmanlı devletinin ilişkileri uzun zamandır takip ettiği gibi dostane bir şekilde devam ediyordu ancak Napolyon Fransa’da yönetimi tek başına ele alınca Fransa’nın saldırgan bir politika izleyip Osmanlı topraklarına göz dikmesi ile ilişkiler artık eskisi gibi olmamıştır. Hatta Napolyon kendisi saldırgan tutum izlememekle kalmamış Adalar ve Balkanlar’daki Yunanlıları ve Kudüs’te bir Yahudi devleti kurulması için Yahudileri sürekli tahrik etmiştir. Napolyon’un esas amacı Suriye’yi ve Mısır’ı ele geçirerek İngilizlerin Hindistan yolunu kesmek veyahut İstanbul’u almak sureti ile Osmanlı’ya son vermek daha sonra da Avusturya’yı ele geçirmek idi. Napolyon, ilerleyen zamanlarda bu düşüncesini çeşitli vesilelerle Rus ve Nemçe İmparatorluna açmış ve “Hissemizi alalım, yani Türkiye’yi taksim edelim!” demiştir.

Fransa’nın Mısır’ı işgal etmek üzere İskenderiye ve Abuhur’a asker çıkarması üzerine bu durumdan asla haz etmeyen Rusya ve İngiltere derhal Osmanlı’nın yanında yer aldı. Mısır’da Kölemenler ve bir kısım Osmanlı askeri dirense de Fransızlar ilerlemiştir. İngiltere’de Abuhur’a asker gönderdi burada Fransızlara ağır zayıat verdirildi. Rusların boğazdan geçişine izin verildi. Bu üçlünün beraberliği zorunlu bir beraberlikti.

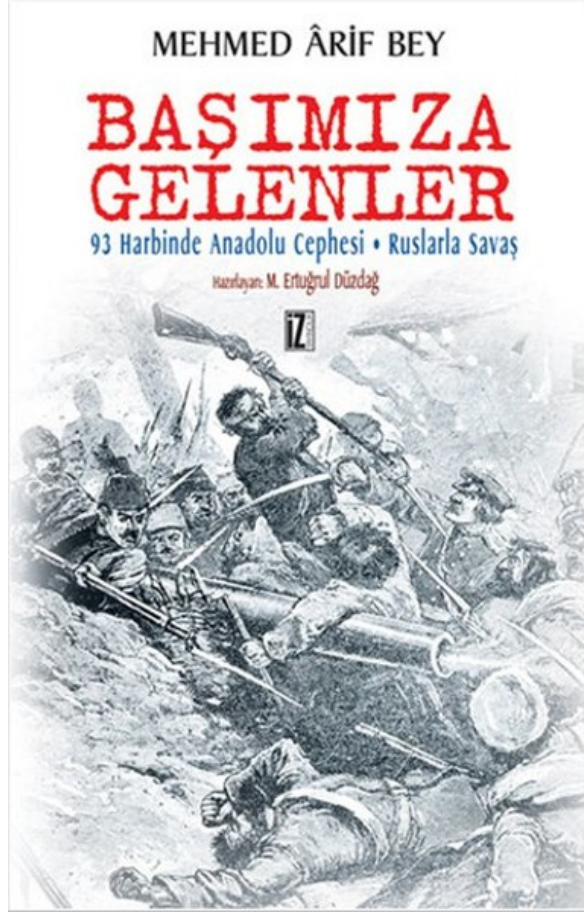
Napolyon çeşitli Osmanlı ileri gelenlerine mektuplar göndererek kendi tarafına çekmeye çalışmıştır. Cezzar Ahmet Paşa bu mektubu getireni huzuruna dahi kabul etmezken Peygamberin neslinden

geldiğini iddia eden Mekke Emiri Şerif Galib kendisinin ve Mekkelilerin Mısır ile ilişkileri devam ettirmek ve kahve satmak istediğini iletmıştır. İbretlik bir olay olarak not düşmek istedim.

Fransızların çekilmesinden sonra ise bölgede kalan İngilizlerin çekilmesi Osmanlı'yı epey uğraştırmış her olayda yaşanan hazin son gibi burada da Osmanlı'nın içişlerine müdahale noktasına varan durumlar tezahür etmiştir. Osmanlı'nın Fransızlara karşı koymak için Balkanlar'dan getirdiği bir kısım askerin başında bulunun Arnavut kökenli Kavalalı Mehmet Ali Mısır'ı terk etmeye yanaşmamış, bölgenin idaresini ele geçirmek için Kölemenler ile bir olup Medine Muhafızı Ahmed Paşa'ya karşı koymuşlar ve kendisinin idareyi ele almasına izin vermemişlerdir. Uzun uğraşları sonunda Kavalalı Mehmet Ali ile başa çıkamayan Osmanlı bu zatı Paşa olarak tanımış ve Mısır'a vali olarak atamak zorunda kalmıştır. Osmanlı'nın yine zapt etmek için epey uğraştığı ancak başarılı olamadığı Kölemenleri de Mehmet Ali Paşa aralarındaki çekişmeden faydalanarak yok etmiştir.

Nizam-ı Cedit uygulaması ise Edirne Vakası(Yeniçeri-Ulema ve âyan işbirliği) ile sonlandırılmak zorunda kalmış, bununla da yetinilmemiş yamakların başlattığı başlarında Kabakçı Mustafa'nın bulunduğu isyan Padişah III. Selim'in hâlini istemiş ve III. Mustafa'yı cülus etmiştir.

Her şeyden evvel Akçura, isminin olması eserin okunmasını gerektirir. Eserin bundan ziyade dönemi vakanüvislerin farklı görüşlerini kıyas ederek incelemesi, döneme dair yazılmış özellikle Fransız kaynakların da kullanılması ve olaylara tek bir açıdan bakmayıp her yönüyle değerlendirmesi-izah etmesi bana muhakkak okunması gereken bir eser olduğunu göstermiştir.

Başımıza Gelenler – 93 Harbinde Anadolu Cephesi * Ruslarla Savaş

Mehmed Ârif Bey, Haz. M. Ertuğrul Düzdağ

İz Yayıncılık, İstanbul, 6. Baskı, 2016, 758 Sayfa, ISBN: 978-975-355-538-8

Ömer KARABAYIR*

Osmanlı İmparatorluğunun yaşadığı en büyük felâketlerden biri 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı, diğer adıyla 93 Harbidir. İmparatorluğun büyük oranda toprak kaybettiği bu felâketin ana nedenleri yiyecek, teçhizat yetersizliği ve hastalıklar gibi görünse de genelde göz ardı edilen, arka planda kalmış başka hususlar da vardır. Bunlardan belki de en önemlisi komuta kademelerindeki bâzı subayların ehliyetsizliğidir. Târih ilminin gerektirdiği gibi geçmişten dersler çıkarmak ve geleceği şekillendirmek için malzeme, teçhizat ve sâirin eksikliğinden ziyâde, “insan”la ilgili onarımlar daha mümkündür. Meselâ bir memleket ve târih bilinci oluşturmak, ordunun morâlini her zaman yüksek tutmaya çalışmak gibi... 1845 yılında Erzurum’da dünyaya gelen Başkâtip Mehmed Ârif Bey, *Başımıza Gelenler – 93 Harbinde Anadolu Cephesi * Ruslarla Savaş* adlı eserinde bu konuya temas ederek kıymetli bir çalışma ortaya koymuştur.

* Bilgisayar Programcılığı / İstatistik Lisans Mezunu, İÜ AUZEF Tarih Lisans Öğrencisi, omerkarabayir@windowslive.com

93 Harbinin hangi şartlarda gerçekleştiğinin, harbin ve mağlubiyetin nedenlerinin, harp esnâsında askerin ruhsal durumunun ve harple alâkalı çok çeşitli hâdiselerin detaylıca ele alındığı *Başımıza Gelenler*, adının hakkını veren, hayli kalın bir eserdir. Kitabı yayına hazırlayan M. Ertuğrul Düzdağ, “Giriş” bölümünde, “Yazar, Eserleri ve Zamani” başlığı altında Mehmed Ârif Bey hakkında etraflıca malûmat aktarmıştır. Hayâtı, yazdığı eserler, mezkûr eserin yazılma amacı ve âilesi hakkında detaya inerek okuyucuya Mehmed Ârif Bey’i hakkıyla tanıtmak istemiştir. Hattâ Mehmed Ârif Bey’den bahseden diğer eserlere de yer vererek Ârif Bey’i üçüncü kişilerden okumaya da olanak sağlamıştır. Tüm bu nedenlerden ötürü “Giriş” bölümü oldukça uzun tutulmuştur. Bunun dışında kitap yirmi altı bölümden müteşekkildir.

Sergüzeştname, hâtırat gibi görünen bu eser, aslında çok daha fazlasıdır. Amacını, sergüzeştini kısaca kaleme almak olarak ifâde eden yazarın eseri, âdeti bir târih özelliği göstermektedir. Yazar Mehmed Ârif Bey, bu hususa değinerek kitaba neden bu ismi verdiğini şöyle açıklar: “*Yazacağım şey, ekseriya harp vak’alarını tasvîr edeceği ve bir sergüzeştten ziyâde bir harp târihi şeklinde olacağından, ismine ‘Anadolu Târîh-i Harbi’ de denilebilirdi. Fakat arada, şahsıma âit bazı hâllerden de bahsedileceği gibi, hikâye olunacak vak’aların büyük kısmını, kendi gördüklerim ve doğruluğundan emin olarak işittiklerim teşkil edeceğinden, esere ‘Başımıza Gelenler’ adı verildi. Bu isim eserin mâhiyetini daha iyi ifâde edecektir.*” (s.37-38)

Ârif Bey, eserini kaleme alırken kimseyi kayırmadığını; olanı-biteni tüm açıklığıyla anlattığını; amacının, kendisini, neşrettiği târih ile dünyaya göstermek değil, torunlarına bir ibret vesikası bırakmak olduğunu belirtiyor. Perde arkasında kalmış bâzı hususların yok hükmüne geçmesine gönüllü el vermediği için sahiplendiği bu işi, üzerine düşen önemli bir görev olarak görüyor: “*Harbin günlük vukuâtını zapt etmiş olanların, elbette mükemmel bir harp târihi yazmış olacakları muhakkaktır. Fakat vazife icâbı gördüğüm ve bildiğim bâzı incelikler ve gizli hususlar vardır ki, onlar benimle yaşıyorlar. Ben öldükten sonra din ve vatan kardeşlerime o mâlûmat intikal edemeyerek, yok olup gidecektir. Bu sebeple, hiç olmazsa umûmî hâli ifâde edecek kadar olsun bir şey yazmayı, üzerime düşen mühim vazifelerden addeyledim.*” (s.112)

Henüz “Giriş” bölümünde takdire değer bir özeleştiri yaparak geçmişinde târih ilmini lüzumsuz ve faydasız bulduğunu itiraf eden Mehmed Ârif Bey, çeşitli örnekler vererek târih bilgisinin ehemmiyetine değinir. Bu durumun aynı zamanda, yazarın samimiyetine iyi bir örnek teşkil ettiği düşünülebilir. Ârif Bey’in kendi yazdıklarına ve hakkında yazılanlara bakıldığında naif ve mütevâzı kişiliği ile karşılaşmak da mümkündür. Tasavvufta benlik kavramını yok sayan “fakir” ifâdesini sürekli kullanması, tevazuuna işâret bir durumdur. Gayet başarılı bir üslûba sahip olduğu hâlde, yer yer kaleminin âciz olduğunu ifâde etmesi de mütevâzı kişiliğinin göstergelerindendir.

Mehmed Ârif Bey’in, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşında Kafkasya Cephesi komutanı Gazi Ahmed Muhtar Paşa ile yakınlığının, bu eseri kaleme almasında etkili olduğu söylenebilir. Zira kendisi, harp boyunca paşanın yanında bulunmuş, bu itibarla harbin her ânına tanık olmuştur. Öte yandan, Muhtar

Paşa ile Mısır'a giden heyette yer alması, Mısır'ın ahvâline de hâkim olmasını sağlamıştır. Paşa ile Ârif Bey arasında sıcak bir ilişki olduğu görülmektedir. Ârif Bey, Paşa'nın takdir ettiği bir isimdir. Kendisine hitâben, “*Şu kılıcı bıraksanız ve yine kalemi elinize alsanız da, birlikte sâhici bir harbin icrâsında bulunsak...*” (s.22-23, 8.dipnot) sözleri Ârif Bey'e olan itimadını göstermektedir.⁵

Ârif Bey, kimi zaman bir siyâsetnâme hâline bürünen eserinde, subayların hangi özelliklerde olması gerektiğine dâir önemli bilgilendirme ve önerilerde bulunmuştur. Bu minvalde, milletimizin yüzlerce yıllık sorunu olan liyâkat sorununa bolca yer ayırmak durumunda kalmıştır. Özellikle kitabın beşinci bölümünde, hâinlere rütbe verildiğinden, kiminin başarılı olamayacağına inandıkları hâlde zorla kumandan yapıldığından, yüksek rütbelerdeki bazı subayların korkaklığından dert yanar. Görevden kaçmanın, ikiyüzlülüğün ve yalancılığın Ardahan'ın kaybında olduğu gibi zaman zaman başarısızlıklara neden olduğundan söz eder. Öte yandan, meselâ Kars müdafaasında ahâlinin daha gayretkeş olduğunu da sevinçle anlatır.

Bâzı paşaların inisiyatif alma konusuna da sınıfta kaldıkları dikkat çeken bir durumdur. 93 Harbinden on yıl evvel, Kütahyalı Âkif Bey gibi bâzı gayretli subayların boş vakitlerde Rusya hududunu gezerek bir haritasını çıkarma teklifini, o dönemin istihkâm komisyonu reisi Fosfor Mustafa Paşa, başa iş almak korkusuyla reddeder. Devletinin ve Rusya'nın öfkesinden çekinerek fazladan gayretlere girilmesini doğru bulmaz. Dolayısıyla Rusya'nın bir hudut haritası dahi çıkarılmamıştır. Fosfor Mustafa Paşa ve onun düşüncesindeki bâzı paşalar, kendi ikbâlini, harp esnâsında ordunun elinde bir haritanın bulunmasından daha önemli görmekte idirler. İşte, harbin kaybedilmesinin asıl nedeni, rahatından ödün vermeyenlerin mevcûdiyetidir.

Buna mukâbil Ârif Bey, canını, bir ân bile düşünmeden fedâ eden çok değerli subayların varlığından da bahseder. Türklerin kibirli zâbitten nefret ettiğini, subayların yiğit ve sert olmakla birlikte biraz da güler yüzlü, tatlı sözlü, cömert mizaçlı, mütevâzı ve hitâbetinin iyi olması gerektiğini söyler.” (s.520) Hattâ der ki: “*İslâm askeri düşmandan yüz çevirmez. Meğerki başında himmetli ve hamiyetli zâbiti olmaya...*” (s.216) Türk askerinin, başlarında doğru dürüst yetiştirilmiş, himmetli, hamiyetli ve cesur subaylar olduğu durumda dünyanın birinci sınıf askerlerinden olduğunu da kaydeder. (s.54)

Eserin aynı zamanda bir ihtarnâme niteliği taşıdığını söylersek yanlış olmaz. Ârif Bey, “gelecek nesillerimiz”, “aziz torunlarımıza ibret” gibi ifadeleri sık sık kullanır. Zaten kitabı kaleme alma nedeni de bu duruma paraleldir. Bununla beraber, hayat tecrübelerini yansıtan kendi düşüncelerine de yer verir. Hattâ bir memur olduğu hâlde harp sanatı hakkında dahi değerli fikirler sunar.

Dönem tarihlerinin ve hâtıratlarının hemen hepsinde karşımıza çıkan, Rusların evrensel savaş kurallarına aykırı hareketleri Ârif Bey'in kaleminde de yer bulmuştur. Kızılay simgesi beyaz bayraklarla işaretli bölgeleri topa tutarak (s.53); yaralıları ve onları toplamaya çalışan görevlilere, şehidleri gömen doktor ve erlere ateş açarak (s.53); uykudaki askerimizi süngüleyerek (s.644-645)

⁵ Cümledeki “sâhici bir harp” ifadesi belki de Paşa'nın, harbin gereksizliği düşüncesine bir atıf olarak da anlaşılmalıdır. Zira Ahmed Muhtar Paşa, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşına girme taraftarı değildir. Buna rağmen, savaşın başlamasıyla her türlü yararlılığı göstermek için elinden geleni yaptığı, kitaptan anlaşılmaktadır.

Ruslar, savaşta ahlâk düzeylerini ortaya koymuşlardır.⁶ Amerika Birleşik Devletleri'nin Petersburg Konsolosu Schuyler'e bir Rus subayının aktardıkları, kan dondurucu bir olaydır: “*Türkmenlerle karşılaşmaya başlayınca daha önce verilen katliâm emri bize yeniden hatırlatıldı. Biz de önümüze çıkan her Türkmeni küçük-büyük, erkek-kadın demeden öldürdük, hattâ Kosaklar o kadar korkunç hareket ettiler ki, çocukların ve kadınların ‘Aman! Aman! Diye yalvarmalarına aldırmadan hepsini katlettiler.*” (s.223-224, 4.dipnot) Gerçi yaralı askerlere karşı gösterilen bu hassasiyet (!) yalnızca Ruslara özgü bir özellik değildir. Trablusgarp Savaşında İtalya'nın; Birinci Dünya Savaşında Çanakkale, Gelibolu ve Lâpseki'de İtilâf Devletlerinin, *Uluslararası Kızılhaç ve Kızılay Dernekleri Federasyonunun* ilkelerine ve uluslararası savaş hukukuna aykırı davranarak, Hilâl-i Ahmer sembol ve işaretlerinin belirgin şekilde kullanıldığı hastanelerimize saldırdıkları bilinmektedir.⁷

Mehmed Ârif Bey, harpteki askerin ruh hâlini fevkalâde yansıtmıştır. Özellikle savunma ve bozgun durumlarındaki acziyeti samimî olarak ifâde etmeye çalışmış, kendi korkularını da açıkça dile getirmiştir. Baskın korkusundan uykuya dahi dalamadığı günler olmuş, duyduğu çekirge seslerinin aslında mermi sesi olduğunu öğrendiğinde hayretler içerisinde kalmıştır. Askerlerin gülleye ilk defa tanık olduğu ânlar ise savaşta hâl-i pürmelâlimizin yansıması olarak düşünülebilir.

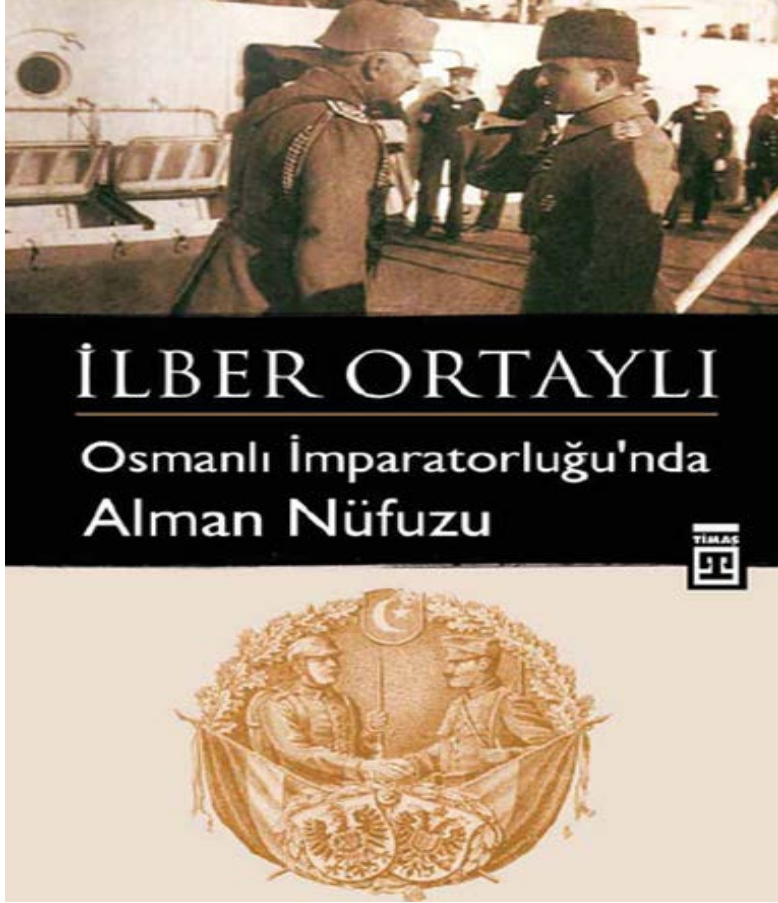
Eserin dikkat çeken önemli özelliklerinden biri de dipnotların çok faydalı şekilde kullanılmış olmasıdır. Dipnotlarda önemli ilim insanlarımızdan ve harpte yararlılıklar göstermiş adsız kahramanlarımızdan örnekler verilmiş, tanınmalarına gayret gösterilmeye çalışılmıştır. Bu anlamda, gerekli eser adlarını da kaydeden mürettip M. Ertuğrul Düzdağ'ın katkısı göz ardı edilmemelidir. Diğer yandan müellif M. Ârif Bey'in kendi dipnotları da yer almaktadır ve (*) simgesi ile gösterilmiştir. Dipnotların bir zenginliği de Ârif Bey'in zaman zaman Safahat'tan mısralara yer vermesidir.

Ârif Bey'in, başkâtiplik görevi nedeniyle tüm yazışmalar elinden geçtiğinden, savaş esnâsında yazılan bâzı önemli telgraflara da kitabında yer vermesi mümkün olmuştur. Ayrıca atasözleri ve deyimler hususunda da bir zenginlik söz konusudur. Eser bu yönüyle, aynı zamanda öğretici bir özellik taşımaktadır.

Zaferlerin ve bozgunların; sevincin ve acının; cesâretin ve korkunun bir arada bulunduğu *Başımıza Gelenler*'in her cümlesi ders verici nitelikte olup sabırla ve sindirerek istifâde edilmelidir. Bu eser; târih bilmenin, bilinmiyorsa öğrenmenin gerekliliğini ispatlayan çok önemli bir yapı taşıdır. Kitabı tek cümle ile özetlemek istesek satır aralarındaki şu söz bu görevi hakkıyla ifâ edecektir: “*Yiyecek, giyecek yokluğu, yetersiz silâh ve cephâne ile subayların bir kısmının ehliyetsizliği, bize bu savaşı kaybettirdi.*” (s.65) *Başımıza Gelenler*, 93 Harbini anlayabilmek için mutlaka faydalanılması gereken bir eserdir.

⁶ Burada, 20.yüzyılda Stalin'in bu konuda atalarının yolundan ayrılmadığını, onların izinden dosdoğru gittiğini de görmüş oluyoruz.

⁷ Tuba İşler, *Birinci Dünya Savaşı Sırasında Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Çanakkale Cephesi'ndeki Faaliyetleri*, Yüksek Lisans Tezi, s.60, <http://kizilaytarih.org/makale-tez/tz006.pdf>, Erişim Târihi: 14.10.2018

Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu

İlber Ortaylı

İstanbul, Timaş Yayınları, 2017, 240 sayfa, ISBN: 978-975-263-707-8

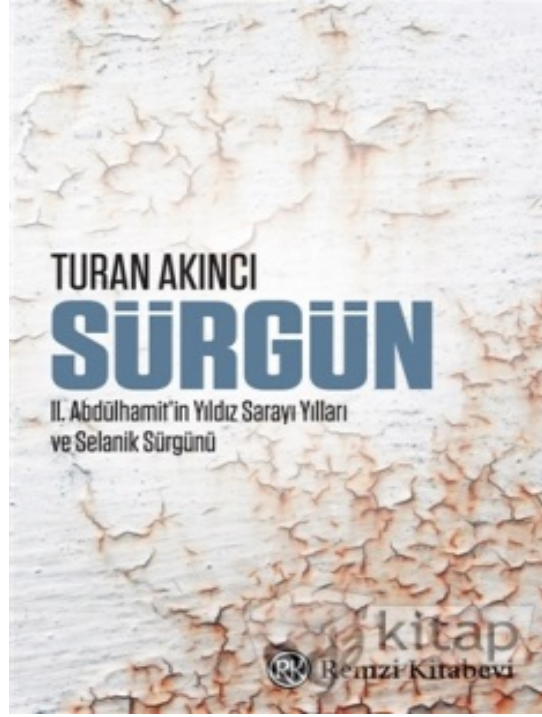
Esra TEKMEEN*

İlber Ortaylı'nın, 2017 yılında 16. baskısı yapılan Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu adlı eseri biz okuyuculara yeni basımla sunulmuştur. Akıcı bir üslupla kaleme alınmış olan bu eser, 19.yüzyıl sonu ve 20.yüzyıl başlarında Osmanlı İmparatorluğu ile Alman İmparatorluğu arasındaki ikili ilişkileri, Almanya'nın sömürü politikası, Osmanlı dünyasında ki etkisinin bütün boyutları ile ortaya koyulduğunu görmekteyiz. Özellikle Osmanlı Devleti'nde Alman hayranlığının ve bunun yaşattığı etkileri olağan üstü sürükleyicilikle ortaya koyduğunu söyleyebilirim. Hocamızın bu çalışması ilk basımında bugüne kadar dikkat çekmiş ve değer görmüştür. Ayrıca çalışması bir doktora tezidir. Ama içinde çok önemli bilgiler ve araştırmaların bulunuyor olması objektif olarak da kaleme alınması bu hususta çok dikkat çekmektedir. Bu çalışmayı hazırlarken arşivlerimizin yanında yabancı arşiv kaynaklarını kullandığını görüyoruz. Yazarında dediği gibi konunun içeriğinden daha cazip görünmüş olması, o zamanlar da Türkiye tarihinin bazı safhalarını yabancı arşiv kaynaklarını

kullanarak yazmanın henüz yaygın olmaması O'nu bu konuda yazmaya cezp etmiştir. Günümüz Türkiye tarihi için Almanya'nın ve Almanya tarihi içinde Türkiye'nin önemi açıktır. Bu ilişkiler basit diplomatik ilişkilerin daha ötesine uzanır. Osmanlı İmparatorluğu'yla kurulan ittifakla Alman sanayi ve ideolojisi, Türk modernleşmesi bilhassa askeri alanda Alman modelini tercih etmiş olmasının sebebi olduğunu görüyoruz. Genç Alman İmparatorluğu'nun Osmanlı ülkelerine iktisadi, askeri ve siyasi ittifak alanlarında yayılcılığa yönelmiştir. Almanya 19.yüzyılın kolonyalizmine geç kalmış ve şartlar dolayısıyla yeni bir nüfuz politikası türü yaratmaktadır. Bu ülkeler de kurduğu nüfuz, 19.yüzyıl sonu ve 20.yüzyıl başındaki Almanya'nın tarihidir. Aynı nitelik son devir Osmanlı tarihi içinde söz konusu olduğunu söyleyebiliriz. Bu nedenledir ki, iki ülke arasındaki ilişkiler yoğun bir biçimde araştırma konusu olmalıdır. 2. Abdülhamid dönemi, Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman etkisinin yerleştiği bir zaman kesitini kapsamıştır. Jön Türkler iktidara geldiklerinde bu nüfuzu daha büyük boyutlarda devam ettirmekten başka bir şey yapmamışlardır. Alman nüfuzunun yerleşmesinde dünya konjonktürü, Osmanlı İmparatorluğu'nun iç siyasi iktisadi durumu ve egemen ideolojisi etken öğeler olduğunu görmekteyiz. Çalışma sırasında yazarın Türkçe ve yabancı dillerde ki monografik kaynakların önemli bölümü ile yıllıklar , istatistikler, Alman, İngiliz ve Osmanlı gazeteleri taramış, Abdülhamid devri sansürü dolayısıyla taradığı üç Türkçe gazeteden çarpıcı bilgileri elde edemediğini söylemektedir. Eserin giriş bölümüne baktığımızda Avrupa devletlerinin 19.yüzyılın son çeyreğindeki yayılcı politikalarını, Alman İmparatorluğu'nun iç ve dış siyasetini etkileyen öğeleri sıraladıktan sonra, ilk bölümde Osmanlı İmparatorluğu'na Almanya'nın nüfuz edişinin nedenlerini ve seyrini açıklamıştır. Sonraki bölümlerde askeri yardım ve demiryolculuk konusunda daha çok literatür de geçmeyen belgelerden çıkarılan bilgileri sergilemiştir. Nihayet, Osmanlı azınlıkları konusunda ilginç ve farklı bir politika izleyen Almanya'nın özellikle Filistin'deki faaliyetini son bölümde betimlemiş ve yorumlamaya çalıştığını görmekteyiz. Ayrıca Alman ve Osmanlı belgeleri kadar Amerikan, İngiliz ve Avusturya konsolosluk raporları ve diplomatik belgelerini kullanmış ve ilginç gördüğü bazı belgelerin tam çevirisini de ekler kısmında ayrı olarak yer verdiğini görüyoruz.1878 Berlin Kongresi, Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa kıtasında önemli toprak kaybıyla sonuçlandığını biliyoruz. Berlin kongresinden sonra ağır bir darbe yiyerek, bütün Avrupa devletlerinin yağmaya yönelik politikalarına maruz kalan Osmanlı İmparatorluğu'nun, bu yıllarda Almanya ile kurduğu ilişkiler ağının niteliği, herhangi iki devletin oluşturduğu sıradan diplomatik ilişkilerin ötesinde her iki devletin ekonomik ve toplumsal tarihlerini derinden etkileyen boyutlar içermektedir. Şüphesiz ki, Alman nüfuzunun yayılmasında dünya konjoktürünün yanı sıra Osmanlı İmparatorluğu'nun içerdeki siyasal ve ekonomik durumu ile egemen ideolojisinin önemli bir payı olduğunu söylemektedir.20.yüzyıla girerken , genç Alman İmparatorluğu'nun karşısında genç dostunu bekleyen yaşlı ve hasta bir imparatorluk vardı. Almanya'nın 19.yüzyıldaki devletler sistemindeki yeri ile dayandığı politikanın özgün yanlarını ana hatlarıyla birlikte çok titiz bir şekilde irdelediğini görmekteyiz. İlber Ortaylı eserinde yarı sömürgecilik sisteminin ilk mimarı diye nitelendirdiği Almanya olduğunu görüyoruz. Osmanlı – Alman askeri işbirliği içerisinde Osmanlı İmparatorluğu'na Alman uzmanların iç ve dış politikayı

yönlendirme çabalarını akıcı bir üslupla ele almıştır. Almanların 19.yüzyılın son çeyreğinde Prusya liderliğinde geç de olsa birleşmeleri neticesinde oluşan 1.Reich'in , kolonileşme hususunda Fransız ve İngilizlerin gerisinde kalması hasebiyle zamanın 'hasta adam' ı Osmanlı Devleti'ne başta demiryolları imtiyazları (Bağdat demiryolu) olmak üzere nüfuz etmesinin öyküsünü derinlemesine inerek konu edindiğini görmekteyiz. Kitapta ilgi çekici bölümlerden biri de, Almanların 20.yüzyılın başından itibaren Filistin'de kolonileşme macerasıyla ilgili olanıdır. Yaklaşık 30 sene sonra milyonlarcasını katledecekleri Alman ve Doğu Avrupa Yahudilerini sırf Almanca konuştukları ve Alman kültürünü yayacakları umuduyla Filistin'e sızdırmaya çalışmaları, neresinden bakılırsa bakılsın hayli ironiktir. Almanya'nın nasıl Osmanlı'nın içine nüfuz ettiğini yani Osmanlı'nın bize tarihte öğretildiği gibi Alman hayranlığı nedeni ile savaşa girmediğini gösteren, adeta Almanların kucağına zorla itildiğinin delili olan muhteşem bir kitap olduğunu söyleyebilirim. Ayrıca sanayi devrimini kaçırmış olan Osmanlı Devleti'nin gelişimini sağlamış batı ülkeleri karşısında düştüğü iktisadi, askeri ve siyasi çikmazın neticesi olarak Alman Devleti ile yaptığı askeri ve siyasi ittifakın arka planı yer almakta, biraz rakamsal bilgiler ağırlıklı olmakla beraber, hüzünlü okuduğumu belirtirim. Son olarak şunu söyleyebilirim ki akıcı bir üslupla yazılmış olan bu eseri tarih ile profesyonel olarak ilgilenmeyenlerin bile zevkle okuyacakları bir eserdir. 19. ve 20.yüzyıl başlarında Almanya ile olan ilişkilerimizi merak edenler için rehber görevi görebilecek ve günümüz dünyasında Almanya ile olan siyasi ilişkilerin de 100 yıl öncesinden habercisidir.

Sürgün II. Abdülhamit'in Yıldız Sarayı Yılları ve Selanik Sürgünü

Turan Akıncı

İstanbul, Remzi Kitabevi, Ocak 2018, 254 sayfa, ISBN:978-975-14-1836-4

42

Zehra CÜCE*

Turan Akıncı'nın kaleme aldığı bu kitapta; 33 yıllık padişahlığı sonunda 1909 Salı günü Osmanlı Mebusan Meclisinde yapılan oylama ile tahttan indirilen Sultan II. Abdülhamid'in hayatını, sürgün yaşantısını, Yıldız Sarayı yıllarının kaleme alındığını görmekteyiz. Adı geçen eser; Sultan II. Abdülhamit ve Yıldız Sarayı, Yıldız Sarayı'nda siyasi yaşam, Yıldız Sarayı'nda günlük yaşam, Yıldız Sarayı'nda II.Meşrutiyet'in ayak sesleri, Abdülhamid'in tahttan indirilmesi, Selanik Sürgünü, Yıldız Sarayı'nda kalanlar, II. Abdülhamid ve Hassa Hazinesi ve Sultan'ın İstanbul'a dönüyor konulu 9 başlık ile ele alınmış, incelenmiş ve ayrıntılı anlatım yapılmıştır.

Kitabın ilk bölümlerinde Sultan II. Abdülhamid'in tahta çıktıktan sonra Dolmabahçe Sarayı'nda oturmak istemediği ve 33 senelik saltanat yılı boyunca Yıldız Sarayı'nda yaşam sürdüğü ele alınıyor. Mezkûr dönemden bahsedilirken aynı zamanda padişahın özel hayatından, kendi özelliklerinden mesela; deniz korkusu olduğundan gibi özel bilgilerin de yer alması ilgi çekicidir. Bunun yanında Yıldız Sarayı hakkında da bilinmedik ayrıntılı bilgilere yer verilmiştir. Mesela; 4 ana kapıdan girildiğini, bu kapıların isimlerinin ne olduğunu, saraydaki köşkerin isimleri ve ne için kullanıldıkları gibi birçok ayrıntılı bilgiye rastlanılır. Yazar tüm bahsedilen köşkerleri tek tek başlık olarak almış olup

* Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Tarih Bölümü, zehra.zuhre.cuce@gmail.com

hem resimler ile zenginleştirerek anlatım sergilemiştir. İkinci bölümünde "Yıldız Sarayı'nda Siyasal Yaşam" başlığı ile karşılaşmaktayız. Adı geçen dönemde Yıldız Sarayı'nın merkezi yönetim yapısından bahsederken Sultan II. Abdülhamid'in merkeziyetçi bir yapıda olduğu ve mülki, askeri, siyasi, dini, ve toplumsal tüm konuları ve kurumları saraya toplamış olduğu üzerinde durur. "Dönemin ilkesi şuydu: her iş saraydan geçecek, her karar sarayda alınacak herkes sarayı tek çözüm yeri olarak görecektir" ⁸ yazmaktadır. Bunun dışında sarayda bulunan sadrazamlar, mabeyn görevlileri, başkâtiplik, gibi önemli siyasi kurumlardan bahsederken aynı zamanda bu görevlerde bulunan dönemin önemli isimlerini de ele almıştır. Aynı zamanda saraydaki diğer tüm dairelere değinmiştir. Bir sonraki bölüme geldiğimizde ise Yıldız Sarayı'ndaki günlük yaşam hakkında bilgiler karşımıza çıkar. Bu kitabın eğlenceli bir bölümüdür. Sultanın hanımları, kızları, yapılan düğünler, yediği yemekler, yemek seçimleri, saray mutfağı ve çalışanları, zat-ı şahanelerinin her yemekten sonra mutlak kahve içmesi marangozluğu, tiyatro tutkusu, kitap okuması, yanındaki emektar çalışanları, bayramlar, saraydaki tarikat şeyhleri gibi hem kültürel hem padişahın hususi hayatına dair bilgiler edinilir.

Dördüncü ve beşinci kısımda tekrar siyasi yapıya geçilir ve II Meşrutiyetin Ayak Seslerini ve sultanın tahttan indirilmesi konu alınır. Mezkûr bölümde; yeni hükümetin kuruluşu, kabinenin aldığı karar ile giriş yapılarak II. meşrutiyetin ilan edilmesi sonrasında dönemde yaşanan siyasi olayları ele alınır. Sultan II. Abdülhamid tahttan indirilmesindeki o sıkıntılı günler kaleme alınırken aynı zamanda saray halkının korku ve panik içinde olduğu gibi ayrıntılı bilgiler ışığında hiçbir saray halkının böyle bir son beklemediği üzerinde durur.

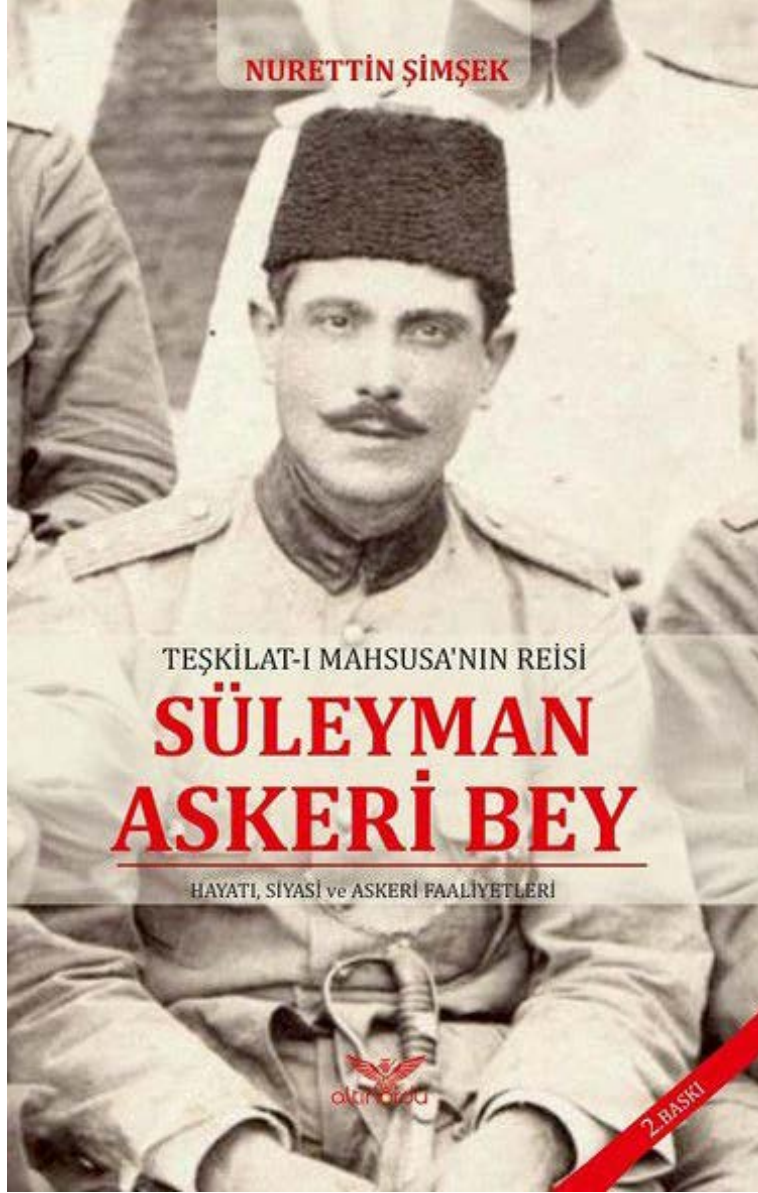
Altıncı bölümde ise; Selanik'e sürgün kararının aşamalarını, yaşanan sıkıntılı olayları, padişahın üzüntüsünü kaleme almıştır. "Abdulhamid'in çok eski sadrazamı Mehmet Said Paşa'ya olan öfkesini anlatıyordu, tahttan indirme heyetinde bulunan Arnavut Esat Paşa'nın lafını da bir türlü içinesindiremememişti. Esat Paşa Arnavut olduğundan padişahın her zaman ihsanına mazhar olmuş bir kişi idi. Bunun için bu gece onun "Millet seni azletti" lafını etmesini hiç unutamayacaktı." ⁹ Bunun dışında Selanik yolculuğundan, Selanik'e ulaştıktan sonraki yaşantısı ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Bu ayrıntılar içerisinde Ayşe Sultan'ın kendi ağzından yazdığı hatıratından alıntılar ile zenginleştirilmiştir. Padişahın Selanik'teki ev hayatına dair kesitler de bulunmaktadır.

Yedinci ve sekizinci bölümde ise; ilk olarak "Yıldız Sarayı'nda Kalanlar" başlığı ile sürgün sonrasında padişahın geride bıraktıklarının mesela; 300 cariye'nin durumu hakkında bilgi verirken bir sonraki bölümde Sultan II. Abdülhamid ve Hassa Hazinesi hakkında yazım gerçekleşir. mezkur bölümde; bilindiği gibi Osmanlı padişahlarının şahsi gelir ve giderlerini idare eden bir hazine düzeninin olduğundan, Hassa Hazinesinin Sultan II. Abdülhamid'in tahta çıkışıyla beraber genişlemeye başladığını söyler. Aynı şekilde emlak alımlarının da üst seviyeye çıktığını görmekteyiz. Ama meşrutiyet sonrasında bunun tam tersi duruma geldiğini Hazine-i Hassa'nın parasız kaldığını,

⁸Turan Akıncı, "SÜRGÜN II. Abdülhamid'in Yıldız Sarayı Yılları ve Selanik Sürgünü", Remzi Kitapevi, İstanbul, 2018, s. 32

⁹ Akıncı, a.g.e., s.137

yolsuzluklar olduğu vb. gibi konulara değinilmiştir. Son bölümde ise nihayet Sultan II. Abdülhamid'in İstanbul'a geri dönüşü konu alınmıştır. Nakil kararının çıkışından, Alman Loreley gemisine binışinden ve İstanbul'a gelişine kadarki süreç kısa bir şekilde ele alınmıştır. Genel olarak adı geçen esere genel bir perspektiften baktığımızda; Sultan II. Abdülhamid Han bilindiği gibi Osmanlı son dönemine damga vurmuş bir padişahdır. Bu eserde de onun tahta çıkışında itibaren yaşadığı siyasi olaylar, sürgün edilişı, yaşanan sıkıntılar ele alınmasının yanında gerek aile hayatına dair verdiği bilgiler olsun, kendi şahsi karakterini yansıtan veriler ile onun her yönden tanınması sağlanmıştır. Aynı zamanda eserin akıcı bir dil ile, sıkılmayacak bir şekilde, resimler ve başlıklar açısından zengin bir yapıda olması eserin konuyu ele almasındaki etkinliğini arttırmıştır.

Teşkilât-ı Mahsûsa'nın Reisi Süleyman Askerî Bey Hayatı, Siyasî ve Askerî Faaliyetleri

Nurettin Şimşek

Ankara, Altınordu Yayınları, 2018, 223 sayfa, ISBN: 978-605-2028-37-7

Hanife ÖZBEK*

Nurettin Şimşek, *Teşkilât-ı Mahsûsa'nın Reisi Süleyman Askerî Bey Hayatı, Siyasî ve Askerî Faaliyetleri*; adlı eserinde, ailesi, eğitimi, Teşkilât-ı Mahsûsa, Trablusgarp, Garbî Trakya ve Irak Cephesi'ndeki yaşanan gelişmeler ve faaliyetleri çerçevesinde durulmaktadır.

Eserde; Osmanlı İmparatorluğunun egemen olduğu bölgelerde, Arabistan'dan, Orta Asya'ya bütün İslâm coğrafyasında ve komşu bölgelerde faaliyet gösteren, Trablusgarb'ta, Batı Trakya, Mısır ve

* Milli Savunma Üniversitesi, ATASAREN, Harp Tarihi Ana Bilim Dalı, Özel Öğrenci, hanife.ozbek@mynet.com

Irak'da; İtalyan, Bulgar, Yunan ve İngilizlere karşı, halkı direniş için örgütlemeye çalışan, komiteler kurma gayreti içinde olan Teşkilât-ı Mahsûsa'nın 1918'de feshedilmesine kadar geçen zaman aralığında, Trablusgarp ve Balkan savaşları'nda önemli rol oynamış, Teşkilât-ı Mahsûsa'nın ikinci adamı olan Süleyman Askerî Bey'in hayatı, siyasi ve askerî faaliyetleri anlatılmaktadır.

Biyografi türü olan eser; yazarın belirttiği üzere, Süleyman Askerî Bey'in hayatı çalışmanın odak noktasını oluştururken, Askerî Bey'in gizli vazifelerde olması sebebiyle, yeterli bilgiye ulaşamadığı ve araştırmanın konusu gereği genellikle kendisi ile ilgili detaylı malûmat verilemediğini belirterek, eserde aldığı görevler, görev alanı ve yaklaşık on yıllık (1905-1915) kesidi konu alınmaktadır. Süleyman Askerî Bey'in hayatı, siyasî ve askerî faaliyetleri arşiv belgeleri (ATASE ve BOA), telgraf, hâtırât ve araştırma türü eserler incelenerek kitap haline getirildiği ifade edilmektedir.

Giriş bölümünde; Süleyman Askerî Bey'in yetiştiği şartlar ve Osmanlı Devleti'nin bu dönemdeki durumu ana hatlarıyla ele alınmıştır. II. Abdülhamid döneminden çok kısa bahsederek, etkin vazifelerde bulunan Süleyman Askerî Bey'in, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kuruluşunu görmeye ömrünün yetmediğini ifade ederek, birinci bölüme geçiş sağlanmıştır.

Birinci bölümde; Süleyman Askerî Bey'in ailesi ve eğitimi başlığı altında, memleti ve ailesi hakkında bilgi, Askerî isminin soyadı gibi düşünülmemesi gerektiğini o tarihlerde soyadı kullanılmadığı için dedesinin ismini almış olabileceği üzerinde durulmakta; eğitimi kısmında ise Harp Okulu öncesi ve Harp Akademi'si yıllarına yer verilmektedir.

İkinci bölümde; Makedonya (Manastır)'daki 1905-1910 tarihleri arasında geçen zaman zarfında ki askerî ve siyasî faaliyetleri, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Manastır kolu'nda Türk çeteleri kurma görevi ve Trablusgarp'taki faaliyetleri ele alınmıştır.

Yazar, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Sultan II. Abdülhamid yönetimine karşı şehirlerde hücreler kurularak ordu içinde teşkilatlanma şeklinde örgütlendiğini; cemiyet üyesi subayların, canlarını cemiyetin amaçları uğruna feda etmeye hazır "*Fedâî Zâbitân*" olarak adlandırıldığını, bu düşük rütbeli subayların, çok önemli faaliyetlerde bulunmuş, hiçbir şahsî menfaat gözetmeden hizmet ederek, en yüksek erkâna söz geçirecek mevki elde etmiş, teşkilâtın gücünü gösterecek şekilde hizmet yapmış olduklarını ifade etmektedir.

İzmir'deki faaliyetleri ve Sultan II. Abdülhamid'e bağlı olan Şemsi Paşa'nın cemiyet tarafından öldürülmesine karar verilmesi ve öldürülmesinde Süleyman Askerî Bey'in rolü olup olmadığı, Paşa'nın vurulması hadisesinin hatırat türündeki eserlerde farklılıklar olduğuna değinilmektedir.

Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu dönemde; İngiltere, Fransa, İtalya, Almanya, Avusturya güçlerini arttırarak "*medeniyet götürme*" adına sömürge elde etme yarışına girmişlerdi. Cebelitarık Boğazı'ndan Süveyş Kanalı'na uzanan deniz yoluna egemen konumda olan Trablusgarp, İtalyan nüfuz ve etkisini Ege Denizi'ne kadar uzatmayı sağlayacağı düşüncesiyle İtalya için en elverişli bölge olmaktaydı. İtalya Osmanlı Devleti'ne savaş ilan ederek, Trablusgarp'a saldırması üzerine Osmanlı Devleti'nin gerekli düzenli birliği buraya aktaramaması ve aktarmadaki zorluklar ifade edilmeye

çalışılmış, Enver Bey ile Mustafa Kemal Bey'in bölgeye gelmesi ve Süleyman Askerî Bey'in faaliyetleri ele alınarak aktarılmaktadır.

Üçüncü bölümde, Balkan Savaşları ve Edirne'nin kurtuluşu mücalesinde gelişen olaylar, Ortaköy görüşmesi, gönderilen talimat, telgraflar, Garbî Trakya Hükûmet-i Muvakkatesi'nin kurulması ve sona ermesi, İstanbul Antlaşmasının Batı Trakya ile ilgili hükümleri, Bulgarlara teslimi sırasında yapılan yazışmalar ile ilgili bilgi verilmektedir.

Süleyman Askerî Bey'in Garbî Trakya'daki faaliyetleri kısmında, Birinci Balkan Savaşı ve Londra Barış Antlaşması ile Balkanlı Müttefiklere bırakılan toprakların paylaşılmasında yaşanan anlaşmazlık sonucu İkinci Balkan Harbi'nin çıkması sonucunda Londra Anlaşması'nın hükümsüz sayılmasıyla gelişen olaylar, Doğu Trakya ve Edirne'nin kurtarılması ele alınmaktadır.

Doğu Trakya ve Edirne'nin kurtarılması, İttihat ve Terakki Cemiyeti liderlerinden Talat, Enver ve Cemal Beyler'in hükümet ve devlet içinde; mühim kararlar verirken, Mebusan Meclisi'nin onayına gereksinim duymadan hareket etmelerine olanak sağladığı ifade edilmektedir.

Süleyman Askerî Bey'in Ortaköy görüşmesinde konuda ki hassasiyeti şu şekilde paylaşılmakta; "...Gerekirse herşeyini feda edeceğini, seve seve ölüm cezasını da kabul edeceğini söyledi ...." ifadesi aktarılmaktadır. Ayrıca, Enver Bey'in, Batı Trakya faaliyetleri için, Süleyman Askerî Bey ile Eşref Kuşçubaşı'nı görevlendirmesine ve buradaki faaliyetleri aktarılmaktadır.

Gaybî Trakya'nın geri alınmasında ikinci safha kısmında, Ortaköy görüşmesinden sonra, Türk Kuvvetleri'nin Batı Trakya'da ele geçirdiği alan genişlemiş olmakla birlikte, Süleyman Askerî Bey, Gaybî Trakya Hükûmet-i Muvakkatesi adlı bir hükümet kurduğunu ilan etmesi ifade edilmektedir. Hükümetin kurulduğu haberinin büyük devletleri rahatsız etmesi sonucunda, Bâb-ı Âlî'yi uyarmaları aktarılmaktadır. Osmanlı Hükümeti olayları yatıştırmak amacıyla; "geri dön" emri vermesi üzerine, bağımsızlığını ilan etmeleri ve bunun gerekçelerini telgrafla Bâb-ı Âlî'ye bildirilmeleri anlatılmaktadır. Aynı zamanda, hükümetin kurulduğu dış devletlere resmî olarak bildirilmiş ve bütün dünya kamuoyuna duyurmak amacıyla Resmî Batı Trakya Ajansı'nı kurmaları ile ilgili durumlara da değinilmiştir. Ayrıca, 1913 yılında imzalanan İstanbul Antlaşması, Osmanlı-Bulgar sınırının belirlenmesi ve Batı Trakya ile ilgili maddeler ve hükümetin sona ermesi yer almaktadır. Cemal Paşa'nın hatıralarında, Batı Trakyalılar ve Gaybî Trakya Hükümeti ileri gelenlerin bölgeyi Bulgarlara teslim etmemeye kararlı olmaları ile ilgili ifadeler ve Cemal Paşa'nın bölgenin Bulgarlara teslim edilmesi sırasında haberleştiği Bulgar General Toşef ile konuyla ilgili yazışmalarına da yer verilmektedir. Yazar; bu yazışmalar da, Batı Trakya'nın Bulgarlara tesliminde yaşanan zorlukların anlaşılacağı ifadelerin yer aldığını belirtmektedir.

Dördüncü bölümde, Birinci Dünya Harbi başlamadan öncesi kısaca Avrupalı Devletlerin genel durumu, Teşkilât-ı Mahsûsa'nın kurulması, amaçları, uyguladığı siyaset, örgütlenmesi ve bazı faaliyetleri ile Süleyman Askerî Bey'in bu teşkilattaki faaliyetleri ele alınarak aktarılmaktadır.

Yazar, Teşkilât-ı Mahsûsa'nın kuruluş tarihi ile ilgili araştırmacıların mutabakat sağlayamadığından birçok görüş olduğunu belirterek çeşitli görüşlere yer vermiş ve Harbiye Nezareti'ne bağlı olduğu Resmî yazışmalarda ifade edildiğine de değinmektedir. Halit Pehlivanlı'nın Teşkilât-ı Mahsûsa'nın kuruluş amacı ile ilgili görüşü şu şekilde paylaşılmakta; “...*Geniş manada İslam alemini, daha dar anlamda ise Osmanlı ülkesini işgallerden, her türlü düşmandan temizlemek için ....*” vatansever insanların bir teşkilât olduğunu belirtilmektedir.

Süleyman Askerî Bey ve Teşkilât-ı Mahsûsa faaliyetleri kısmında, Teşkilât-ı Mahsûsa'nın başına getirilmeden önce aldığı vazifeler, Süleyman Askerî Bey'in faaliyetleri anlaşılması açısından, bazı belgeleri değerlendirerek, belirli bölge için olan yazışma silsilesi, belirli mıntıkalarındaki faaliyetleri ele alınmış, telgraflara yer verilmiştir.

Beşinci bölüm; Irak cephesi, Süleyman Askerî Bey'in Mustafa Kemal ile görüşmesi, Irak'a gelmesi, İngilizlere karşı mücadelesi, bizzat katıldığı Rota ve Şuaybiyye Muharebeleri ve intiharına değinilmiştir.

Süleyman Askerî Bey'in Irak cephesindeki faaliyetleri kısmında; Irak cephesi faaliyetlerine geçmeden önce, diğer cepheler hakkında kısa bilgi verirken, Irak'ın durumu ve savunulmasında Enver Paşa'nın atladığı nokta ile İngilizler'in niyetlerine de değinilmektedir. Irak ve Havalisi Umum Kumandanlığına, Padişah'ın İrade-i Seniyyesi ile Vali ve Kumandan sıfatıyla görevlendirilmesine yer verilmektedir.

Askerî Bey'in, bölge halkının yüksek makamlı devlet adamları görmeye alışkın olduklarından pek kabul görülmediği ve kendisini gösterme adına, bölgeye geldiğinde birçok aşiret reisi ve efradı ile Irak ahalişi karşısında elindeki kamçıyı göstererek; “...*Irak'tan İngilizleri bu kamçı ile kovacağım, asıl hedefim Hindistan'ı zaptetmektir...*” şeklindeki ifadeleri ve yaptığı bazı hareketleri Irak ahalisininin kırılmasına sebep olmuştur.

Eski Irak ve Havalisi Umum Kumandanı Cavid Paşa'nın aşiretlere güvenilmemesi gerektiğini belirtmesine rağmen, Süleyman Askerî Bey'in çok güvenmesini ve İngilizler'in aşiretlere yönelik faaliyetleri, çeşitli zorluklara rağmen önemli sayıda kuvveti silah altına almayı başarması bu zaman zarfında geçen olaylar anlatılmaktadır.

Rota Muharebesi ve Süleyman Askerî Bey'in yaralanması kısmında; bölgede Türk ve İngiliz kuvvetlerin dengeleri, muharebenin tasvirsel anlatımı, yaralanması, Rota Muharebesi ve olaylarla ilgili Harbiye Nezaretine bilgi vermesi ile yaralanması nedeniyle yerine başkasının atanmasını istemesi ve yazışmalara yer verilmektedir.

Şuaybiyye Muharebesi'nde kuvvetlerin dengeleri, Süleyman Askerî Bey'in taarruz planı, İngiliz ordusunun nasıl konuçlanmış olduğu, yaralı olmasına rağmen harekâtı sedye de yönetmeye çalışması, muharebenin ayrıntılı anlatıldığı arşiv belgesi aktarılmaktadır.

Yazar; Süleyman Askerî Bey'in intiharı ile ilgili çeşitli hatıratlara dayanarak olayı aktaran şahısların silah modellerini karıştırmasının mümkün olup olmama durumuna, sonrasında devlet kararıyla şehit

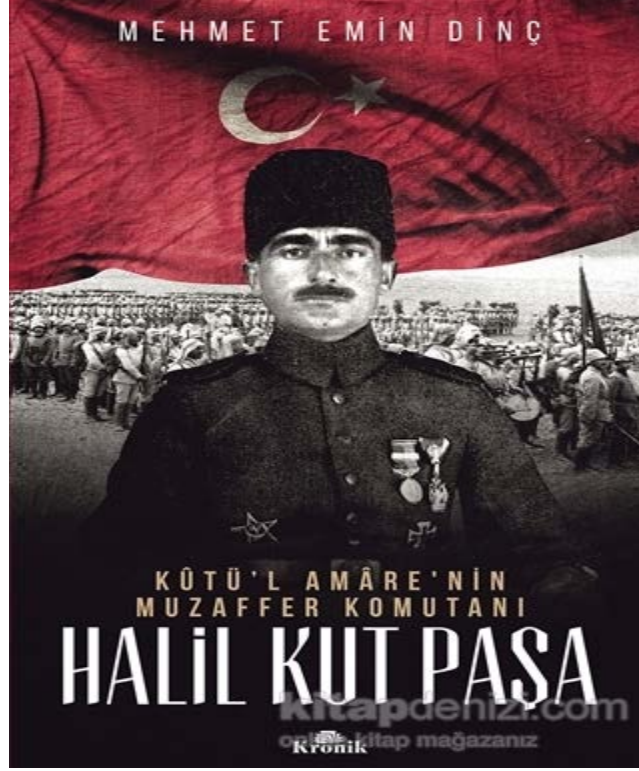
kabul edilmesi açıklamalarıyla Askerî Bey'in ölümüyle ilgili anlatımların farklı bir değerlendirmesini sunmaktadır.

Eserin sonuç kısmında; kitabın kısa genel bir anlatımını yaparak, Bağdat Valisi Süleyman Naif Bey'in; "...Süleyman Askerî, vatanı için, vatanından başka her şeyini isteyerek ve gülerek feda etmiş bir Osmanlı idi" ifadesi ile sonlandırmaktadır.

Sonuç olarak; eser muhtevası itibariyle Süleyman Askerî Bey'in şahsında yaşanmış olayları ifade ederek, hayatlarını vatanları uğuruna feda etmekte çekinmeyen binlerce kahramanlarımızı anlatma adına ve halen günümüzde okuyucu tarafında merak konusu olan Teşkilât-ı Mahsûsa'ya içindeki kişi ile bir bakış sergileyerek, ulaşılabilen belgeler ve cereyan eden olaylarla sunulmaktadır.

Eserde olaylar genel bir bakış açısı ve sade bir anlatımla aktarılmasına rağmen, Süleyman Askerî Bey'in yaşamından aktarılan olaylarla, zamanın bulunduğu koşullar ile verilen mücadeleyi ve Teşkilât-ı Mahsûsa'ya dair bilgiler ile küçük resimleri birleştirmek suretiyle bütünü görebilme olanağını okuyucuya verebilmektedir.

Kitabın tek görseli olan kapakta yer alan Süleyman Askerî Bey'in fotoğrafı, çok kısa olan yaşamında ideallerini, gördüklerini ve öngördüklerini, bu bağlamda yapmak istediklerini, etrafındaki insanlara ve kendinden sonraki kuşaklara aktarılması yönünde izlenimler yansıtmaktadır. Süleyman Askerî Bey'in şahsi ve vazifelendirildiği görevler ile görev alanlarının yer aldığı fotoğrafların kitabın bir sonraki baskısında yer verilmesi görsel bir zenginlik kazandırırken, arşiv belgelerinin orjinallerine yer verilmesi ise çalışmanın akademik anlamda etkisini arttıracak kanâatindeyim.

Kütü'l Amare'nin Muzaffer Komutanı Halil Kut Paşa

Mehmet Emin Dinç

Kronik Kitap Yayıncılık, İstanbul, 2018, 240 Sayfa, ISBN: 978-975-2430-30-3

50

Özgür UYSAL*

Halil Paşa'nın birçok faaliyetinin yanında şüphesiz onun en büyük başarısı Kutü'l Amare Zaferi ve Milli Mücadele sırasında Rusya'dan silah, cephane ve para yardımı sağlayarak Anadolu'ya getirmesidir. Halil Paşa yakın tarihimizin en önemli kişilerinden biridir. Halil Paşa bir asker komutan, diplomat, teşkilatçı, ihtilalci ve vatansever bir insandır. 1905 yılında başlayan siyasi ve askeri hayatı 1922 yılı sonlarına kadar aktif bir şekilde devam etmiştir. Yaptığı faaliyetler ve olaylar yakın tarihimizin önemli sayfalarını teşkil etmektedir.

Anadolu'nun en sıkışık zamanlarında temin ettiği maddi ve manevi yardımlar, Türk Milli Mücadelesi'ne büyük katkılar sağlamıştır. Dinç, bu kitabında Halil Paşa'nın 1905-1922 yılları arasındaki askeri ve siyasi faaliyetlerini ortaya koyup, derleyip toplamaya çalışmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nda kazandığımız iki büyük zaferden birisinin mimarı ve muzaffer komutanı olan Halil Paşa bir nebze de olsa unutulmuşluktan ve unutturulmuşluktan kurtarılmaya çalışılmıştır. Yakın dönemimizin önemli şahsiyetini anlatan bu kitap okuyucularına çok güzel ileterek Halil Paşa'yı her yönüyle tanıtmıştır.

Yazar üç bölüme ayırdığı eserin ilk kısmında Halil Paşa'nın Birinci Dünya Savaşı'na kadar faaliyetlerini, ikinci kısmında Birinci Dünya Savaşı yıllarını, üçüncü ve son kısımda ise Halil Paşa'nın mütareke ve Milli Mücadele Dönemlerindeki faaliyetlerini anlatmaktadır.

* Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Tarih Bölümü, ozguruyisal1266@gmail.com

Giriş kısmında yazar hatıra eserlerinde Halil Paşa ile ilgili olarak yapılan olumsuz değerlendirmelerin olduğunu bunun da kıskançlığa ve çekememezliğe dayandığını söylemektedir. Şöyle ki Halil Paşa'nın Enver Paşa'nın amcası olması ve onun Başkomutan Vekili oluşundan sonra korunması hızlı terfi ettirilmesi ve devre arkadaşlarına göre daha önemli görevlere getirilmesi devre arkadaşlarının bir çoğuna komuta etmesi ve böylece doğan ast-üst ilişkisinin yol açtığı dargınlık ve kırgınlıkların hatıralara yansıtıldığını yazmaktadır.

Birinci bölümde yazar Halil Paşa'nın Türkiye Cumhuriyeti'ni özgür ve bağımsız bir devlet olarak tarih sahnesine çıkaran nesilden önemli bir sima olduğunu vurduluyor. Halil Paşa yeni devletin öncü kadrosunun lideri olan Mustafa Kemal Atatürk'ün sınıf arkadaşı, İstiklal Harbi öncesinin güçlü ve genç lideri Enver Paşa'nın kendisinden iki yaş küçük olan amcasıdır. Halil Paşa Osmanlı İmparatorluğu'nun en bunalımlı döneminde ordu hizmetine katılmış, İmparatorluğun büyük çöküşü yaşadığı bu devresinde büyük fedakarlıklarla hizmet etmeye çalışmıştır. Makedonya'da Sırp, Bulgar ve Yunan çetelerine karşı amansız bir mücadele vermiş bu mücadelesiyle imparatorluk içinde büyük şöhret kazanmıştır. Yazar Halil Paşa'nın İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne katıldığını ve bu teşkilatın fedai grubunun önde gelen simalarından olduğunu yazmaktadır. Halil Paşa'yı radikal tavrı ve cesareti bu konuma taşımıştır. İttihat ve Terakki içinde siyasi işlere doğrudan pek katılmamış ön plana çıkmamışsada fedai kimliği ile cemiyete ve Parti'ye hep sadık kalmıştır. Halil Paşa Trablusgarp Savaşı'nın gönüllü komutanlarından birisi olarak buraya gitmiş, yerli halk ile güzel diyaloglar kurmuştur. Halil Paşa İtalyan Emperyalizmine karşı büyük bir mücadele vermiştir. Teşkilat ve eylem bazında Hums Cephesindeki faaliyetleri bölgenin İtalyanların eline geçmesini engellemiştir. Trablusgarp'tan sonra Balkan Savaşları, Batılı sömürgeci devletlerin doğuya yönelik olan ve mihverinde Osmanlı Devleti bulunan Şark Meselesi politikaları olarak ortaya çıkmıştır. Türklerin Avrupa topraklarında çıkarılmasını hedefleyen bu politika çerçevesinde Osmanlı Devleti'nin başına bir çok olaylar açılmıştır. Halil Paşa Balkan Savaşları'nın ikinci devresine yetişmiş ve 10. Kolordu emrinde Gönüllü Çıkarma Birlikleri Komutanı olarak, Bulgar Ordusunu arkadan kuşatmış ve geri çekilmesini engellemiştir. Bu başarısı cephedeki Türk Ordusu'nun büyük bir yenilgi almasını önlediği gibi bu cephedeki savaşın akışını da değiştirmiştir.

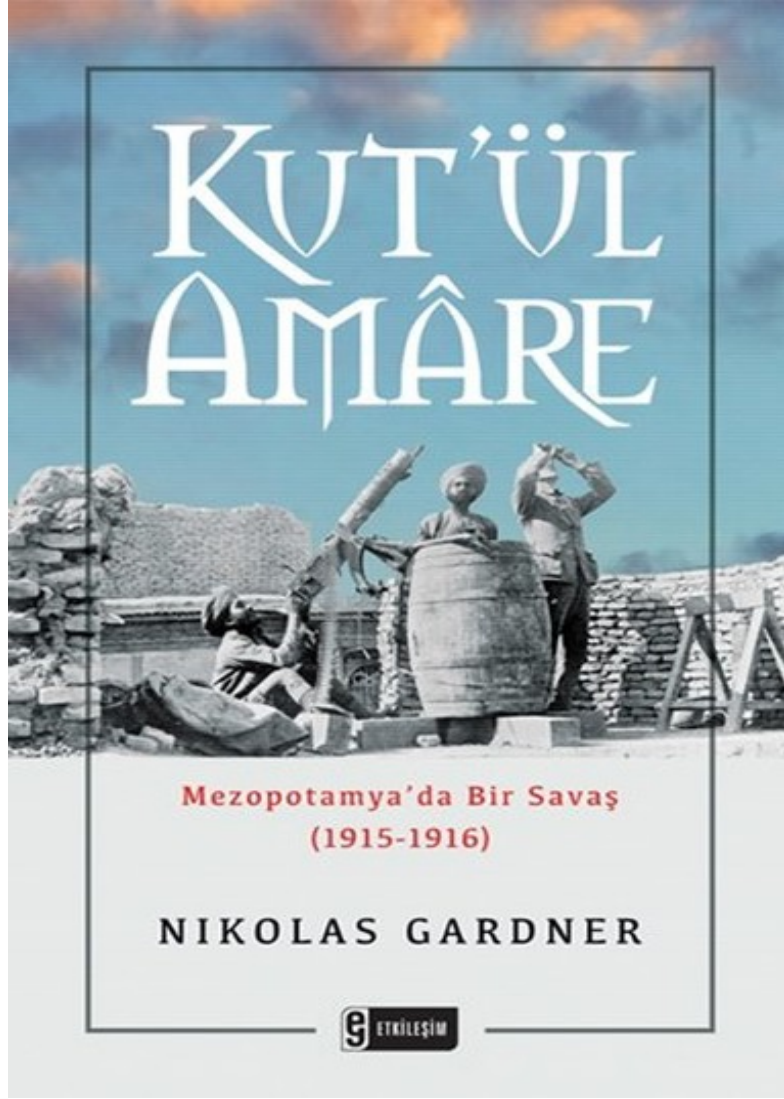
51

İkinci bölümde ise, yazar Halil Paşa'nın Birinci Dünya Savaşı'ndaki, Irak Cephesindeki muharebelerini alt başlıklar halinde incelemiştir. Halil Paşa'nın hep özel görevler yüklendiğini, cepheden cepheye koştuğunu, cesareti, atılganlığı ve yeğeni Enver Paşa'nın yakın desteği ile büyük başarılar elde ettiğini anlatmaya çalışır. Özellikle 1916 Kut Zaferi Halil Paşa'nın başarılı savaş grafiğinin zirvesi olmuştur. Kut'ta esir ettiği İngiliz Generali Charles Townshend ile 13.309 asker ve Subay onu zafer tacı ve belgesi olarak tarihe geçmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru Kafkas coğrafyasında İngilizlere karşı mücadele etmiş ve Bakü'nün zaptını gerçekleştirmiştir. Bu bölgede aldığı tedbirler 1919 ve 1920 yıllarındaki mücadeleler için önemli bir alt yapı oluşturmuş ve başarıyı getiren etkenlerden birisi olmuştur.

Üçüncü ve son kısımda ise yazar Halil Paşa'nın hapis hayatına değinerek Kafkasya'daki faaliyetlerini ele almıştır. Mondros Mütarekesi'nden sonuna geldiği İstanbul'da İngilizler tarafından yakalanarak Bekirağa Bölüğü'nde haps edilmiştir. Hapisten kaçarak Anadolu'ya geçmiş ve Milli Mücadele hareketine katılmak istemiştir. Ancak Mustafa Kemal onu Anadolu'da değil Kafkasya'da değerlendirmek istemiştir. Halil Paşa'ya verilen görev ise İngilizlere karşı savaşmakta olan Türkiye'ye Sovyet Rusya'dan para, silah ve cephane yardımı temin ederek, bunları Anadolu'ya ulaştırmaktır. Halil Paşa üstlendiği görevleri yerine getirerek temin ettiği yardımları Anadolu'ya ulaştırmıştır. Halil Paşa'nın yaptığı yarı resmi temsilcilik Ali Fuat Cebesoyun Moskova nezdinde Büyükelçi olarak atanmasıyla sona ermiştir. Paşa bundan sonra kendisini Turan İdeali için adanmışsa da çabaları yeterli olmamıştır. Anadolu'ya geri dönmek istemiş ancak izin verilmemiştir. Halil Paşa bunun üzerine Avrupa'ya gitmiş ancak Ermeni terör örgütleri tarafından zorlanmıştır. Çok zor geçen ayların ardından Mustafa Kemal Paşa'nın izni ile Anadolu'ya geri dönmüştür. Türkiye'ye gelen Halil Paşa bundan sonraki hayatını sükunet içinde ve siyasi faaliyetlere katılmadan sürdürmüş ve 1957'de vefat etmiştir.

Okumuş olduğum bu kitap ile yakın tarihimizin en büyük olaylarının içinde bulunan ve büyük başarılar kazanan Halil Paşa'nın hayatını ve nice başarılarını öğrenmiş oldum. Bu kadar önemli bir şahsiyetin geri planda kalması, unutulması, unutturulması da ayrı bir tartışma konusudur. Yakın

tarihimizin bir parçası olan Halil Paşa ve Kutü'l Amare Zaferi konusundaki ilk çalışma olan bu kitabı almak isteyenlere tavsiye ederim.

Kut'ül Amâre Mezopotamya'da Bir Savaş (1915-1916)

Nikolas Gardner

İstanbul, Etkileşim Basın Yayın, Nisan 2016, 233 Sayfa, ISBN: 978-605-183-081-0.

Oğuzhan GÜRSOY*

“Birinci Dünya Savaşı”, Avrupa’da bulunan dört merkezî devlete karşı Avrupa ve diğer kıtalarda bulunan yirmi beş devletin giriştiği, o tarihe kadar görülmemiş büyüklükte olan ilk savaştır. Bu savaşta büyük kuvvetlerle Çanakkale’ye saldıran İngilizler aynı tarihlerde diğer Osmanlı topraklarında da ilerlemeye başlamışlardır. Çanakkale cephesinde Türkler tarafından yenilgiye uğrayan İngilizler başta Orta Doğu, Kuzey Afrika ve Irak cepheleri olmak üzere yönünü başka cephelere çevirmiş ve bölgenin kalbi olan Bağdat’ı ele geçirmek istemişlerdir. Şüphesiz ki “Osmanlı Devleti” bütün ulusları

* Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, oguzhan_grs@hotmail.com

içinde barındırarak bir arada yaşamalarını sağlayan, Balkan coğrafyası temelli olmanın yanı sıra üç kıtaya altı yüz yılı aşkın bir sürede hükmeden en büyük Türk Devletlerinden biriydi. “Birinci Dünya Savaşı” sırasında bu kudretli devlet, ne kadar çöküş süreci içerisine girmiş olsa da, Çanakkale cephesinde aldığı zaferle nasıl bir millete sahip olduğunu bir kez daha göstermiş ve tıpkı bu cephede olduğu gibi topraklarını başarılı bir şekilde mertçe savunmuş ve “Kut’ül Amâre” zaferini elde etmiştir.

Eseri tanıtmaya başlamadan önce yazar hakkında bilgi vermek daha yararlı olacaktır. Nikolas Gardner, Royal Military College of Canada (Kanada Harp Akademisi)’da doçent doktor olarak görev yapmakta ve yine aynı akademinin “Savaş Çalışmaları” adlı programının eş başkanlık görevini de yürütmektedir. “Birinci Dünya Savaşı”nın Doğu cephesi üzerine yaptığı çalışmalarla tanınmaktadır. Yazdığı bu eserle birlikte Türkler için çok önemli olan “Kut’ül Amâre” zaferinin bir İngiliz’in ağzından dinlemesini sağlamıştır.

Tanıtımını yapmış olduğumuz bu eser ilk olarak faydalanmış olduğu yayınlara karşı bir teşekkür kısmıyla başlayıp giriş bölümüyle devam eder. Kitap toplam yedi bölümden oluşmaktadır. Kitabın giriş bölümünde; “Kut’ül Amâre” cephesinde yaşananların hem akademisyenler hem de halk tarafından daha çok ilgi çektiğinden bahsedilmektedir. İngilizlerin sefere başladıktan sonra zor durumda kalmalarına ve savaş sırasında askerlerin çektiği zorluklara ayrıntılı olarak değinilmektedir. Ayrıca, kitabın giriş kısmında o döneme şahitlik eden araştırmacıların İngiliz kuvvetlerine ve komutanına karşı aşağılayıcı eleştirilerine de ayrıntılı olarak yer verilmektedir.

Kabul edilmiş bir Türk zaferinin bir İngiliz’in ağzından dile getirildiği bir kitap olması, Türk okur-yazarının dikkatini daha çok celbedecektir ki giriş kısmı dahil araştırmacıların kendi ordu ve komutanlarını eleştirel anlatımlarına yer verilmesi bu kitabın sıradan bir kitap olmadığını ve Türk okurların daha çok ilgisini çekmesini sağlayacaktır. Sadece buna Türk okurları katmak doğru olmayabilir, bu yüzden şöyle de söylenebilir ; İngilizler dışında kitabı okuyacak okurların kitabı okurken yenilgi yaşamış tarafın ağzından tüm yaşananlar ve sahip olunan zafer ayrıca ilgi çekici olacaktır.

Kitabın ilk bölümü, tıpkı diğer bölümlerinde olacağı gibi, kendi içerisinde alt başlıklara ayrılmıştır. Yazarın yazdığı bölümleri alt başlıklar halinde sıralaması, okuyucunun konuyu kavramasını daha kolay hale getirmektedir. Yazar bu bölümde okurun “Kut’ül Amâre” kuşatmasının sonuçlarını anlamak için savaşa katılan askerleri anlamak gerektiğini düşünerek savaş sırasında askerlerin yaşadıklarına ayrıntılı bir şekilde dile getirmektedir.

Kitabımızın ikinci bölümündeyseniz İngiliz Kuvvetleri Komutanı Charles Townshend’in bölgenin kalbi olan Bağdat’a ilerleyişini ayrıntılı bir şekilde anlatan yazar, zaman zaman İngiliz ordusunun cephede başarılı oluşunu ve çoğu zamanda bozguna uğrayışını ayrıntılı bir şekilde aktarmaya çalıştığı

farkedilmektedir. Gardner, bu bölümde “Kut’ül Amâre” seferinin en önemli olayı olan İngiliz kuvvetlerinin Bağdat’a ilerlemek isterken yaşadığı ağır kayıplar nedeniyle Kut’a çekilmesini ve sonrasında yaşanan süreç hakkında bilgi verirken aynı zamanda okurun merakını gidermek istercesine bu bölümü de ayrıntılı bir şekilde anlatması takdir edilmesi gereken bir durumdur.

Kitabımızın ikinci bölümünde, İngilizler’in Kut’a çekilme sürecini anlatılıyor demiştik. Yazar, üçüncü bölümü İngiliz Kuvvetleri Komutanı Charles Townshend’in ordusu ve 6. Hint Tümeni’yle beraber sekiz gün boyunca 140 km’den fazla yol yürüyerek “Kut’ül Amâre”ye vardığını anlatmak için ayrılmaktadır. Ayrıca bu bölümde de o dönemde bulunan araştırmacıların varsayımlarına ve dönemin koşullarına ilişkin yazarımızın yorumlarına da yer verilmektedir.

Kitabımızın bundan sonraki bölümlerinde genellikle İngiliz ordusunun sırasıyla girdiği çatışmaları, komutanların düşünceleri, zaman zaman araştırmacıların eleştirel yaklaşımları ele alınmaktadır. Bunlara ek olarak yazarımız Nikolas Gardner yaşanan olaylar hakkındaki kişisel yorumlarını hem komutanların düşünceleri hem de araştırmacıların eleştirilerine harmanlayarak dile getirmesi okuyucunun aklındaki soru işaretlerine yardımcı olmaktadır.

Tanıtımını yapmış olduğumuz kitabımızın dördüncü bölümünde ise İngilizler’in taarruz hayalleriyle gittikleri seferden Kut’a çekilip savunma yapmak zorunda kalmalarını anlatmakta ve “Osmanlı Devleti”nin, İngilizler’in Kut’a çekilmesinin ardından kuşatmayı başlatmasını ve kuşatma sırasında yaşananlar gayet açık bir şekilde gözler önüne serilmektedir.

Kitabımızın beşinci bölümünde, İngiliz Kuvvetleri Komutanı Charles Townshend’in kaygılarına ve destek kuvvetlerinin yapmış olduğu operasyonlara değinilmiş olup o an içerisinde yaşanmış olduğu söylenen asker diyaloglarına yer verilmektedir. Savaş sırasında askerler arasında gerçekleşen konuşmaların okura aktarılmış olması kitabı okuyanların kitaba kendini daha çok kaptırmasına ve o dönemi hissetmesine yardımcı olmaktadır.

Kitabımızın altıncı ve yedinci bölümlerinde yani son bölümlerindeyse İngiliz ordusunun savaştaki mağrumiyetini ve yenilgisini, İngiliz ordusunun yenilgiyle beraber perişan oluşunu ,açlık çekişini ve savaşın sonunda İngiliz komutanların durumu kabullenip teslim oluşunu yine yorum ve ayrıntılar eşliğinde anlatmaktadır.

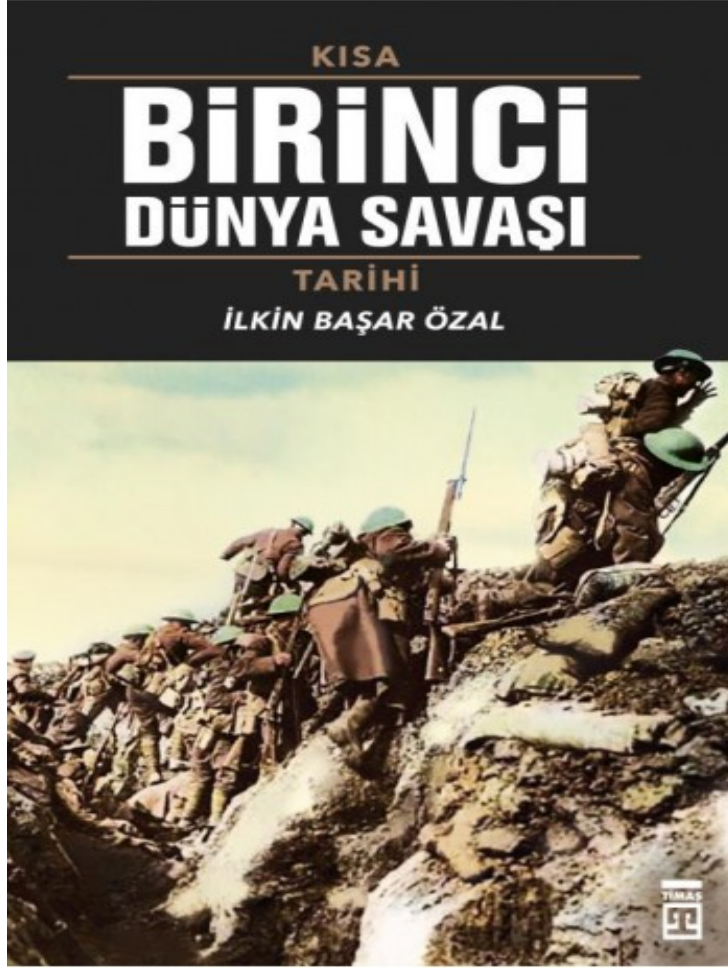
Yazarımız kitabımızda yorumlayıcı bir üslup kullanmış olup yaşanan olaylara en ince ayrıntısına kadar yer verip o dönemdeki araştırmacılarında eleştirilerini de göz ardı etmemiş olması bizim daha geniş açıdan konuya hakim olmamızı sağlamaktadır. Hem araştırmacıların eleştirileri hem de gerçek olayları harmanlayıp kendi yorumuyla beraber okuyucuya sunmuş olması ele alınan konunun daha iyi kavranmasını mümkün kılmaktadır.

Şahsi fikrim cephelerde yaşanmış olayları konu edinen veya siyasi-diplomasi tarihi konu edinen buna benzer birçok tarih kitabı okuyabiliriz, ancak önemli olan okuyucunun kitabı okurken sıkılmadan anlatılan dönemi hissetmesini sağlamaktır. Nikolas Gardner'ın yazmış olduğu bu kitap da okuyucunun kitaba kendini kaptırmasını ve dönem hakkında merak ettiklerine yanıt almasını sağlayabilecek bir kitaptır.

Kitabımızın sonuç bölümünde ise yazarımızın eleştirel üslubunu ve savaşın özetini görmekteyiz.

Tanıtılmış olduğumuz kitapta ağır bir dil kullanılmadan dönemde yaşanan olayları en ince ayrıntısına kadar anlatılıp olayların objektif bir şekilde eleştirilerek aktarılması, zevkle okuyabileceğimiz bir tarih metnini daha ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Eserimizin bir diğer farkı bir Türk zaferinin yenilen taraf olan bir İngiliz'in gözünden anlatılmış olmasıdır. Tarihe biraz da olsa ilgi duyan birinin bu eseri hiç sıkılmadan anlayarak okuyabileceğini düşünüyorum. Okuyucularımıza "Kut'ül Amâre" zaferimizin mağlup taraf kabul edilen İngiliz gözünden anlatıldığı ve o dönemin ruhunu yansıtmayı başarmış olan Nikolas Gardner'ın meydana getirdiği bu eseri tarihe ilgisi olan olmayan herkese özellikle biz Türkler'e tavsiye ediyor ve keyifli okumalar diliyorum.

Kısa Birinci Dünya Savaşı Tarihi

İlkin Başar Özal

İstanbul, Timaş Yayınları, 2018, 447 sayfa, ISBN: 978-605-08-2671-5

Zafer TANSOY*

İnsanlık tarihinin en büyük yıkımlarına neden olan Birinci Dünya Savaşı'nın, meydana geliş nedenlerinin ve muharebe sahalarının incelendiği eser İlkin Başar Özal tarafından kaleme alınmıştır. Yazar, eserini **Savaşa Giden Uzun Yol, Batı Cephesi'nde Değişen Bir Şey Yok, Savaş Her Yerde, "Kutsal Savaş"ın Cepheleri, Savaşın Yeni Yüzü, Savaşı Sona Erdiren Antlaşmalar** ana başlıkları altında altı bölüm halinde tertip etmiştir. Bu altı ana başlık, her biri kendi içerisinde alt başlıklar halinde düzenlenerek konu ayrıntılı olarak incelenmiştir.

* M.S.Ü. Atatürk Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Yüksek Lisans Öğrencisi zafertansoy@hotmail.com

Bilindiği üzere, Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasına neden olan olay, Avusturya-Macaristan Veliahdı Franz Ferdinand ve eşinin Saraybosna'da uğradıkları suikasttır. Ancak yazarımız “ *Veliahdı öldüren silah, aslında 16. Yüzyılda imal edildi, 17. Yüzyılda çekildi, tetiğine 18. Yüzyılda basıldı ve namludan çıkan mermi 19. Yüzyılı baştan sona geçerek 1914 yılında önce Ferdinand'a saplandı.*” Tespitiyle bizi Birinci Dünya Savaşına neden olan ortamın tarihi arka planına yönlendiriyor.

Bu tarihi arka planı, on beşinci yüzyılın sonlarından itibaren Avrupa'nın, artan nüfusuna daha iyi bir yaşam sağlamak amacıyla giriştiği yeni üretim alanlarına yönelme faaliyetlerinden başlatıyor. Coğrafi keşifler sayesinde meydana gelen bu genişleme, Batı Avrupa devletlerinin gerek ekonomik ve gerekse politik yapılarında ciddi değişimlere neden olmuştur. Bu değişim aynı zamanda Batılı Devletler arasında acımasız bir rekabeti de doğurmuştur. Bu değişim ve rekabeti, Rönesans, Reform hareketleri, Otuz Yıl Savaşları ve Yedi Yıl Savaşları üzerinden değerlendiriyor. Bu olay ve olguların tarafı olan devletlerin, gerek Avrupa ana kıtasında ve gerekse dünyanın diğer bölgelerinde kurmaya çalıştıkları ekonomik ve siyasi güç olma mücadelesinin ortaya çıkardığı sonuçları ortaya koyuyor.

Bu en güçlü olma mücadelesinin, Birinci Dünya Savaşına giden yolun taşlarını döşediğini tespit ediyor. “ *Tıpkı Yedi Yıl Savaşları gibi. Tıpkı I. Dünya Savaşı gibi. Dikkatlice irdelendiğinde, bu savaşlar dizisinde; Otuz Yıl Savaşları'na “ giriş” Yedi Yıl Savaşları'na “ gelişme” ve I.Dünya Savaşı'na “ sonuç” yakıştırması yapmak hiç de yanlış olmayacaktır.*” Tüm değişim ve dönüşümün kırılma noktaları olarak sırasıyla; *Sanayi Devrimi, Amerikan Bağımsızlık Savaşı, Fransız İhtilali ve Napoleon Savaşları*, olarak tespit ediliyor. Dönüşüm noktaları olarak ise *Viyana Kongresi, Restorasyon Dönemi, 1830 İhtilalleri, 1848 ihtilalleri ve Kırım savaşı ve Paris Barış Konferansı*, olarak tespit ediliyor. Bölüm yukarıda saydığımız olay ve olgularla meydana gelen, sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasi değişimlerin muhatabı olan devletlerin her birinin geçirmiş oldukları aşamaların neler olduğu izahıyla son buluyor.

Batının, gerek Avrupa ana kıtasında ve gerekse dünyanın diğer alanlarında girişmiş oldukları güç mücadelesi, dünyayı büyük bir savaşa sürükleyeceği kesin görünüyordu. Savaşın, galip gelene de mağlup olana da bir şey kazandırmadığının bilincinde olanlar, dünya barışı için çeşitli girişimlerde bulundular. Birincisi 1899 ve ikincisi 1907 yılında toplanan **La Haye** Barış konferansları aralarındaki mücadeleleri beka problemi olarak gördüklerinden bir neticeye ulaştırılamadı.

Bölümde, savaş'ın tarafı olan devletlerin halklarının savaş'a yaklaşımlarını da ortaya konulmuştur. Almanya, Fransa ve İngiltere'nin asker, silah ve teçhizatları karşılıklı olarak

tablolar halinde sunuluyor. Tabloların eşliğinde birbirlerine karşı olan üstünlük ve zayıflıkları analiz ediliyor. Almanların 3 Ağustos 1914' de Batı cephesinde saldırıya geçmesiyle savaş artık başlamıştır. Genel savaş stratejisi Batı Cephesinde kısa sürede kesin zafer elde edip doğuda Rusya'ya yönelmek olan Almanlar, bunu gerçekleştireceğine inandıkları **Schlieffen Planı'nı** uygulama sahasına soktular. Yazar, planın Almanlar, Fransızlar ve Ruslar için avantaj ve dezavantajlarını yine bu bölümde belgeler ışığında analiz ediyor. Yazar eserinin, 1914-1918 yılları arası kronolojisini taraflar arasında meydana gelen muharebeler üzerinden değerlendiriyor.

Bu bağlamda 1914-1918 Batı Cephesi muharebelerini (**I.Marne Savaşı, I.Ypres Savaşı,)** 1914 yılı savaşları olarak taktik ve stratejik olarak değerlendiriyor. Savaşın siper savaşına dönmesiyle birlikte, siperlerde savunmaya çekilen orduların yenilip savaşın zaferle sonuçlanması zorlaşmıştı.

1915'de sayısını arttıran Fransız ordusunun, Almanların savunma hattında kalan **Artois ve Champagne** bölgesine yaptığı taarruzlarla aşılmaya çalışılmıştı. 1915 Muharebeleri (**II. Ypres savaşı, Artois, Champagne, Loos)** olarak analiz ediliyor.

1916 Muharebeleri ise tarafların saldırı planlarını uygulama sahasına koydukları yıl oldu. Bu yılın muharebeleri ise **Verdun ve Somme** muharebeleri üzerinden taktik ve stratejik olarak değerlendiriliyor.

1917 yılı değerlendirmesi ise Rusya'da meydana gelen devrim ve Amerika'nın savaşa dâhil olmasının yarattığı etkiler üstünden yapılıyor. İngilizlerin taarruz stratejileri ve buna karşılık Almanların savunma anlayışlarındaki değişiklikler bu yılın olayları arasında zikrediliyor. Müttefikler açısından savaşın kaderinin değiştiği **Arras** muharebesinin önemine değiniliyor. İngiliz seferi birliklerinin lojistik destek sağladıkları, manş denizi limanlarındaki Alman tehdidinin azaltılmasına yönelik **Messines** saldırısı siper savaşlarına karşı yapılan tam bir yer altı savaşıydı. 1917 yılı **III. Ypres** muharebesinin analiz edilmesi ve nihayet 1917 Rus Devrimi ile Rusya savaştan çekilmiş. Almanların Doğu Cephesini kapatmaları İtilaf Devletlerini üzdüyse de, Amerika'nın İtilaf Devletleri safında savaşa dahil olma umudunu arttırmıştır.

1918 yılında Doğu cephesinin kapanmasıyla birlikte, Almanlar Batı Cephesine asker kaydırmaya başlamışlardı. Bu yıl Kafkas Cephesinin kapanması Osmanlı Devletini de rahatlatmıştı. Almanlar açısından avantajlı görülen 1918 yılı, Amerika'nın Savaşa dahil olmasıyla tüm dengeleri altüst etmiştir. Bu yılın önemli muharebesi **II. Marne** olmuştur. **II. Marne savaşı**, stratejik üstünlüğün Almanlardan Müttefiklere geçmesine neden olmuştur.

1914’de başlayan savaş 1918’de Müttefikleri **Hindenburg Hattını** geçmeleriyle, Ludendorf’un da dediği gibi ”**Almanya kaçınılmaz ve kesin bir yenilgi ile yüz yüzedir.**” Almanya’nın yenilgisi ile **11.11.1918 saat 11** de yürürlüğe giren ateşkesle son bulmuştur.

Doğu Cephesinin anlatıldığı bölüm, kronolojik olarak 1914-1918 yılları arası doğu cephesi muharebelerine ayrılmıştır. Almanlar Batıda hızlı ve kesin bir zaferden sonra Rusya’nın toparlanmasına fırsat vermeden doğuya yöneleceklerdi. Ancak Rusya seferberliğini umulandan önce gerçekleştirdi. Batı cephesinde istediğini bulamayan Almanya, **Tannenberg** de Rusları ağır bir yenilgiye uğrattı. Bu bölüm Avusturya-Macaristan Rusya arasında yaşanan olayların incelenmesiyle devam etmektedir. 1917 Rus Devrimi de yine bu bölümün önemli başlıklarındandır. Birinci Dünya Savaşı’nın Balkanlarda meydana gelen çarpışmaları da yine tarihi geri planı üstünden anlatılmaktadır. İtalya cephesi de tüm ayrıntılarıyla birlikte bu bölümde işlenmiştir. İtalya, Avusturya-Macaristan mücadeleleri tüm askeri ve tarihi yönleriyle aktarılmaktadır.

Yukarıda izah ettiğimiz gibi savaş aslında Avrupalı Devletlerin, dünyanın diğer bölgelerinde kurmak istedikleri siyasi, kültürel ve ekonomik hâkimiyet alanlarının paylaşımından çıkmıştı. Afrika kıtası da bu karpışmadan nasibini almış ve Birinci Dünya Savaşının en kanlı çarpışmalarının yaşandığı savaş alanı haline gelmiştir. Almanlarla Müttefikler arasında Afrika Kıtasında meydana gelen mücadeleler ayrıntılarıyla incelenmiştir.

“**Kutsal Savaş**”ın **Cepheleri** başlığı altında ise Osmanlı Devletinin, Avrupa siyaset sahasında yalnızlaşmasıyla birlikte müttefik arayışlarının kısa bir tarihçesine değiniliyor. Osmanlı-Alman ittifakının oluşturulması ve Osmanlı Devletinin savaşa dâhil olması yine bu bölümün konuları arasında yer alıyor. Osmanlı Devletinin Cihat Fetvalarıyla Müslümanları savaşa katılmaya çağırmasını, yazar savaşın dinsel nitelikli yönü olarak tespit ediyor. Kafkas Cephesi muharebeleri, Sarıkamış Harekâtı’nın değerlendirilmesi bu bölümde ayrıntılarıyla incelenmektedir. Osmanlı Devletinin mücadelelerinin anlatıldığı bu bölümde, Batılı Devletlerin Osmanlı topraklarını paylaşmak için yaptıkları gizli antlaşmalarda ortaya konmuştur. (**1915 İstanbul Antlaşması, 1915 Londra Antlaşması, 1916 Sykes-Picot Antlaşması, 1917 Sint Jean de Maurienne Antlaşması**) Kafkas İslam Ordusunun kuruluşu ve Azerbaycan’a girmesi Bakü’yü ele geçirmesi bu bölümün ilginç başlıklarındandır.

Kitabın en ilgi çekici bölümü ise Çanakkale Muharebelerinin anlatıldığı bölüm olduğu şüphesizdir. Bu bölümde Çanakkale Muharebeleri hem deniz hem de kara muharebeleri olarak ayrıntılı incelenmiştir. Çanakkale Muharebeleri, resimler ve krokilerle desteklenmiş harekâtın tüm safhaları kitabın hacmi ölçüsünde anlatılmıştır. Muharebeler Askeri, taktik,

stratejik, ordu mevcutları, silah ve teçhizat gibi tüm imkân ve kabiliyetler karşılaştırmalı olarak, müspet ve menfi yönlerden değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

Osmanlı Devletinin mücadele ettiği diğer cepheleler olan **Makedonya, Galiçya, Romanya, Kanal, Suriye ve Filistin** cepheleleri de kısaca tanıtılmıştır.

Irak ve Basra Cephesi tüm cephelelerin incelendiği gibi her yönüyle anlatılmıştır. Ancak bu bölümün en önemli kısmı son dönemlerde tekrar hatırladığımız Osmanlı Ordusunun **Kütü'l-Amare** zaferinin anlatıldığı bölüm olmuştur.

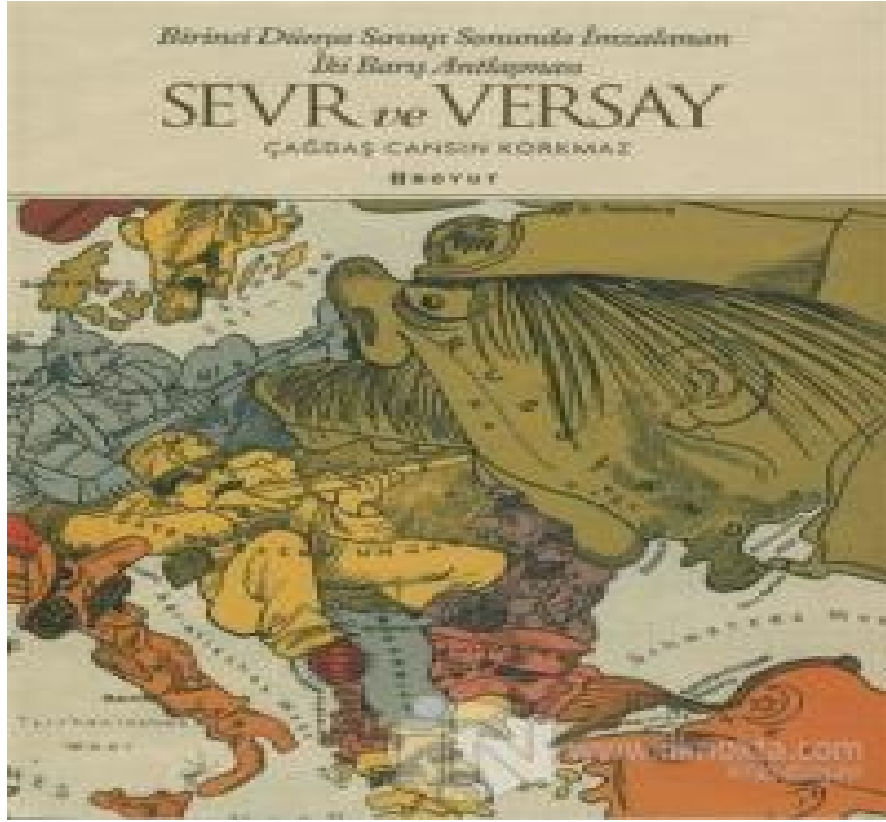
Hicaz ve Yemen Cephesi Kitabın en ilgi çekici bölümlerinden biridir. **Medine Müdafii Fahrettin Paşa'nın** Medine Müdafaasının anlatıldığı bölüm okuyucuların heyecanla okuyacakları bölüm olacaktır.

Kitapta Deniz Savaşlarına da yer verilmiş. Denizaltıların kullanımı Pasifik savaşları ana hatlarıyla anlatılmıştır. Hava kuvvetlerinin faaliyetleri de ihmal edilmemiştir.

Bilim ve Teknoloji başlığı altında ise savaşın endüstriyellesmesinin hikâyesi anlatılmaktadır. Gelişen veya kullanıma yeni sokulan harp malzemelerinin: **Top, Siper, Dikenli Tel, El Bombası, Makinalı Tüfek, Zehirli Gaz, Tank, Balon, Zeplin, Uçak, Uçak Gemisi, Dretnot, Denizaltı, Radyo** Birinci Dünya Savaşında ortaya koydukları performanslar değerlendirilmiştir.

Savaşın olmazsa olmazı olan İstihbarat faaliyetleri ayrı bir başlık altında incelenmiş, istihbarat örgütlerinin muharebe sahalarındaki faaliyetlerine de değinilmiştir. Silahsız savaş olan propaganda faaliyetleri de ihmal edilmemiş ayrı bir başlık altında incelenmiştir.

Eser, tarihi olay ve olguların ortaya çıkışlarını tarihsel arka planları ile birlikte okurların dikkatine sunması açısından tarih meraklılarının yeni bakış açıları kazanmasına katkı sunacaktır. Yazarın dili gayet sade olup okuma kolaylığı sağlamaktadır. Kitabın kurgusu olaylar arasındaki bağlantının kopukluk olamadan takibini sağlayacak niteliktedir. Sağlam bir kaynakçaya sahip olan eser bilimsel yönünü de kanıtlamaktadır. Akademik camiaya katkısını ise kullanmış olduğu geniş yabancı literatürle sağlayacaktır.

Birinci Dünya Savaşı Sonunda İmzalanan İki Barış Antlaşması Sevr ve Versay

Çağdaş Cansın Korkmaz

Boyut Yayınları, 2018, 296 sayfa, ISBN: 978-975-23-1218-0

Nilüfer ŞAHİN*

Birinci Dünya Savaşı sonunda imzalanan Sevr ve Versay Antlaşmalarını konu alan bu kitap, yazarının da önsözünde belirttiği gibi, savaş sonrasında Osmanlı İmparatorluğu ve Alman İmparatorluğunun, oluşturulmaya çalışılan yeni dünya düzeninde incelenmesini sağlamaktadır. Kitapta, Sevr ve Versay Antlaşmalarının tüm maddeleri, yorumları, etkileri ve sonuçları hakkında detaylı bilgiler verilmiştir. Yazar Çağdaş Cansın Korkmaz'ın da Türkiye Cumhuriyeti Tarihi alanında akademisyen adaylığı olması ve bu kitabı da üniversite bitirme tezi olarak hazırladığını beyan etmesi bence takdir edilmesi ve desteklenmesi gereken bir durumdur. Ayrıca eserin yazımında, yerli ve yabancı, çeşitli türde kaynaklardan yararlanıldığı görülmektedir.

* MSÜ ATASAREN Harp Tarihi Yüksek Lisans Öğrencisi, 16nil2006@gmail.com

Kitabın ilk bölümlerinde I'inci Dünya Savaşı'na giden süreç, Almanya'nın siyasi birliğini kurmasından sonra Avrupa'da tek güç olma çalışmaları, Prusya kralı I.Wilhelm tarafından başbakanlığa getirilen Bismarc'ın siyasi hesapları anlatılmıştır. Böylece Almanya'nın XX.yüzyıl başlarında İttifak devletlerinin başını çeken bir yükselişe nasıl ulaştığı sorusu da cevaplanmış olmaktadır. Almanya'nın siyasi birliğini "kan ve demir " ile sağlayan Bismarc dış politikada da Fransa'yı yalnız bırakmak ve Almanya'ya karşı yapılması muhtemel bir saldırıyı da önlemek istediğini, izlediği politika ile açıkça göstermiştir. Bismarc Alman İmparatorluğunu askeri ve ekonomik açıdan Avrupa'nın en güçlü devletlerinden biri haline getirmeyi başarmıştı. Fakat İmparator'un ölümü sonrası tahta çıkan II.Wilhelm'in otoriter yönetimi ve saldırgan politikaları Almanya'nın kaderinin tam anlamıyla değişmesine neden olmuştur.

"I'inci Dünya Savaşı sonunda İttifak devletleri bloğunun başını çeken Alman İmparatorluğu'nun savaşı kaybetmesi üç nedenle özetlenebilir. İlk neden Alman İmparatorluğu'nun batı Cephesi'ndeki savaşı kaybetmesidir. İkinci neden Alman İmparatorluğu'nun baş müttefiki olan Avusturya –Macaristan İmparatorluğu'nun çöküşüdür. Üçüncü neden ise Alman İmparatorluğu'nun askeri ve ekonomik açıdan çökmesi ve elbette ki imparatorluğun içindeki sorunlardır. Örneğin; I'inci Dünya Savaşı sonunda baskılara dayanamayarak ABD'ye ateşkes antlaşması yapılması için başvurması ve kendi iç siyasetinde birçok ihtilal girişimi ile karşı karşıya kalması gibi." (s.17)

Alman İmparatorluğu'nun sonunu getiren Versailles Antlaşmasını incelenmesine geçmeden önce yazar, I'inci Dünya Savaşı sonunda Almanya ve İtilaf devletleri arasında imzalanan Rethondes Mütarekesini ele almıştır. Bu mütarekenin içeriği Alman İmparatorluğu'nun ekonomik ve askeri kaynaklarının sınırlandırılması şeklindedir. "*I'inci Dünya Savaşı 20.yüzyıl emperyalizminin getirdiği rekabetin ve büyük güçlerin Avrupa'nın mevcut statükosunun revize edilmesi isteğiyle ortaya çıkmıştır.*"(s.31) 28 Haziran 1919'da kabul edilen Versailles Antlaşması 10 Ocak 1920'de yürürlüğe girmiştir. Antlaşma 440 maddeden oluşmaktadır.

Versailles Antlaşması'nın sınırlar ile ilgili maddeleri değerlendirildiğinde en önemli noktalardan biri olarak Alsace-Lorraine bölgesinin Fransa'ya verilmesi olmuştur. Bölge kömür havzalarının bulunması nedeniyle sanayi için hammadde kaynağı olarak görülmektedir. Ayrıca Danzing bölgesini de kaybetmiştir. Bu bölge sahip olduğu ticari önem nedeniyle, II'nci Dünya Savaşı'nın başlamasındaki etkenlerden biridir. Alsace- Lorraine sınırları içinde bulunan demiryolu ve diğer köprüler, tüm parçalarına ve bütün uzunluğuna

bakılmaksızın, bakımlarını sağlayacak olan Fransız devletinin malı olacaktır şeklinde hükümler içeren maddeleri bulunmaktadır.

Versailles Antlaşması'nın 31. ve 117. maddeleri siyasi hükümleri içermektedir. Bunlara göre Almanya, Avusturya Çekoslovakya ve Polonya'nın bağımsızlıklarını tanımıştır. Silahlı Kuvvetler ile ilgili hükümlerde, Almanya askeri kuvvetleri hareketsiz hale getirilecek ve azaltılacaktır. Silah, mühimmat veya herhangi bir savaş malzemesi imalatı, yalnızca müttefik ve yardımcı devletlerin hükümetleri tarafından bildirilecek ve bunlarla tayin edilecektir.(madde 159) gibi maddeler bulunmaktadır. Askeri hükümlere bakıldığında öncelikli isteklerinin Alman ordusunun bulundurduğu personel sayısını sabitleyip, orduyu bir çeşit jandarma kuvvetine dönüştürmek olduğu görülmektedir. Orduda ki subay ve astsubayların görev sürelerine de sınırlandırılma getirilmiştir. Almanya bunlarla birlikte tüm savaş esirlerini iade etmeyi ve esirlerin nakli sırasında gereken mali yükü karşılamayı da kabul etmiştir.

Almanya'dan savaş tazminatı olarak, 1919-1921 tarihleri arasında, 20 milyar mark ödemesine karar verilmiştir. Ayrıca savaş tazminatının yanı sıra, sanat eserleri, manevi değerleri olan eşyalar, kütüphaneler ve benzeri birçok objenin ait oldukları ülkelere iade edilmeleri veya bu eşyalar zarar görmüşse, Almanya tarafından bedellerinin ödenmesi kararları alınmıştır.

Finansal konularla ilgili maddelerinde örneğin borçların ödenmesi hususunda, hangi ülkeye ödeme yapılacaksa o ülkenin para birimiyle ödenmesi ve Almanya'nın İttifak devletleri ile ticari ilişkilerini tamamen durdurması kabul edilmiştir. Antlaşmanın en ağır maddelerini ekonomik hükümlerin oluşturduğu görülmektedir. Antlaşmanın son maddeleri ise çalışma organizasyonu ile ilgili maddeleri içermektedir. Bunlarında uluslararası bir komisyon tarafından sağlanması kararlaştırılmıştır.

Versay Antlaşmasının son maddelerinden sonra yazar Sevr Antlaşması'na geçiş yapmıştır.

I'inci Dünya Savaşı'nın provası, Osmanlı İmparatorluğu için, aslında Balkan Savaşları olmuştur. Sonuçları itibariyle Osmanlı İmparatorluğu'nu yaşadığı önemli travmalardan biridir. Yaşanan toprak kayıpları ve göçler Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşüne giden süreçte son basamak olmuştur. Çünkü I'inci Dünya Savaşı sonunda 600 yıllık Osmanlı İmparatorluğu sona ermiştir. Savaş sonunda Osmanlı İmparatorluğu 30 Ekim 1918'de Mondros mütarekesini imzalamıştır. Mondros mütarekesinin maddeleri o kadar ağır şartlar içermektedir ki adeta Sevr Antlaşması'nın hazırlayıcısı olmuştur. Ancak Sevr Antlaşması imzalanması hemen olmamıştır. Çünkü hasta adamın mirasının nasıl paylaşılacağı sorunu,

antlaşmanın imzalanmasını geciktiren nedenlerden biri olmuştur. Bu nedenle I'inci Dünya Savaşı'nın son barış antlaşmasıdır. Bu süreç içinde de Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde Türk milliyetçisi çevreler Milli Mücadelenin temellerini atmışlardır.

Sevr Antlaşması 10 Ağustos 1920'de imzalanmıştır. 433 maddeden oluşmaktadır. Antlaşma içeriğinde ilk bölümlerde sınırlar ve siyasal hükümlerle ilgili maddeler ele alınmıştır. Boğazlardan geçiş için bir komisyonun kurulması, İzmir'in yönetiminin Yunanlılara verilmesi, İngiltere, Fransa ve İtalyan üyelerden oluşan bir komisyonun Doğu Anadolu – Güneydoğu Anadolu'yu kapsayacak şekilde bir Kürdistan özerk devleti kurulmasına, hatta bağımsız olmasına karar vermeleri ile ilgili maddeler yer almıştır. Ayrıca Ermenistan ile ilgili ayrı bir madde başlığı konularak, Türkiye'nin Ermenistan'ı bağımsız bir devlet olarak tanımasını istemişlerdir. Türkiye Ermenistan sınırını da askersizleştirmeyi kabul edecekti. Antlaşmanın 139.maddesi gereği olarak Türkiye, toprakları dışında kalan yerlerde yaşayan Müslümanlar üzerinde ki tüm haklarından vazgeçecekti. Azınlıkların hak ve ayrıcalıkları ile ilgili yapılan maddeler uyarınca Osmanlı İmparatorluğu kendi vatandaşlarına baskı, şiddet ve terör uygulayan bir devlet olarak görülmüştür.1915 Ermeni tehciri konusunda da devlet soykırım ile suçlanmıştır. *“Ermeni tehciri, Avrupa tarafından soykırım sayıldığı için, sözde soykırıma hayali failer bulunmuştur. Bunun en acı örneği Boğazlıyan Kaymakamı Mehmet Kemal Bey olmuştur.”*(s.208)

Silahlı kuvvetlerle ilgili maddelerine bakıldığında Türk ordusu tamamen ortadan kaldırılmış sadece 35.000 kişiden oluşan bir jandarma gücünün kalması kabul edilmiştir. İtilaf devletlerinin, orduda öngöreceği sayıda yabancı subay bulundurulması zorunlu hale getirilmiştir. Harp okulları dışındaki bütün askeri okulların kapatılması istenmiştir. Silah ve cephanenin İtilaf devletlerine teslimi istenmiştir. Ayrıca Türkler 'in Türkiye dışında askerlik, subaylık yapmaları veya askeri bir fabrikada çalışmalarına kesinlikle izin verilmeyecektir. Savaş esirleri ile ilgili maddelerde Türkiye iade edeceği İtilaf Devletleri asker ve subaylarına ait olan tüm eşyayı da iade etmeyi kabul etmiştir.

Sevr Antlaşması'nın mali uygulama yaptırım maddelerinde Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomik olarak iflasının amaçlandığı açıkça ortaya konmuştur. Türkiye'nin kabotaj hakkından vazgeçmesi, İtilaf Devletlerine ulaşım yolları konusunda her türlü ayrıcalığın tanınacağı ayrıntılı bir şekilde maddelerde yer almıştır.

Kitabın son bölümlerinde Sevr ve Versay Antlaşmaları birlikte, kıyaslanarak ele alınmış ve değerlendirilmiştir. Sevr ve Versay Antlaşmalarının toplumsal karşılıkları Türk ve Alman milletlerinde bir infial olarak ortaya çıkmıştır. Almanya Versay Antlaşmasını *“dikte*

ettirilen”, “*dayatılan*” olarak nitelendirirken, Türk milleti ise Mustafa Kemal önderliğinde yürütülen Türk Kurtuluş Savaşı ile Sevr Antlaşmasının uygulanmasına izin vermemiştir. Antlaşmaların belirgin farklarından biri de; Osmanlı İmparatorluğunda azınlık ayaklanmaları, diğer devletler tarafından, açıkça desteklendiğinden Anadolu topraklarında Ermenistan, Kürdistan gibi bağımsız devletlerin kurulması Sevr Antlaşması maddelerinde yer almıştır. Yani Sevr Antlaşması ile Türk milleti yok edilmek istenmiştir. Versay Antlaşması’nda ise Alman İmparatorluğu içinde yaşayan halklara devlet kurma hakkı tanınmamıştır.

Sonuç olarak; I’inci Dünya Savaşı’nın sonunda imzalanan Sevr ve Versay Antlaşmalarını konu alan bu kitap, her iki Antlaşma maddelerini ayrıntılı bir şekilde vermesi nedeniyle son derece yararlı bir çalışma olmuştur. Çünkü tarih anlatımında, Sevr Antlaşması maddeleri ve içeriği hakkında ana hatları ile bilgilendirme yapılsa da, Versay Antlaşması, ekonomik yaptırım maddeleri dışında, içeriği hakkında ayrıntılı bilgi verilmemektedir. Yazar Antlaşmalara giden süreci özet olarak aktarmış ve kitabın son bölümlerinde de her iki antlaşmayı kıyaslayarak yorumlamaya çalışmıştır. Diğer tarih kitaplarından farklı olarak, daha çok, el kitabı şeklinde hazırlanmış olduğu kanaatindeyiz. Kısacası merak edilen herhangi bir madde okunabilir, yorumuna bakılabilir, çeşitli araştırma ve çalışmalarda kullanılabilir. Kitabın genç yazarına da gelecekte adından söz edilen iyi bir tarihçi olması dileğiyle başarılar diliyorum.

İngiliz Belgeleriyle Sakarya'dan İzmir'e 1921-1923

Bilal Şimşir

İstanbul, Bilgi Yayınevi, 2016, 544 Sayfa, ISBN: 9789754940855

67

Ahmet GENÇAL*

Türk Kurtuluş Savaşı, verildiği şartlar ve sonuçları itibariyle yalnızca Türk tarihinin değil, dünya tarihinin de en parlak sayfalarını oluşturan olayların başında gelmektedir. Bu mücadele sömürgecilik tarihinin ve dolayısıyla da Asya ve Afrika tarihinin de önemli dönüm noktalarından birisi olmuştur. Türk Kurtuluş Savaşı üzerine yapılan tüm değerlendirmelerde bu nokta her zaman göz önünde bulundurulmalıdır.

Yaklaşık 100 yıl önce verilen bu büyük savaşın değişik boyutları ile ortaya konulması ülkemiz ve ulusumuz adına büyük önem taşımaktadır. Türk ulusunun her bir bireyinin ve özellikle de her Türk gencinin bu büyük tarihsel olaydan öğreneceği çok şey vardır. Bu büyük zaferi konu edinen ve ilk defa 30 Ağustos zaferinin 50. yıl dönümünde yayınlanan “İngiliz Belgeleriyle Sakarya'dan İzmir'e 1921-1923” adını taşıyan değerli bir yapıttan bahsedeceğiz. Ancak bu konudaki değerlendirmelerimize geçmeden önce bu yapıtı Türk ulusuna kazandıran değerli tarihçimiz Bilal Şimşir'den de kısaca bahsetmenin yerinde olacağına inanmaktayız.

*Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Tarih Bölümü

Bilal Şimşir, Rumeli Türklüğünün Türkiye Cumhuriyeti'ne en büyük armağanlarından olan emekli bir diplomat ve cumhuriyet dönemi tarihçisidir. 38 yıllık diplomatlığı süresince sadece bu görevi ile yetinmemiş, görev yaptığı ülke arşivlerinde yakın dönem Türk tarihinin önemli olaylarının izlerini sürmüş ve elde ettiği sonuçları 93 kitap ve 257 bilimsel makale ile bilim dünyasının hizmetini sunmuştur. Bu yapıtların birçoğu dünya kataloglarına ve kitaplıklarına girmiştir. Örneğin Amerikan Kongre Kütüphanesinde 52 yapıtı bulunmaktadır. Şimşir'in özellikle Cumhuriyet tarihi, Atatürk, Türk Kurtuluş Savaşı, Türkiye'nin ulusal güvenlik sorunları ve dış Türklerle ilgili yapıtları kendi alanlarında göz ardı edilemeyecek düzeydedir. Atatürk ile ilgili başlıca eserleri arasında '10 Kasım Günlüğü', çok sayıda diplomatik belgenin kullanıldığı 4 ciltlik 'Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları' serisi, 'Atatürk'ün Büyük Söylevi Üzerine Belgeler', yine çok sayıda diplomatik belge kullanılarak kaleme alınan 'Doğu'nun Kahramanı Atatürk', 4 ciltlik 'İngiliz Belgelerinde Atatürk' gibi çok nitelikli çalışmaları bulunmaktadır. Cumhuriyet devrimlerinin değişik boyutlarını ele alan 'Ankara... Ankara - Bir Başkent'in Doğuşu', yeni Türk alfabesinin benimsenmesi üzerine yazılmış en nitelikli yapıtlardan biri olan 'Türk Yazı Devrimi', 'Dış Basında Laik Cumhuriyetin Doğuşu' adlı eserlerini vurgulamak gerekmektedir. Özellikle Türk Kurtuluş Savaşı'nın değişik dönem ve olaylarını ele aldığı 'Lozan Günlüğü', bu yazının da konusunu oluşturan 'İngiliz Belgeleriyle Sakarya'dan İzmir'e 1921-1923', 'Lozan Telgrafları', 'Malta Sürgünleri' adlı yapıtları çok önemlidir. Şimşir'in çok başarılı bir şekilde yapıtlar verdiği diğer bir alan da Türkiye'nin ulusal güvenliğine ilişkin sorunlardır. Bu alanda 2 ciltlik 'Ege Sorunu', 'Ermeni Meselesi 1774-2005', ayrılıkçı Kürtçü hareketi bütün tarihsel gelişimiyle ele aldığı ve 1. cildi Sedat Simavi Sosyal Bilimler Ödülüne layık görülen 2 ciltlik 'Kürtçülük', ASALA terör örgütünün Türk diplomatlarına yönelik şiddet eylemlerini ele aldığı 2 ciltlik 'Şehit Diplomatlarımız' en dikkat çekici yapıtlarıdır. Dış Türkler ve devletleri ile ilgili olarak da 'Azerbaycan', 'Bulgaristan Türkleri', 3 ciltlik 'Rumeli'den Türk Göçleri', 'Türk-İrak İlişkilerinde Türkmenler' adlı yapıtları önemlidir. Son olarak 'Balkan Savaşlarında Rumeli Türkleri & Kıyımlar-Kıyımlar-Göçler (1821-1913)' adlı yapıtını da unutmamak gerekiyor.

Bilal Şimşir'in bu yazımıza konu olan yapıtının İngiliz Belgeleriyle Sakarya'dan İzmir'e olduğunu yukarıdaki satırlarda ifade etmiştik. Yapıtın hikayesi, yazarın 1970 yılında Londra'ya maiyette başkonsolos olarak atanması ile başlamıştı. Yazar bu görevinde iken, Türk Kurtuluş Savaşı ile ilgili gizlilik süresi dolan İngiliz arşiv belgeleri açılmaya başlamıştı. Yazar, büyük özveriler göstererek üst düzey teknik donanımını edinmiş ve boş vakitlerini arşiv araştırmalarında geçirmeye başlamıştır. Yazarın kendi ifadesi ile 'Gündüzler devletinsé, geceler benimdir' diyerek yürüttüğü kutlu çalışmaları ürününü vermiş ve 30 Ağustos zaferinin 50. yıldönümüne bu önemli yapıtını yetiştirmiştir. 1989 yılında Bilgi Yayınevi tarafından 2. baskısı yapılan bu önemli yapıt, daha sonraları daha da genişletilerek 2016 yılında 3. baskısı ile yeniden Türk okuyucusu ile buluştu.

Yapıtın 1. bölümünde İnönü Savaşlarından Sakarya Savaşına uzanan süreç, 2. bölümünde Mustafa Kemal ile İstanbul'daki işgal kuvvetleri komutanı General Harrington arasında gündeme gelen

görüşme konusu, 3. bölümde Sakarya Savaşı, 4. ve 5. bölümlerde Sakarya Savaşı'ndan Büyük Taarruz'a kadar olan süreç, 6. bölümde Büyük Taarruz, 7. bölümde İzmir'in kurtarılmasından Lozan Konferansına kadar olan süreç ele alınmakta ve 8. bölümde genel bir kronoloji verilmektedir.

Bilal Şimşir, bu yapıtı meydana getirirken yayınlanmış ve yayınlanmamış İngiliz Dışişleri Bakanlığı arşivlerinden, Bakanlar Kurulu yazışmalarından, Gizli Yayınlar-Türkiye dizisinden, SSCB Dış Politika Belgelerinden yararlanmıştır. Bu orijinal kaynaklar dışında konu ile ilgili bazı başka yapıtlardan da gerektiği şekilde yararlanmıştır.

Bu yapıt boyunca, dönemin İngiliz siyasetinde Türk düşmanlığının en tipik 2 temsilcisi olan İngiltere Başbakanı Lloyd George ve Dışişleri Bakanı Lord Curzon'un -kendi deyimleri ile- Anadolu'daki milliyetçi veya Kemalist harekete ve bu hareketin önderi Mustafa Kemal'e yönelik düşmanca tutumlarını izlemek mümkündür. Bu düşmanca tutum, İnönü Zaferlerinin İngiliz sömürgelerinde yarattığı hareketlenmeden ürken İngiltere Hindistan İşleri Bakanı Montagu'nunve onun gibi düşünen kimi İngilizlerin Türk tarafı lehine isteklerini bastırdığı gibi (s. 25) işgalci Yunan kuvvetlerini de daha pervasız bir hale sokmuştur.

Sakarya Savaşı öncesinde, İngiltere ile işgalci Yunanistan ilişkisine dair Bilal Şimşir şunları yazmıştır:

"Başlamak üzere olan büyük taarruz için Yunan orduları adamakıllı hazırlanmıştı, tepeden tırnağa silahlandırılmıştı. Yunanistan'da top, tüfek fabrikası yoktu. Yunanistan kamyon yapamıyor, uçak yapamıyor, gemi yapamıyordu. Ama Yunan ordularının elindebütün bunların hepsi bol miktarda vardı. Nereden, niçin gelmişti bunca savaş malzemesi. İngiliz Genelkurmayının raporunda Yunanistan bunları 'serbest piyasa'dan sağlamış deniyordu. Bu 'serbest piyasa' aslında büyük ölçüde İngiliz piyasasıydı. İngiliz silah sanayi, bazen doğrudan doğruya, bazen de dolaylı yoldan Yunanistan'ı silahlı deposu, müthiş bir 'savaş makinesi' haline getirmişti. İngiltere'nin Türk-Yunan savaşındaki 'tarafsızlığı' resmen ilan edildikten sonra da, Yunan saldırısının ortasında, 10 Ağustos günü Lloyd George doğrudan doğruya Yunanistan'a savaş malzemesi yollanabilmesi için İngiltere Ticaret ve Sanayi Odalarına emir verebiliyordu." (s. 126).

İngiliz desteğinin Yunanistan'da yarattığı pervasızlık, Sakarya öncesinde Yunan meclisinde adeta afyon etkisi yaptı. Bu etkinin Yunan Reformist Partisi önderi Stratos'a mecliste şu sözleri söylediğini Şimşir, Yunan basını ve İngiliz dışişleri arşivlerine atıfla kayda geçiriyor: "Yunan ordusu bugün, yalnız bu anlaşmanın (Sevr'in) hükümlerini değil, aynı zamanda Yunanistan'ın iradesini empoze etmeye çağrıldı. Yunanistan artık Sevr Antlaşması'nın kendisine tanıdığı asgari haklarla yetinemez." (s. 129). Böyle bir ortamda bu Yunan rüyasının, ileride Yunan tarih yazımınca 'büyük felaket' nitelenmesi ile anılacağı tahmin edilememişti.

İngiliz ve Yunan düşleri Sakarya'da Türk süngülerine takıldıktan sonra hazırlanan İngiltere Harbiye Bakanlığı raporunun sonuç bölümünde şunların söylendiğini Şimşir, İngiliz arşivlerinden aktarıyor:

"Görüldü ki, düşman olabilecekler arasında en güçlü olasılık milliyetçi Türkiye'dir. Onun saldırısına fırsat verirsek belki bir felaketle ya da kesin bir prestij kaybı tehlikesi ile karşılaşacağız. Ülkede (Irak'ta) harcamış olduğumuz bütün emekleri heba edeceğimizi hiç anlamıyoruz. Bunun tek çıkar yolu, Ankara'nın Irak'a saldırmasını önlemektir ve bu amaca giden tek yol ise bir bütün olarak Türkiye ile tez elden dostluk kurmaktır."

Sakarya Zaferi öncesi Mustafa Kemal ile diplomatik her türlü ilişkiyi prestij kaybı sayan kibirli İngiliz siyasetinin Türk süngüleri karşısında geldiği nokta yavaş yavaş bu olmuştur. Ancak Lloyd George'un ve Lord Curzon'un, Türk bağımsızlığına karşı çıkmaya devam etmesi milliyetçi Türk ordusunu Büyük Taarruz'a mecbur etmiştir.

Sakarya Zaferinin ardından gerçekleştirilen bir ihanet girişimini Şimşir yine İngiliz belgeleri ile ortaya koyuyor. Aralık 1921'de düşman işbirlikçisi bir grup, Anadolu Cemiyeti adıyla bir örgüt kurarak Yunan Yüksek Komiserliği ile bağlantı kurar. Hedefinde Batı Anadolu'da görünüşte padişaha bağlı bir muhtar hükümet kurarak, Yunanistan ile birlikte Ankara Hükümetine karşı mücadele etmek vardır. İşin ibretlik yönü bu örgüt içerisinde Osmanlı Hükümetinde nazırlık yapan kişilerin de bulunuyor olmasıdır. Bu konuda Şimşir'in bu yapıtında daha detaylı bilgiler vardır.

25 Mart 1922'de Padişah Vahdettin'in Sadrazam Tefvik Paşa aracılığıyla İngiliz Yüksek Komiseri Rumbold'a sunduğu gizli teklifi, 26 Mart günü Rumbold İngiliz Dışişleri Bakanı Curzon'a gönderir. İngiliz dışişleri arşivlerinde yer alan belgeye göre padişahın teklifi şudur:

"İngiltere ile Türkiye arasında bir anlaşma akdedilecektir. Anlaşma gereğince Türkiye, bütün ulusların yararına tarafsız olarak boğazların serbestisinin korunmasını İngiltere'ye tevdi edecektir. İngiltere bu amaçla kendi askerlerini ya da Türk jandarmasını kullanabilecektir. Türk hükümeti, Türk jandarmasını İngiltere'nin emrine verecektir. Hatta boğazların serbestisini sağlamak için gerekli toprak şeridinin idaresi İngiltere'nin ekline verilecektir."

Ancak tüm bu girişimler 26 Ağustos'ta başlayan Büyük Taarruz ile birlikte tarihe gömülmüştü. Büyük Zafer sonrası İngiliz Yüksek Komiserliği'nin hazırladığı Türkiye Hakkında 1922 Yıllık Raporu'nun giriş kısmında şu ifade yer almaktaydı: "Mustafa Kemal, bir elinde kılıç, diğer elinde Misak-ı Milli ile Panhelenizmin yıkıntıları üzerinde yeni Türkiye'yi yarattı."

Bu büyük zafer dış basında da yankı uyandırmıştı. Örneğin Yugoslav basımında şunlar yazılıyordu:

"Mustafa Kemal'in zaferi, gerçeğin kötülüğe, hukukun haksızlığa zaferidir." (Hrvatska Sloga gazetesi) Kemal Paşa, Avrupa diplomatlarının çözemediği sorunu çözdü. Yunanistan ve İslam'ın kanlı düşmanı Lloyd George şimdi Türklerin büyük kurtarıcısının önünde dize geliyor. (Naşa Pravda gazetesi)

Sakarya zaferi öncesinde Sevr ile yetinmeme rüyasına kapılan Yunanistan'ın Anadolu'da karşılaştığı 'büyük felaket' sonrası Yunanistan'da gerçekleşen darbe sonucu Yunan başbakanı Gunaris, Yunan işgal kuvvetleri başkomutanı Hacıanesti ve 4 bakan idam edilmiş, Bizans İmparatoru olma hayali kuran Yunan kralı Konstantin ise İngiliz gemisi ile yurt dışına kaçmak zorunda kalmıştır.

Yukarıda yaptığımız kısa ve genel nitelikli alıntılar bize Türk Kurtuluş Savaşı'nın sadece bir Türk-Yunan Savaşı olmadığını göstermektedir. Şimşir'in bu değerli yapıtı konu ile ilgili çok daha detaylı bilgiler verdiği gibi bu savaşın iç cephesine ilişkin de çok değerli bilgiler içermektedir. Örneğin Türk zaferi üzerine İstanbul'daki İngiliz işgal kuvvetlerinin, İngilizlerin başta Irak ve Hindistan olmak üzere sömürge valilerinin ve de Londra'nın yaşadığı paniği İngiliz yazışmalarından okuyabilmekteyiz. Yine sömürülen toplumların Türk zaferi üzerine yaşadığı heyecan da Türk zaferinin Asya ve Afrika ulusları için taşıdığı önemi göstermesi bakımından ilginçtir.

Mehmet Zekai'nin Kaleminden İsyân Günlerinde Bolu

Hamdi Birgören

Bolu, Bolu Belediyesi Bolu Araştırmaları Merkezi, 2. Baskı, 2017, 390 sayfa, ISBN:978-605-4111-04-6

Bünyamin AS*

72

Sina Akşin, Milli Mücadele dönemindeki ayaklanmaları bir iç savaş olarak değerlendirmekle birlikte, günümüzdeki tutucu çevrelerin iç savaşı görmeye ve onu incelemeye yatkın olmadığını¹⁰ belirtmektedir. İç savaş yahut ayaklanmalar konusu *Milli Mücadele Tarihi*'mizde henüz yeteri kadar irdelenmiş bir konu değildir. Tamda bu noktada Hamdi Birgören'in yayına hazırladığı "*Mehmet Zekai'nin Kaleminden İsyân Günlerinde Bolu*" hatıratı bu sahadaki, Düzce ve Bolu ayaklanmalarıyla ilgili dikkati çeken bir eserdir. Düzce ve Bolu ayaklanmalarıyla ilgili başka eserler mevcut¹¹ olmasına karşın, *Mehmet Zekai'nin Kaleminden İsyân Günlerinde Bolu*" eseri kadar isyanın atmosferini ortaya koyamamaktadır.

Mehmet Zekai'nin Kaleminden İsyân Günlerinde Bolu eseri, üç bölümden oluşmaktadır. Birinci Bölüm Hatırat-ı Hayatiyeden Mevkufiyet Zamanları (s.13-158), İkinci Bölüm Muhtıra Defteri (s.157-283) ve Üçüncü Bölümde Belgeler (s. 285-356) yer almaktadır.

*Bilim Uzmanı, Öğretmen, Şehit Ömer Halisdemir Ortaokulu, Yunusemre/Manisa, bunyaminas20@mynet.com.

¹⁰ *Cumhuriyet* kitap eki, 10 Haziran 2014, Sayı 1270, s. 12.

¹¹, Selim Sarıbay, *İstiklal Savaşında Mudurnu-Bolu-Düzce*, Haz. A. Utkun Boyacıgiller, Aydın Halkevi Yayını, C.H.P Basımevi, Aydın, 1943, ss. 1-105; Süreyya Şehidoğlu, *Milli Mücadele'de Adapazarı-Bolu-Düzce-Hendek ve Yöresi Ayaklanmaları*, Bilgi Basımevi, Ankara, 1970, ss. 1-112; Rükni Özkök, *Düzce-Bolu İsyânları*, İstanbul, 1971.

Mehmet Zekai, hatıratını 20 Temmuz 1920 tarihinde Birinci Düzce ve Bolu ayaklanmalarından sonra kaleme almaya başlamıştır. Çalışmanın ilk bölümünde Büyük Harbin akabinde memleketin genel durumu, hükümet değişiklikleri, İzmir'in İşgali sonucunda Kuva-yı Milliye'nin doğuşuna ve sonrasında Mustafa Kemal Paşa'nın Erzurum ve Sivas Kongreleri'nden sonra telgrafla yönetimi ele almasına değinmektedir. Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'daki kabinenin düşmesi konusunda Bolu Valiliğine gönderdiği telgrafına, dönemin Bolu Mutasarrıfı Ali Haydar Bey'in, hastalığını bahane ederek kenara çekildiğini ve sonrasında türlü gelişmelerden sonra Bolu'nun Kuva-yı Milliye'ye katıldığını belirtir. Bu süreçte Mutasarrıf Ali Haydar Bey, Bolu'da İttihatçılar ve İtilaf arasında tarafsız bir siyaset takip etmiştir. Damat Ferit Hükümeti'nin düşmesi sonucu Bolu'da yapılan seçimlerde (Mebusan Meclisi için) Kuva-yı Milliyeci olan Cevat Bey (Mustafa Kemal Paşa'nın Yaveri), Tunalı Hilmi Bey, Nuhzade Mehmet Efendi ve Müftü Ahmet Tayyar Efendi mebus seçilmiştir. (s.16-20)

İtilaf Devletleri'nin İstanbul'u işgal etmesi sonucu (16 Mart 1920), Mebusan Meclisi Reisi Celalettin Arif Bey, Ankara'ya gitmek üzere 29 Mart 1920'de Bolu'ya gelip memleketin vaziyetini millete anlatmasından sonra mutasarrıf, Kuva-yı Milliye safına katılarak, İttihatçıların gazetesi olan ve mütarekeden sonra kapatılan "*Dertli*" gazetesini tekrar çıkartır. (s. 20-22)

Mebusan Meclisi'nin dağıtılmasından sonra Ankara'da açılacak olan Büyük Millet Meclisi'ne katılmak için Bolu'dan İlyaszade Şükrü Efendi, Doktor Fuat Bey, Düzceli Nuri Efendi, Devrekli Müftü ve Hacı Abdülvahap'ın seçildiğini, ancak Hacı Abdülvahap'ın, muhalefet ederek Ankara'ya gitmeyip, istifa ettiğini belirtir. Bu dönemde Bolu Kuva-yı Milliye katıldığı halde Düzce'nin katılmadığını ve Düzce muhalefetinin Bolu'nun muhalefetinden fazla olduğuna vurgu yapar. Bu dönemde Düzce'de, Çerkez ve Abazaların eşkıyalıklarından dolayı idare-i örfiye (sıkıyönetim) ilan edildiğini ve pek çok kişinin de eşkıyalıklarından ötürü hapse atıldığını ve bu nedenlerle, 13 Nisan'da (1920) Düzce isyanının çıktığını anlatır. Bolu Mutasarrıfı Ali Haydar Bey, isyanın Bolu'ya sıçramasını önlemeye çalışmasına karşın, tedbirli davranmaması nedeniyle, 18 Nisan 1920'de Düzce isyanının başlatan asiler, Bolu'yu ele geçirir. Düzce'deki isyanın Bolu'ya sıçraması, Bolu'nun felaketi olur. Bu ortamda Bolu'da başıbozukluk ve asayişsizlik baş gösterir. (s. 24-32)

Bolu'da bu gelişmeler yaşanırken 2 Mayıs'da, ansızın Arif Bey¹² komutasındaki Karahisar Kuva-yı Milliyesi Bolu'yu işgal eder. Arif Bey Bolu'da, beyannameler yayınlatır, tellallar bağırtır, Hıyanet-i Vatanîye Kanunu'nu duvarlara astırarak, çok sert tedbirler uygular. (s. 34-40)

¹² Yarbay Arif Bey, Karakeçili Müfrezesi 300 atlısı ile Bolu bölgesindeki isyanları bastırmak için, TBMM tarafından meclisin açıldığı günler Afyon'dan Bolu'ya sevk edilir. 4 Mayıs 1920'de isyancıların Bolu'ya saldırması üzerine geriye çekilir ve Kızılcahamam bölgesinde 11-12 Mayıs 1920 gecesi çadırında faili meçhul bir saldırıda şehit edilmiştir. Kenan Esengin, *Milli Mücadele'de Ayaklanmalar*, Kemer Yayınları, 3. Baskı, Eko Matbaası, İstanbul, 1998, s. 99-107; Kuva-yı Milliye ve Arif Bey'in Faaliyetleri, Ahmet Altıntaş, "*Milli Mücadele ve Büyük Taarruzda Afyonkarahisar*", Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, 2010, s. 247-262.

Mehmet Zekai, Arif Bey müfrezesi için şu itirafta bulunur: “Ankara, bu kuvveti Karahisar’dan, düşman karşısından almış, Bolu’ya sevk eylemişti. Ne garip tecellidir ki, biz düşmanı bıraktık da birbirimizle uğraştık; Türk Müslüman kanı döktük.” (s. 40)

Arif Bey, Düzce’ye teslim olması için bir telgraf çeker, aksi takdirde Düzce’yi yakacağını bildirir. 4 Mayıs 1920’de Düzce tarafından gelen isyancılar dört bir yandan Bolu’ya ve Arif Bey kuvvetlerine saldırırlar. O gün, Bolu’da, çok kanlı çarpışmalar yaşanır. Bolu’da zulmün, vahşetin, canavarlığın hatır ve hayale gelmedik şekli, isyancılar tarafından gerçekleştirilir. Bolu’da çarpışma neticesinde oluşan asayişsizlik ve kargaşa ortamı isyancılar için fırsat olur. Bu ortamda üç yüzü aşkın ev asiler tarafından soyulur. Asiler Bolu şehrini soyarken, “Padişah fetvası ile bunlar bize helaldir” diyerek yağmayı gerçekleştirirler (s. 42-52) Bu olaylar üzerine bir rivayete göre ise Arif Bey, Bolu için şunları söyler: “Bir daha Bolu’ya gitmek nasip olursa Bolu namını yeryüzünden kaldırmazsam bana da Arif demesinler.” (s. 54)

Mehmet Zekai, isyan ortamı nedeniyle, 7 Mayıs’ta Bolu’dan ayrılarak Düzce’ye gider ve 14 Mayıs’a kadar orada kalır. Düzce’de herkesin silahlı olarak kalkışmada olduğunu görür. 14 Mayıs’ta Bolu’ya döndüğünde, asayiş sağlanmış ve İstanbul Hükümeti, Bolu’ya Osman Nuri Bey’i mutasarrıf olarak atamıştır. (s. 58- 68)

24 Mayıs’ta Mudurnu Cephesi’nin bozulması, mutasarrıf, Bolu Heyeti’nin Düzce’ye kaçması ve Kuva-yı Milliye’nin tekrar Bolu’ya geleceğinin öğrenilmesi üzerine Mehmet Zekai; Bolu’nun yakılması ve iftiraya kurban gitme ihtimaline karşın kardeşini de alarak bir grupla (16-17 kişi) Düzce’nin yolunu tutar. Dağ tepe demeden, yağmur çamur içinde, zorlu bir yolculuktan sonra Düzce’ye ulaşır. (s. 70-78) Burada, Kuva-yı Milliye ile Düzce asileri arasında barış olduğunu ve Düzce’ye Kuva-yı Milliye’nin girmeyeceğini öğrendikten sonra¹³, Bolu Heyeti ile hapisaneden çıkan Şeref ve Reşat Beylerle de görüşür. Ancak bu görüşmeler, sonrasında başına büyük bir dert açar. (s. 110-114.)

26 Mayıs’ta Çerkez Ethem Kuvvetleri Düzce’yi olaysız bir şekilde ele geçirir. Mehmet Zekai, Düzce’ye giren Kuva-yı Milliyecilerin, Çerkez Ehem’den “Anadolu Padişahı” olarak bahsettiğine dikkati çeker.(s. 120-122) Bolu Mal Müdürü Reşat Bey, Çerkez Ethem’in Divan-ı Harbine bir isim listesi verir ve o listede Mehmet Zekai’de vardır. Mehmet Zekai aynı gün evinden çağrılır ve Ethem Bey Müfrezesi’nde görevli Yüzbaşı Küçük Ethem (Şişman Ethem)’in emriyle, üzerindeki parası eşyası alındıktan sonra mevkuf olduğu gerekçesiyle hapse gönderilir. Aynı gün kendisini Ethem’in Divan-ı Harbi’de bulur. Küçük Ethem tarafından soyulduğunu ise daha sonra öğrenir. (s. 122-130)

¹³ Kenan Esengin, Mehmet Zekai’nin söylediklerinin aksi yönde görüş bildirmektedir. Bkz. Esengin, *Ayakanmalar*, s. 95-108.

27 Mayıs'ta Çerkez Ethem'in Divan-ı Harbinde, Düzce İsyanı'nın elebaşları, Sefer Bey, Abdülvahap, Koç Bey, Katil Rüştü, Kamil Bey, Mehmet Bey, Galip Bey ve Gürcü Hoca idam edilir. Hapishanedekiler, Refet Bey (Bele)'in Düzce'ye gelmesine kadar korku dolu anlar yaşarlar. Ancak Refet Bey'in gelmesiyle idamlar durur. Mehmet Zekai, Çerkez Ethem'in cellâdı olan Cellât İbrahim'in gerçekleştirdiği bu idamları, ayrıntılarıyla anlatır. Ayrıca Sefer Bey'in, Refet Bey, tarafından Kuva-yı Milliye'ye kazandırıldığını, aralarında barış olduğunu ancak Çerkez Ethem'in, Sefer Bey'i çekemediği için, Refet Bey'in Düzce'ye gelmesinden önce idam ettirdiğini vurgular. Sefer Bey'in beş bin kuvvetinin bulunduğunu, Ethem'in ise bin kişilik bir kuvvetinin olduğunu, şayet Sefer Bey'in Kuva-yı Milliye'ye katılması durumunda Çerkez Ethem'in Anadolu Padişahlığının da gideceğine dikkati çeker.(s. 140-154.)

Eserin ikinci bölümü olan *Muhtıra Defteri*'nde ise Mehmet Zekai'nin Bolu Sultanisi'ndeki notlarından oluşmaktadır. Bu bölümde dikkati çeken en önemli husus ise 18 Nisan 1921 tarihinde 1500 kuruş maaş ile Bolu'ya iki muallimin atanmasıdır. Bu muallimler: Fransızca Muallimi Vâlâ Nurettin ile Nazım Hikmet'dir. Mehmet Zekai, Vâlâ Nurettin ve Nazım Hikmet ile İslam Kıraathanesi'nde görüştiklerini, her ikisinin de genç olduğunu, hayata yeni atıldığını, hele de Nazım'ın bütün bütün çocuk olduğunu belirtmektedir. (s. 196) Mehmet Zekai, 29 Temmuz 1921'de Asya Oteli'nde Gençlik Birliği Kulübü'nün açılması sırasındaki toplantıda, Nazım Hikmet Bey'in iki manzume okuduğunu belirtir. Vâlâ Nurettin 30 Temmuz 1921 tarihinde Ankara'ya gitmiş ve dönüşte Nazım ile birlikte muallimlikten istifa ederek Trabzon'a gittiklerini telgraf ile bildirmiştir. 31 Temmuzda ise Bolu Mutasarrıfı Fahri Bey'in, istifalarını kabul etmeyip, yırttığını belirtir. (s. 235-236)

Mehmet Zekai hatıratında, Bolu'daki günlük gelişmelerle birlikte, vatanın bütününe ilgilendiren II. İnönü (2 Nisan 1921) ve Sakarya Zaferi'nin (14 Eylül 1921) coşkuyla kutlandığını ifade etmektedir. (s. 248)

Ülkenin zor günler geçirdiği bu dönemde Bolu'da yaşanan eşkıyalıklar, asker kaçakları nedeniyle Bolu'ya, İstiklal Mahkemesi Heyeti gelir. Mehmet Zekai, uzun uzadıyla İstiklal Mahkemeleri'nin bu yargılamalarından bahseder. (s. 255-282)

Eserin üçüncü bölümünde ise “*Belgeler*” bölümü yer almaktadır. Bu bölüm Mehmet Zekai'nin hatıratının bir bölümü değildir. Eseri yayına hazırlayan Hamdi Birgören tarafından esere bir bütünlük katacağı düşüncesiyle eklenmiştir. Belgelerden anlaşıldığına göre, Bolu ve Düzce bölgesindeki ayaklanmanın elebaşlarının, kendi aralarındaki yazışmaları olduğu anlaşılmaktadır. Bu itibarla, araştırmacılar için kıymetli vesikalardır. (s. 285-357)

Mehmet Zekai'nin İsyân Günlerinde Bolu eseri, Düzce merkezli çıkan ayaklanmalarla ilgili canlı bilgiler ihtiva etmektedir. Mehmet Zekai, şahit olduğu yahut da duyduğu olayları kaleme almıştır.

Bolu, İstanbul Hükümeti ile Ankara Hükümeti'nin politikaları arasında sıkışmıştır. Şehir öncelikle Kuva-yı Milliye'ye katılmış ancak daha sonra, İstanbul Hükümeti'nin desteklediği isyancılar şehri ele geçirmiştir (18 Nisan 1920). İstanbul Hükümeti, halifeliği ve dini kullanarak Bolu'yu isyanın içine sürüklemiştir. 13 Nisan'da Düzce'de başlayan isyan kısa süre de Bolu, Gerede, Hendek, Mudurnu, Nallıhan Beypazarı ve Zağferanbolu (Safranbolu)'ya yayılmıştır. Ankara Hükümeti de bu durum karşısında Yarbey Arif Bey Komutasındaki Karahisar Kuva-yı Milliye Kuvvetleri'ni Bolu'ya sevk ederek, Bolu'ya hâkim olmuştur (2 Mayıs 1920). 4 Mayıs 1920'de isyancılar Bolu'ya saldırmışlar ve Arif Bey Kuvvetlerini şehirden çıkararak tekrar şehre egemen olmuşlardır. TBMM, Bolu ve Düzce bölgesindeki ayaklanmaları bastırmak için, Çerkez Ethem Kuva-yı Seyyaresi ile ve Refet Bey kuvvetlerini bölgeye göndermiş ve Çerkez Ethem Kuvvetleri, Düzce'ye olaysız şekilde girmiştir.

Mehmet Zekai, hatıratında, Bolu'nun başına gelenlerden adeta Düzce asilerini sorumlu tutmaktadır. Ancak Bolu'nun karmaşık günlerinde kendisinin tutumuyla ilgili açık bir resim çizmekten de uzak durmaktadır. Kendisinin ne itilafçı ne de ittihatçı olmadığını söylemekte, olaylar sırasında Bolu'yu iki defa, terk ettiğini belirtmektedir. Eseri yayına hazırlayan tarafından hatıratına ilişkin Düzce ve Bolu isyanlarını konu alan diğer kaynakları da göz önünde alarak bir değerlendirme yazılmaması ve hatıratındaki önemli kişiler için dipnot yoluyla bilgiler verilmemesi, çalışmanın eksik yönü olarak göze çarpmaktadır. Diğer taraftan Büyük Millet Meclisi'nin açıldığı günlerde, Bolu ve Düzce'de yanan isyan ateşinin, içinden yazılan bu hatıratın yayınlanması, araştırmacılar için son derece önemlidir. Ayrıca hatıratın aslı Osmanlıca ile Latin Alfabesine çevrilmiş halinin, yan yana sunulması eseri ilmi açıdan ciddi kılmıştır. Hamdi Birgören'in esere, dizin, sözlük ve dönemle ilgili fotoğraflar eklenmesi, çalışmaya zenginlik katmıştır. Hamdi Birgören bu hatıratı yayınlarken, Milli Mücadele döneminde Bolu-Düzce bölgesinde yaşanan isyanların ayrıntıları konusunda önemli bir boşluğu doldurduğu söylenebilir.

Gazi Mustafa Kemal ATATÜRK

İlber Ortaylı

İstanbul, Kronik Yayınevi,2018, 480 Sayfa, ISBN: 978-975-2430-29-7

Umut ULUTAŞ¹⁴

77

İlber Ortaylı, 21 Mayıs 1947 tarihinde Avusturya'da dünyaya gelmiştir. Kırım Tatarı bir ailenin çocuğu olarak doğan Ortaylı, iki yaşındayken ailesiyle birlikte Türkiye'ye göç etti. 1965'te Ankara Atatürk Lisesi'nden mezun oldu. 1970'te Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'ni ve Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi'nin tarih bölümünü bitirdi. Halil İncalcık, Mümtaz Soysal, Seha Meray gibi kişilerin öğrencisi oldu. Viyana üniversitesi Slavistik ve Orientalistik Bölümü'nde eğitim gören İlber Ortaylı, yüksek lisans çalışmasını Chicago Üniversitesi'nde Halil İncalcık ile yaptı. 1989'da Türkiye'ye dönerek profesör oldu. Birçok kitabı bulunan İlber Ortaylı, şu an Galatasaray Üniversitesi ve Bilkent Üniversitesi'nde Türk Hukuk Tarihi dersi vermektedir.

Gazi Mustafa Kemal Atatürk, önemli tehlikelerin önünde bir engel teşkil ederek tarihin akışını değiştirmiş ileri görüşlü ve zeki bir deha olmakla beraber milletiyle iç içe olmuş yedi düvele karşı meydan okumuş bir başkomutandır. Çanakkale, Filistin, Suriye ve Kafkas cephelerinde liderlik etmiştir. Böyle bir paşa dünyaya bir daha gelmeyecektir.

Gazi Mustafa Kemal Atatürk kitabı bir tarihi kronolojik bir kitaptır. Ve bununla birlikte Atatürk'ün yıkılmakta olan bir devletten, yeni bir devlet kurmasını yani küllerinden yeniden doğmasını konu alan kitapta şu sözlere yer verilmektedir; "Tarihin akışını değiştiren, ona mührünü vuran veya büyük tehlikelere mani olan liderlere her memlekette rastlamak mümkün değildir. Atatürk, tarihinin nadir

¹⁴ Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Tarih Bölümü

gördüğü bir zekâdır. Birinci dünya savaşından sonra, hiçbir mağlup devletin direniş göstermediği zamanda siviller ve askerlerle dünyaya meydan okumuştur.”

Bu sözlerden de anlayacağımız gibi Gazi Mustafa Kemal Atatürk bir askeri zekâydı ve ileri görüşlü olmakla beraber yaptığı planlar kimsenin aklına gelmeyecek kadar zekice tasarlanmış ve yenilgi görmemiş planlardır. Kitapta bu özelliğine dikkat çekilerek Atatürk’ün halkı nasıl bir araya getirdiğine ve halk ile nasıl bir birlik ve beraberlik içinde olduğuna vurgu yapılmaktadır. Kitap şimdiye kadar yazılan Atatürk’ün askeri özelliklerini anlatan birçok kitaptan daha ayrıntıya yer vererek insanları bilgilendirmektedir.

Kitap, 8 ana bölümden oluşmaktadır ve içerisinde Atatürk’ün yaşamı ve Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşu yer almaktadır. Ayrıca çok tartışılan, bazı tarihçiler ve gazeteciler tarafından doğruluğu kanıtlamadan sunulan bilgileri de yaptığı açıklamalarla çürütüyor. Sonrasında ise Atatürk’ün gençliği, askeri eğitimi, 1. Dünya Savaşı, Milli Mücadele dönemi ve inkılâplar dönemi bulunmaktadır. Eserde şaşırılan noktalardan biri ise Trablusgarp tarih derslerimizde bu savaş Osmanlı’nın Kuzey Afrika’da kaybettiği son toprak olarak bizlere aktarılmaktadır. Milli Mücadele dönemi, 23 Nisan 1920 ve sonrasında muhalefete rağmen verilen Kurtuluş Savaşı, İnönü Muharebeleri, Lozan Konferansı, Büyük Taarruz ve Cumhuriyet’e uzanan süreçte bu bölümlerde anlatılmaktadır. Fakat Atatürk’ün gönüllü olarak katıldığı Trablusgarp savaşı, ona tecrübe kazandırarak katılacağı birçok savaş için adeta bir okul görevi görmüş. Aynı zamanda Mustafa Kemal Paşa’nın Çanakkale zaferi ile birlikte Kutü’l Amare ve son padişah Vahdeddin ve bir milletin ve ülkenin ölüm fermanı olan Sevr anlaşması da detaylı bir şekilde kitapta yer verilmiştir. Atatürk’ün Selanik’te doğmuş olması tarih derslerinde tek cümlede söyleyip detayına inmediğimiz bir konudur. Lakin Selanik’in o dönemdeki kozmopolit yapısı, Ulaşım, sanat, ticaret ve kültür gibi alanlarda dünyanın öne çıkan kentlerinin başında geliyor olması, Atatürk’ün hayatının yönelmesinde, eğitiminde, meslek seçiminde ve daha pek çok konuda önemli bir role sahip. Eğer Atatürk Selanik’te değil de Anadolu’nun başka bir kasabasında veya köyünde doğmuş olsa idi, tarih büyük ihtimalle çok farklı yazılıyor olabilirdi. Ve atandığı Sofya’da geçirmiş olduğu bir yıllık zaman zarfında Mustafa Kemal’in ileride kuracağı Türkiye Cumhuriyeti’nde Sosyal ve siyasal hayatın nasıl şekillendiği önemli bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kitabın ana karakteri Mustafa Kemal Atatürk olmakla beraber yardımcı karakterlerimiz ise Enver Paşa, Abdülhamit ve Ziya Paşadır. Atatürk “bedenimin babası Ali Rıza Efendi, hislerimin babası Namık Kemal, Fikirlerimin babası Ziya Gökalp’ dir.” demiştir ve Ziya Gökalp’ı yakından takip etmiştir.

Bu kitabı okumamdaki asıl neden İlber hocanın büyük bir tarihçi olması ve kendisinin bu kitabı 70 yaşında okuyucuya sunmasıdır. Çünkü bu kadar bilgi birikiminin yetmiş yılın sonunda okuyucuya aktarılması sentezlenmiş bilgilerin direk olarak sunulması çok önemli bir durum. Samimi ve neredeyse hiç rastlamadığım belgeler ile karşı karşıya kalıyoruz.

Genel olarak bakıldığı zaman kitap gayet akıcı ve etkileyici bir özelliğe sahiptir. Olayların ise kronolojik sıralanması kitabın anlatımına yarar sağlamıştır. Atatürk ve din konusu ülkemizde sürekli tartışma konusu yapılan bir konudur. Hiçbir zaman da bitecek gibi durmuyor. İlber Ortaylı'nın bu konuda: "Bireyin dindarlık derecesi tespit edilemez. Yalnız şurası açıktır ki Atatürk dine karşı olacak, pozitivism uygulayacak diye beklemek gülünç olurdu. Tutun ki daha muhafazakâr biri olsaydı; zannediyor muyuz ki her yerde tekkeler besleyecek, her gün bir yerde cami yaptıracaktı? Bu her iki halde söz konusu değildi." diyerek bana göre kapıyı kapatmıştır. İlkokul sıralarında başlayan ve büyüdükçe okuduğumuz kitaplarla pekişen bilgilerin, daha ayrıntılı anlatımını bulduğumuz güzel bir eser. Atatürk'ün doğum tarihi, soy ağacı, İttihatçılar ile arasındakiler, Çanakkale'de Mustafa Kemal ve daha birçok bilgi... Kitapta hoşuma giden bir başka durum ise İlber Ortaylı' nın sırf Atatürk'ü övmek için Osmanlı'yı ve Osmanlı padişahlarını yerme gafletine düşmemiş olmasıydı. Kitapta olumsuz bulduğum noktalar ise haritalara daha fazla ağırlık verilebilir görsel olarak da okuyucuya rahat bir şekilde sunulabilirdi. Değerlendirmeye kitabın içerisindeki en anlamlı bulduğum şu paragraf ile son vermek istiyorum;’’ Osmanlı İmparatorluğu da Türklerin imparatorluğudur, bu cumhuriyet de Türklerin cumhuriyetidir. Onu kuran monarkları, başbuğları, mareşalleri unutmayız, biz unutsak bile zaten başkaları menfi veya müspet olarak bu tarihî şahsiyetleri kurcalar. Bu cumhuriyeti kuran kumandanları da unutamayız. Bu vakayı kabul etmek insanın hem tarih yorumunu rahatlatır hem de politikasının ne olacağını daha iyi gösterir."

Atatürk'ün Terörle Mücadele Yöntemi: Pontusçu Rum Çeteler Örneği

Ümit Doğan

İstanbul, Kripto Yayınları, 2018, 208 Sayfa, ISBN 978-605-499-181-5

80

Zeynep Ece TARHANLI*

Ümit Doğan, 2013 yılında işletme üzerine lisans eğitimini tamamlamasına rağmen, İstiklal Harbi tarihi konusunda yaptığı araştırmalar ve tarih merakıyla, genç bir araştırmacı olarak tarih dünyasına giriş yapmıştır. Kendisi şu an Niğde Üniversitesi'nde tarih bölümü lisans öğrencisidir ve lisans eğitimi sırasında yazdığı kitap ve makalelerle adından söz ettirmektedir. Söz konusu eser, içinde bulunduğumuz 2018 senesinin Şubat ayında raflardaki yerini almıştır. Ümit Doğan, Mustafa Kemal Atatürk'ün Milli Mücadele sırasında karşılaşılan zorluklar ve imkansızlıklara rağmen, dönemin terör hareketi olarak nitelendirdiği türlü başkaldırıyı başarıyla bastırabilmiş olmasını kaleme almış ve bunun araştırılmaya değer bir konu olduğunu gözler önüne sermiştir. Kitapta, bu başarının nasıl sağlandığı, o günün şartları ve isyanların bastırılışında devletin yürüttüğü yol ve yöntemlerin mantığı okura yalın bir üslupla aktarır.

Milli mücadele döneminde vuku bulan çeşitli isyanlar olmasına rağmen, bu kitapta esas olarak Pontus meselesinin ele alınmasının en önemli sebebi, bu isyanın diğerlerine göre daha geniş bir coğrafyaya yayılması ve isyandan önceki on yıllar boyunca Rum cemiyetinin nüfuzunu içeriden ve dışarıdan genişletmiş olmasıdır. Bu isyan kolay sonlandırılmamış ve birçok insan hayatını kaybetmiştir Terör;

* Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Tarih Bölümü

genellikle siyasal bir dava uğruna girişilen, toplumu korkutmaya, yıldırmaya yönelik her türlü şiddet içerikli faaliyeti barındıran eylemler bütünüdür. Araştırmacımız, söz konusu topluluğun, kitap başlığından da anlaşılacağı üzere, anılan dönemde terör örgütü olarak görülmesinin altını çizmiştir. Çünkü Pontus Cemiyeti, Fransız İhtilali ile başladığı görülen “milliyetçilik” akımının da etkisiyle, yüzyıllardır dil ve din farklılıklarına rağmen aynı coğrafyayı paylaştıkları bütünden kopmuş ve devletimizin içinde bulunduğu elim vaziyetten faydalanarak isyan hareketine girişmek amacıyla çeşitli faaliyetlerde bulunmuşlardır. Kendi içlerinde örgütlenerek, devletimizin bünyesinde barınan diğer unsurlar gibi, çoğunluk oldukları bölgelerde hak iddia etmiş ve bu ‘haklarını’ şiddetle, katliamlarla ve karşılıklı çıkar gözetilerek kurulan dış ittifaklarla elde etmeyi ummuşlardır. Meşruiyetlerini dayandırdıkları geçmişleri ise yüzyıllar öncesindeki Pontus Rum Krallığı’dır.

Pontus meselesi, Milli Mücadele öncesinde özellikle Mondros Mütarekesi’nin imzalanmasından sonra tehlikeli bir hal alarak, Milli Kurtuluş Savaşı yıllarında Anadolu’da baş gösteren ayaklanmaların en uzun süre devam edeni haline gelir. İsyân, fiilen Yunanistan’ın bağımsızlığından hemen sonra baş göstermiştir. Bunun amacı, ileride Yunanistan’la birleşmek üzere bir Pontus cemiyeti kurarak bölgedeki hakimiyetin kontrol altına alınması ve Türklerin egemenliğinin tümüyle son bulmasıdır. Bu çeteleşmeye destek veren devletlerin başında Rusya olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz; çünkü devletin içinde bulunduğu savaşın yarattığı karmaşadan yararlanarak Karadeniz kıyılarında bu denli hak iddiasına destek verecek devlet, elbette ki Rusya’dan başkası değildir. Böylece Karadeniz’in kontrol edilmesi daha kolay olacaktır.

81

Cihan Harbi sonrasında Rusların Trabzon’u işgaliyle isyan faaliyetleri büyümüş ve bölgedeki yıkım Türkler açısından daha büyük olmuştur. Birçok Türk köyü yağmalanmış, valilikler zorla ele geçirilmiş, Pontus Rum Cemiyeti ve Ruslar toplu Türk katliamlarına sebebiyet vermiştir. Bu cemiyetin Rus desteğini almasına karşılık olarak Ruslara sağladığı yarar ise, Türk askerine meşguliyet vermek ve Rusların bölgedeki yayılımının mümkün mertebe genişlemesini sağlamaktır. Böylece Rus işgali kısa bir vakit de olsa ivme kazanmıştır. Ne var ki bu karşılıklı çıkar ilişkisi, Mustafa Kemal Atatürk’ün radikal ve direkt sonuca yönelik isyan bastırma politikası sayesinde ilerleyen yıllarda bozulacaktır.

Pontus Cemiyeti, 1.Cihan Harbi sonrası ülkemiz topraklarına giren ve sonra geri çekilen Rusların bıraktığı silahlarla güç kazanmıştır. Ayrıca İngiliz ve Yunan desteğiyle de mühim miktarda silah elde etmişlerdir. Bu durumda devletin karşılaştığı sorunun çözümü sıradan bir isyanı bastırmaktan ziyade, çeşitli dış kuvvetlerin de ülke topraklarından tamamen silinmesini sağlamakla çözülebilirdi. Böylece araştırmacımızın da belirttiği üzere, Milli Mücadele’nin önemli bir ayağı da bu bölgede vuku bulmuştur.

Kitapta bahsi geçen terörle mücadele yöntemleri, aslında Türk varlığını sürdürme savaşıdır. Kriz anlarında Mustafa Kemal Atatürk’ün kesin sonuç veren faaliyetlerinin bolca kaleme alındığı bu eserin başlıca teması da budur. Pontus Cemiyetinin yayılma alanı hakkında bilgi toplayan hükümet, bir süre teşkilatın başındakilerin gizlice gözetim altında tutulmasına karar vermiştir. Özellikle teşkilatın merkezi

Samsun'da ve Trabzon'da yapılan incelemelerle ele geçirilen bilgiler ışığında Mustafa Kemal Atatürk, derhal tedbir almış ve halkın elindeki silahların toplanması için harekete geçmiştir. Böylece, cemiyetin İngiliz, Yunan ve Rus destekli silah yardımı amacına ulaşamamış ve güçleri bir hayli azalmıştır. Ayrıca deniz kıyısında ve kıyıya yakın yerlerde yaşayan Rumların buralardan taşınarak uzaklaştırılmasıyla cemiyetin gücü bölünmüş ve yeterli desteği bulamamıştır. Uzaklaşmaktan kaçan Rumlar ise dağlara kaçarak buradaki eşkıya topluluklarına katılmış ve faaliyetlerini devam ettirmeye çalışmışlarsa da, Türk askeri ile yaptıkları çarpışmalar sonucu çok kayıp vermişler, yakalananlar idam edilmişler ve zamanla yok olmuşlardır. Atatürk'ün Milli Mücadele sırasında ülkenin dört bir yanını saran düşman işgallerine müdahalede bulunmadan önce bölgedeki istihbaratını kullanması, ülkenin refahı ve geleceği için geçici değil, uzun vadeleri önlemler alması ve bu önlemlerin bazı araştırmacılarca "sert" olarak yorumlanmasına karşın, günümüzde Karadeniz kıyılarımızda Rum meselesinin devam etmemesi, bu sert tedbirlerin devletin birlik ve bütünlüğü için ne kadar gerekli olduğunu bizlere göstermektedir.

Yazarımız Ümit Doğan'ın bu eserini, dönemin zorlu mücadele şartlarını bilerek okuduğumuzda edindiğimiz bilgiler, bugün hala güncelliğini koruyan tavizsiz ve sağlam terörle mücadele yöntemleridir. Mustafa Kemal Atatürk'ün liderliğindeki Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin içinde bulunduğu şartlara rağmen dış ülkelerle ittifak içindeki bir isyanı zorlukla da olsa bastırabilmesi, bize bugünün Türkiye'sinde yaşanan terör faaliyetlerinin de izinin silineceği hususunda umut vadetmektedir.

KİTAP İNCELEME VE TANITIM ESASYARI
GUIDLINES FOR REVIEW ESSAY AND BOOK REVIEW

KİTAP İNCELEME VE KİTAP TANITIMI ESASLARI

1. Tarih Kritik Dergisi (TKD) tarih sahasında genel kaide olarak son iki yılda yayınlanmış eserlerin Türkçe ve İngilizce tanıtım ve incelemelerini yayınlar. Başka bir yayın organında yayınlanmış yazıların çevirileri yayınlanabilir. Çevirilerin özgün metni de gönderilmelidir.
2. TKD'ye gönderilen yazılar editör tarafından derginin yayın kriterleri açısından incelenir. Editör kuşkuya düştüğü hususlarda yayın kurulundan görüş talep alır. Uygun bulunan yazı ilgili hakeme gönderilir. Hakemin uygun bulduğu yazı yayınlanır. Editör yazılarda yazım şekli ile ilgili değişiklik yapabilir.
3. Yazarlara herhangi bir telif ücreti ödenmez.
4. Kitap tanıtımı bir eserin sırf özeti değil, eleştirel olarak değerlendirmesi olmalıdır. Kitap tanıtımı yapan yazar kitapla aynı fikirde olabilir veya kitabın fikirlerine karşı çıkabilir veya kitabın sunduğu bilgilerde, yargılarda veya yapıda örnek teşkil eden veya eksik kalan yönleri belirtebilir. Kitap tanıtımı yapan yazar ayrıca kitapla ilgili düşüncelerini de açık bir şekilde ifade etmelidir.
5. Kitap incelemesi, bir kitaptan ortaya konulan en önemli noktalara ışık tutularak bunların eleştirel olarak tartışılmasıdır. Kitap incelemesi giriş, kitabın özeti, eleştirel tartışma ve sonuç gibi genel bir yapıyı takip etmelidir. Kitap incelemesi yazarı,
  - a. Giriş kısmında ana tez ve yaklaşımını ifade etmeli,
  - b. Özet kısmında kitabın esas argüman ve iddiaları üzerine odaklanmalı ve çalıştığı disipline getirdiği katkı ve itirazları sıralamalı,
  - c. Eleştirel tartışma kısmında kitap yazarının alanında yaptığı katkıların önemini değerlendirmeli, argümanlarının dayandığı veriler ve bunların bağlama uygun kullanılıp kullanılmadığını incelemeli ve
  - ç. Sonuç kısmında kitaba ilişkin ulaştığı sonuçları ifade etmelidir.
6. Başlık bilgilerinde tanıtım veya incelemesi yapılan eserin adı, yazarı, yayımlandığı şehir ve yayınevi, yayım yılı, kaç sayfa olduğu ve ISBN numarası yazılmalıdır. Başlık bilgilerinin bir satır altına tanıtım veya incelemeyi sonuna yazanın adı SOYADI sağa dayalı olarak açıklama işareti konularak yazılır:

Doğu Avrupa Türk Mirasının Son Kalesi Kırım

Yücel ztrk (ed.)

İstanbul, Çamlıca Basım Yayın, 2015, 432 sayfa, ISBN: 978-605-9964-38-8.

Fatih ORTA*

7. Sayfa altında özel işarete karşılık olarak yazarın akademik unvanı, mensup olduğu kurum ve e-posta adresi yazılır (* Dr., Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Konya, forta@selcuk.edu.tr).
8. Kitap tanıtımı metinleri 800-1500 kelime arasında, kitap inceleme metinleri ise 2500-4000 kelime arasında olması tercih edilir.
9. Tanıtım veya incelemenin yapıldığı eserin kapak sayfası resmi metnin başlık bilgilerinin hemen üstüne ortalananarak konulur.
10. Yazı karakteri Times New Roman, 11 punto, satırlar bir buçuk aralıklı, dipnotlar 9 punto ve tek aralıklı yazılmalıdır. Paragraflar arası önceki 3 nk, sonra 3 nk, iki yana dayalı olmalıdır.
11. Metin içinde vurgulanması istenen kısımlar *italik* olarak yazılmalıdır. Alıntılar ise *italik* harflerle ve tırnak içinde verilmelidir.  satırdan az olan alıntılar satır arasında, üç satırdan fazla olan alıntılar ise satırbaşı yapılarak satırın iki yanından 1 cm ieride blok halinde, 9 punto ve 1 satır aralığıyla yazılmalıdır.
12. Dipnotlar klasik yntemde sayfa altında numaralandırılarak verilir.

GUIDELINES FOR BOOK REVIEWS AND REVIEW ESSAYS

1. The Journal of History Critique (JHC) publishes book reviews and review essays in Turkish and English of works in the fields of history, published in the past two years, as a general rule. Translations of previews and essays published in other chronicles and/or journals may also be published. In that case, the original texts of the translations should also be forwarded to JHC.
2. All reviews sent to JHC is subject to examination of the Editor who will conduct an appraisal of the work to establish its conformity with the Journal's publishing *criteria*. The Editor may ask for the opinion of the Editorial Board in case it is so required. Convenient review is sent to the referee. Upon approval of the referee, review is publish. The Editor may make changes regarding the layout format.
3. No *honorarium* will be paid to the authors/researchers.
4. Book reviews should not merely be a summary of the work but should include a critical assesment of the work as well. Book Reviewer shall offer agreement or disagreement with the author and identify where he/she finds the work exemplary or deficient in its contents of knowledge, judgments, or structure. Reviewer shall also clearly state his/her opinion of the work which is discussed.
5. Review essay shall offer an insight into the most important points of the book and discuss these points within a critical approach. Review essays shall follow a general pattern of introduction, summary of the book, critical discussion and conclusion. Author of the review essay shall
  - a. Express the fundamentals of his/her thesis and basic approach in the introduction,
  - b. Focus on main arguments and assertions of the book and list its contributions and objections in its field in the summary,
  - c. Evaluate the contributions of the author of the book to his/her field and examine the data on which his/her arguments have been based and the way in which he/she has used these data within the context of the critical assessment.
  - d. Express in the conclusion part he/she has inferred about the book
6. Title information vis-a vis the review shall include name of the book or essay, author of the book, publication place and printing house, publication year, number of pages, and ISBN number. One line below the title, name and family name of reviewer should be written with asterisk right aligned. See an example below;

Cross and Crescent in the Balkans: The Ottoman Conquest of South Eastern Europe

David Nicolle

Barnsley, Pen & Sword Books, 2010, Pp. xvi, 256, ISBN: 978-184415-954-3.

Mesut UYAR*

7. In footnote section, academic title, institution and e-mail address of reviewer are required to be written with asterisk (* Associate Professor, University of New South Wales, Canberra, m.uyar@adfa.edu.au).

8. It is preferred that book reviews should be between 800-1500 words and review essays 2500 to 4000 words.

9. Cover page picture of the reviewed work is set in the center aligned above the title of review or essay.

10. The typeface must be written in Times New Roman, font size 11, line spacing 1,5, footnotes font size 9 and with single line spacing. Spacing of paragraphs must be 3 pts with the previous one, and 3 pts. with the following one and justified.

11. The important points which need to be emphasized in the text should be written in italics. Citations/quotations should be in *italics* and inverted commas. Citations/quotations less than three lines should be written between lines. If it is more than three lines it must be placed as block 1 cm inside equally from the beginning and the end of the line with font size 9 and 1 linespacing.

12. Footnotes will be given in classical manner i.e bottom of the page with numbers.

History Critique

Tarih Kritik Dergisi / Journal of History Critique

TARİH KRİTİK DERGİSİ
Journal of History Critique

Hakemli Kitap Tanıtımı ve İncelemeleri Dergisi /Peer Reviewed Journal for Book Review and Review Essays
Yıl/Year 4 • Sayı/Issue 4 • Ekim/October 2018 • e-ISSN 2149-8733

SAHİBİ/Owner
Oğuzhan SAYGILI

EDİTÖR/Editor
Doç. Dr. Hasip SAYGILI

EDİTÖR YARDIMCISI/Vice Editor
Eyüp BULUT

YAYIN KURULU/Editorial Board
Prof.Dr. İskender ÖKSÜZ
Büyükelçi (E)/Ambassador (R) H. Kemal GÜR
Prof.Dr. Mahir AYDIN
Prof.Dr. Alfina SIBGATULLINA
Prof.Dr. Fatma ÜREKLİ
Dr. Abdrasul İSAKOV

MUSAHHİH/Proofread
Yunus ALICI, Serhat DEMİR, Mustafa Hakan
YILDIRIM

tarihkritik@gmail.com